

14595

2004.5.

5'2004

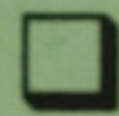
ISSN 1029-7200

БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

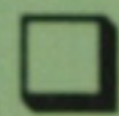
BIBLIOTECHNY VISNYK

У НОМЕРІ

Історія розвитку MARC-форматів

Українська бібліотечна термінологія:
традиції, пошуки та здобутки

✓ Бібліотеки за рубежем

ЗасновникиНаціональна академія наук України
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського**Головний редактор**академік НАН України **О. ОНИЩЕНКО****Редакційна колегія**

Г. Боряк, д-р іст. наук; *А. Бровкін*, канд. іст. наук; *С. Гриша*, д-р техн. наук; *О. Додонов*, д-р техн. наук; *Л. Дубровіна*, д-р іст. наук; *С. Зубков*, д-р філол. наук; *О. Корінний*, д-р техн. наук; *Л. Костенко*, канд. техн. наук; *Л. Крушельницька*, д-р іст. наук; *О. Литвиненко*, д-р техн. наук; *Н. Маслакова* (відп. секретар); *М. Наєнко*, д-р філол. наук; *А. Непокупний*, чл.-кор. НАН України, д-р філол. наук; *В. Німчук*, чл.-кор. НАН України, д-р філол. наук; *В. Омельчук*, д-р іст. наук; *Т. Павлуша*, канд. пед. наук; *М. Пещак*, д-р філол. наук; *В. Попроцька*, канд. пед. наук (заст. головного редактора); *П. Тронько*, акад. НАН України, д-р іст. наук; *А. Чекмарьов*, канд. екон. наук; *В. Широков*, д-р техн. наук; *Ліліана Біглоу* (директор Британської Ради в Україні); *Мілена Клімова* (Народна бібліотека, Прага, Чехія); *Ханнелоре Гоншіор* (Державна бібліотека, Мюнхен, Німеччина); *Ханна Ласкажевська* (Бібліотека Народова, Варшава, Польща)

Зміст**ДОКУМЕНТНІ КОМУНІКАЦІЇ
ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ**

Багрій І. Історія розвитку MARC-форматів 2
Самохіна Н. Організація інформаційних ресурсів
для оптимізації їх використання 17

БІБЛІОТЕЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ

Солоїденко Г. Українська бібліотечна термінологія:
традиції, пошуки та здобутки 21

**ПИТАННЯ БІОБІБЛІОГРАФІЇ
ТА БІОГРАФІСТИКИ**

Корзенко Г., Ситник С., Бондаренко Е. Ретроспектива
будущого, или биобиблиография сегодня 29

Мельник Н. Регіональні біографічні видання в
Україні: історія та сучасний стан 33

БІБЛІОТЕКИ ЗА РУБЕЖЕМ

Стрішенець Н. Угорський інститут бібліо-
текознавства 37

Малолєтова Н. Берлінська державна бібліотека
Пруської культурної спадщини: історія її утво-
рення, діяльність та сучасний стан 40

ХРОНІКА НАУКОВИХ ПОДІЙ

Україна – Македонія: модель наукового співробіт-
ництва 47

ЮВІЛЕЇ БІБЛІОТЕК

Феномен БАН: До 290-річчя від дня заснування
Бібліотеки Російської академії наук 53

Національній бібліотеці Киргизької Республіки – 70 55

РЕЦЕНЗІЇ

Клименко О. Новий погляд на історію української руко-
писної книги 28

ЮВІЛЕЇ

Харківській державній академії культури – 75 років 36

ДОКУМЕНТНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Ірина БАГРІЙ

Історія розвитку MARC-форматів

Статтю присвячено створенню, еволюції та розповсюдженню форматів бібліографічних даних від середини 60-х років до сьогодні. Дається короткий огляд основних MARC-форматів: UNIMARC, USMARC, MARC21. Накреслюються тенденції та перспективи представлення бібліографічних даних для обміну та надання бібліографічної інформації в сучасних електронних середовищах.

У 1964 році Бібліотека Конгресу (далі – БК) США доручила товариству «Infogonics» за фінансової підтримки Ради бібліотечних ресурсів (Council on Library Resources) вивчити можливість конвертування інформації, котру несуть картки традиційних каталогів, у машиночитану форму. У листопаді 1964 р. «Infogonics» представила доповідь, у якій було обґрунтовано такий проєкт. У січні 1965 р. у Бібліотеці Конгресу США було прийнято рішення перейти до його реалізації. У червні того ж року фахівці БК під керівництвом Генрієтти Д. Аврам (Henriette D. Avram) представили доповідь «Запропонований формат стандартизованого машиночитаного каталожного запису» (A proposed format for a standardized machine-readable catalog record / Prepared by Henriette D. Avram, Ruth S. Freitag, Kay G. Guiles. – Washington: Library of Congress, 1965). Таким чином і з'явився на світ перший із сучасних форматів. БК назвала його MARC (Machine Readable Cataloguing)¹. Рада бібліотечних ресурсів (Council on Library Resources) профінансувала стадію пілотного проєкту: у ньому брали участь 16 бібліотек, які мали прийняти магнітні стрічки з бібліографічними записами з БК. Ці 16 бібліотек, що були різних типів (університетські, публічні, галузеві тощо), були спеціально обладнані комп'ютерами та мали прийняти стрічки з різними даними, котрі використовуються в роботі БК (каталогізаційними, комплектаційними тощо).

¹ United States. Library of Congress. Office of the Information Systems Specialist. – A proposed format for a standardized machine-readable catalog record; a preliminary draft prepared by Henriette D. Avram, Ruth S. Freitag [and] Kay D. Guiles. – [Washington], 1965. – viii l, 110, 4, 22 p. : ill.; 27 cm. [13].

Багрій Ірина Ігорівна, н. с. відділу систематизації НБУВ.

Розповсюдження стрічок тривало до листопада 1966 р. Бібліотеки-учасниці мали дати оцінку формату, методу розповсюдження, а також кінцевій меті проєкту: загальній вартості розповсюдження бібліографічних даних БК у машиночитаній формі. Було висловлено багато критичних зауважень, проте більшість з них мала конструктивний характер. В результаті цей експеримент призвів до появи у 1968 р. формату MARC II, який хоча і був продуктом постійних переглядів та доопрацювань, став нормативом для американських бібліографічних машиночитаних даних. Наприкінці 1969 р. у Сполучених Штатах 80 бібліотек підписалися на MARC-стрічки БК.

Інші країни, і в першу чергу Велика Британія, прийняли концепцію MARC-формату. Пілотний проєкт, відомий як MARC I, був призначений для дослідження здійсненності створення каталогізаційних даних у машиночитаній формі. Аналогічні роботи провадилися й у Сполученому Королівстві Радою з Британської національної бібліографії (Council of the British National Bibliography Ltd), яка впроваджувала проєкт BNB-MARC для вивчення, чи може створення друкованої Британської національної бібліографії (British National Bibliography – BNB) (БНБ) бути спрощеним за допомогою машиночитаних бібліографічних записів. Ця ініціатива разом з ініціативою американських бібліотек також поєдналася в 1968 р. у проєкті MARC II, який став англо-американським досягненням у розробленні стандартного комунікативного формату. Хоча у подальшому незважаючи на цю кооперацію з цього проєкту взяли початок дві різні версії MARC-форматів: UKMARC та USMARC. Це було зумовлено різними національними каталогізаційними практиками та різними вимогами БНБ і БК. Ці розбіжності також виявилися у окремо опублікованих у 1968 р. у Великій

Британії та США виданнях Англо-американських правил каталогізації (Anglo-American Cataloguing Rules – AACR) [31].

Таким чином, стали встановлюватися перші міжнародні нормативи.

На той час перед проектом MARC ставилися такі цілі:

- незалежність даних від комп'ютера;
- незалежність даних від мови програмування;
- універсальність для усіх типів бібліотек;
- придатність для різних видів бібліотечної діяльності.

І хоча два перших пункти зараз викликають посмішку, варто зважити на те, що писалися вони в 1964 р.!

MARC II було побудовано на таких принципах:

1) можливість його застосування для всіх видів бібліотечних документів, 2) достатня гнучкість для вирішення різноманітних завдань на доповнення до каталогізації, та 3) зручність застосування в різних автоматизованих системах [20].

Генріетою Д. Аврам було тоді поставлено суттєві питання, котрі стали ключовими для всієї інформаційної обробки бібліографічних даних: знати проблематику природи та структуру каталографічної інформації в її сукупності та комплексності.

У MARC-форматі кожен з елементів, які складають запис, відрізняється від інших за своєю природою та функцією. Він несе комплекс інформаційних навантажень, а саме:

- ✓ бути відібраним за певною ознакою;
- ✓ взяти участь у сортуванні/ бути відсортованим;
- ✓ бути надрукованим;
- ✓ бути внесеним до покажчиків;
- ✓ бути знайденим;
- ✓ бути відкоригованим (у разі потреби).

Під природою інформації треба розуміти інформацію текстову (імена осіб, найменування колективів, предметні рубрики та ключові слова, назви тощо), цифрову (кількість сторінок, обсяг твору, довжину запису тощо), дати (дата публікації, дата друкування тощо), а також кодовану (коди країн, коди мов, класифікаційні індекси тощо).

Під функцією мається на увазі, наприклад, те, що ім'я особи може бути іменем автора, перекладача, ілюстратора, видавця, друкаря тощо.

У той же час, формат MARC бере до уваги правила каталогізації та каталогізаційні нормативні документи (AACR II, родину ISBD) [21, с. 105–106].

Еволюція та межі MARC-формату

Завершений у 1968 р., MARC-формат, природно, значною мірою еволюціонує протягом усього свого існування паралельно з розвитком інформаційного забезпечення. Поступово його застосування було розширено з книг на інші типи документів: нотні й аудіовізуальні документи, електронні ресурси, стародруки, картографічні видання тощо. Також еволюціонували й самі записи: виникла можливість робити в них повнотекстові (на зразок анотації), мультимедійні (музичний інципіт, який за наявності відповідного апаратного та програмного забезпечення можна прослухати) та графічні включення. Відбивалися на MARC-форматі й зміни в AACR, родині ISBD та ISO-стандартах, пов'язаних з бібліотечно-інформаційною галуззю.

Згодом MARC дав змогу встановлювати зв'язки з даними, які для бібліографічного запису як такого є зовнішніми. Це означає можливість відображення походження та контроль даних у окремих полях за допомогою авторитетних/нормативних файлів. Наприклад, поля предметних рубрик 6- - блоку повинні мати відповідні зв'язки з авторитетними/нормативними файлами предметних рубрик, зокрема такими поширеними у світі системами, як «Предметні рубрики Бібліотеки Конгресу США» («Library of Congress Subject Headings»), MESH («Medical Subject Headings») тощо.

На той час формат MARC має певні особливості, які зумовлюються каталогізаційною теорією.

Перше з таких обмежень визначив Мішель Горман (Michael Gorman) [21, с. 110]. Це є подвійна мета, яку намагається вирішити родина ISBD, а саме отримання єдиного бібліографічного запису, який би функціонував одночасно як запис національної бібліографії та як запис каталогу певної бібліотеки.

Другу межу визначила в 1981 р. Пола Гусенс (Paula Goosens) та описала в 1987 р. Барбара Тіллетт (Barbara V. Tillett). Вона полягає у зв'язках між записами. Варто розглянути, як автори вихідного проекту MARC уявляли лінійний бібліографічний файл або «площину». Барбара Тіллетт запропонувала класифікацію зв'язків, передбачену MARC-форматом:

- зв'язок «еквівалентність»: пов'язує відповідні копії твору на різних носіях, наприклад, книгу з її відтворенням на мікроформі;
- зв'язок «похідна»: пов'язує бібліографічну одиницю з її модифікованою версією (наприклад, оригінал з перекладом). Цей зв'язок передбачено в UNIMARC як горизонтальний;

- зв'язок «описовий»: пов'язує твір з критичними роботами, коментарями про нього тощо;
- зв'язок «ціле – частина»: пов'язує складову частину бібліографічної одиниці/твору з бібліографічною одиницею/твором, приміром, твір у збірнику зі збірником. Цей зв'язок передбачено в UNIMARC як вертикальний;
- зв'язок «супроводження»: пов'язує бібліографічну одиницю з іншим документом, який є додатком до неї, наприклад, книгу з аудіокасею тощо. Цей зв'язок зазвичай називають зв'язком головної одиниці з підлеглою;
- зв'язок «послідовність»: пов'язує бібліографічні одиниці, одна з яких виходить з іншої, проте на перебуває з нею у зв'язку «похідна», приміром, серіальне видання, котре змінювало назву. Цей зв'язок передбачено в UNIMARC як хронологічний;
- зв'язок «за спільними характеристиками»: пов'язує бібліографічні одиниці, що пов'язані тільки спільними характеристиками, наприклад, одного автора, однакові назви, написані однією мовою, видані в одному й тому ж місці тощо [21, с. 110–111].

У 60-ті роки ця межа дійсно становила велику проблему. Згодом, паралельно з розвитком програмного забезпечення, на котрому створювалися АБІС, розвивалися й формати бібліографічних даних. Типологія зв'язків була значно розширена і поглиблена, під неї було розроблено теоретичне підґрунтя. На сьогодні зв'язки стали темою ретельного вивчення. Його результати викладено у «Функціональних вимогах до бібліотечного запису» («Functional Requirements for Bibliographic Record – Final Report»). Завданням нинішнім у цій галузі стало забезпечення навігації у будь-якому напрямі відповідно до зв'язків між записами.

MARC: міжнародне визнання

До роботи, розпочатої БК, згодом долучилося чимало бібліотек по усьому світу, зокрема національні бібліографічні агенції, котрі були зацікавлені в інформатизації власної продукції.

Першою з національних агенцій залучилася до роботи з MARC-форматом Британська Бібліотека (ББ), яка потребувала його для Британської національної бібліографії. У 1969 р. група під керівництвом Річарда Коварда (Richard Coward) запропонувала формат **BNB-MARC**, у якому інтегрувалися доробки фахівців БК і власні розробки, продиктовані вимогами та потребами англійської національної бібліографії. Незабаром BNB-MARC було перейменовано в **UKMARC**. Цей формат містив ве-

лику кількість удосконалень, насамперед поняття аналітичного запису доступу дало змогу, зокрема, опрацьовувати твори, що входять до складу таких бібліографічних одиниць, як збірники, журнали тощо. В UKMARC було концептуально передбачено «ієрархічний», «послідовний» і «вторинний» зв'язки, використання котрих стало можливим тільки через багато років.

«UKMARC головним чином розроблявся для оптимізації робіт зі створення Британської національної бібліографії і, таким чином, безпосередньо відображав каталогізаційну практику ББ як інтерпретацію нею AACR2 та інших стандартів. Однак на сьогодні існують розбіжності між UKMARC як національним форматом та його використанням ББ при підготовці записів національної бібліографії» [31].

У 1969 р. Британська Національна Бібліографія впровадила «MARC tape service» для книг, що виходять друком у Великій Британії, по суті поточну щотижневу машиночитану версію БНБ. Передплатниками цієї служби стали бібліотеки, книготорговці та деякі корпоративні проекти на зразок Кооперативного проекту автоматизації бібліотек Бірмінгема (Birmingham Libraries Co-operative Mechanisation Project (BLCMP)), які розробили системи розповсюдження MARC-записів серед своїх членів. На цей час UKMARC головним чином задовольняв вимоги БНБ, а також поступово розвивався в напрямі забезпечення його широкого використання. З виходом друком у 1975 р. першого видання «UKMARC Manual» UKMARC визнається національним комунікативним форматом Великої Британії, і його використання для створення записів БНБ стає тільки одним з аспектів його використання.

Друга успішна спроба за межами Сполучених Штатів була зроблена на початку 70-х років у Франції в науковому відділі Міжуніверситетської бібліотеки Гренобля (Bibliothèque interuniversitaire de Grenoble) під керівництвом її директора Марка Шовейнка (Marc Chauveinc). Цей проект був підтриманий Національною бібліотекою Парижа (Bibliothèque nationale de Paris). Використавши як основу британський доробок, Марк Шовейнк запропонував формат «**Monocle**», який фактично став еволюційним продовженням BNB-MARC. Перше видання «Monocle» вийшло у 1970 р., друге – у 1972. Цей формат містив багато інновацій, зокрема можливості бібліографічного описання стародруків. Марк Шовейнк передбачив [21, с. 112], що хоча «Monocle», як і його попередників з родини MARC-форматів, теж можна було дорікнути за над-

то велику складність, проте сподівання великої кількості потенційних користувачів (особливо не бібліотечних фахів), які шукали дечого простішого, виявилися приреченими.

Після робіт у Греноблі у 1971 р. провідні фахівці Бріджит Бюттіказ (Brigitte Buttikaz), Поль Агоп'ян (Paul Agopian) та П'єр Гавін (Pierre Gavin) займалися автоматизацією Кантональної та університетської бібліотеки в Лозанні (Bibliothèque cantonale et universitaire de Lausanne (BCU)). За основу було взято структуру даних формату «Monocle», яку підтримала АБІС «SIBIL» (Système Intègre pour les Bibliothèques universitaires de Lausanne). Цей початковий вибір, що забезпечив високу якість аналізу бібліографічних даних, надав великі можливості для подальшого розвитку та успіху «SIBIL». Відмова від будь-яких поступок усім, хто намагався змінити структуру каталогізаційних даних, дозволила «SIBIL» стати аж до 90-х років найбільш використовуваною європейською системою з високою якістю файлів із вмістом більше мільйона записів. У цей час проект «SIBIL» інтенсивно еволюціонував. Його внутрішній формат було замінено на USMARC із заповненням відсутніх елементів адаптованими полями формату Monocle. Розробники «SIBIL» мотивували такий симбіоз вихідною орієнтацією MARC 60-х – початку 70-х років на необхідність представлення інформації у традиційному картковому вигляді, проте у ньому не підтримувався механізм створення зв'язків між окремими записами, що позбавляло можливості побудови багаторівневого електронного каталогу. Це, в свою чергу, змусило виробити власний формат SIBIL-MARC.

Згодом в «SIBIL» була підтримана уся необхідна гама авторитетних файлів. Проте забезпечення предметного пошуку мало декілька недоліків. Зокрема, при достатньо якісній підтримці предметних показників авторів і назв окремо пошук за традиційними багаточленними предметними рубриками «автор + назва» був відсутнім. При підтримці абеткового показника предметних рубрик, включаючи комбіновані рубрики («рубрика + підрубрики»), «SIBIL» не надавала можливості пошуку за синтезованими комбінованими рубриками, яких не містив показник, тобто не мала власного аналізатора, котрий виконував би декомпозицію синтезованої рубрики на рубрику та підрубрику. Згодом розробниками було створено багаторівневий синтетичний показник.

Проте через більш ніж 25 років існування через недоліки обраної програмної платформи проект повністю припинив своє існування в 1999 р., пере-

давши накопичені дані в систему VTLS [11].

Згодом все більше і більше країн прийняли формат MARC як основний комунікативний формат. Першими з них були Канада (у 1972 р. з'явився CAN/MARC – перший з форматів, який забезпечив каталогізацію в двомовній країні) та Австралія (AUS-MARC, австралійський, а не австрійський формат). Услід за ними розпочалося широке розроблення національних MARC-форматів: в Іспанії (IBER-MARC, 1976), Італії (ANNA-MARC, 1978), Малайзії (MALMARC, 1978), Швеції (SWEMARC, 1980), а також Каталонії (CAT-MARC), Данії (DAN-MARC), Японії (JAPAN-MARC), Бельгії (в Королівській бібліотеці, MARC-BR), Норвегії (NORMARC), Південно-Африканській Республіці (SA-MARC), Сингапурі (SINGMARC) та інших країнах.

В результаті структура формату MARC стала міжнародним стандартом – ISO 2709-1973(E) «Документація – формат для обміну бібліографічними даними на магнітних стрічках» («Documentation – Format for bibliographic data interchange on magnetic tape») [4; 24], котрий розвивався з динамічною еволюцією бібліографічних форматів. У 1981 р. виходить його друга редакція ISO 2709:1981(E), а у 1996 – третя ISO 2709:1996(E) під новою назвою «Інформація і документація – формат для обміну інформацією» («Information and documentation – Format for information exchange»).

Перші кроки до створення власного формату було створено і в СРСР. Спочатку Комітетом з каталогізації при Державній бібліотеці СРСР ім. В. І. Леніна (Москва) чинні правила каталогізації було наближено до ISBD. В результаті в 1984 р. було вироблено ГОСТ 7.1-84 «Библиографическое описание документа. Общие требования и правила составления», а згодом – і численні ГОСТи для спецвидів документів. Проте ще у 1979 р. Міжнародним центром наукової та технічної інформації (Москва) було запропоновано обмінний формат МЕКОФ, який згодом було стандартизовано у ГОСТ 7.19-85 (СТ СЭВ 4283-84) «Коммуникативный формат для обмена библиографическими данными на магнитной ленте. Содержание записи» та ГОСТ 7.52-85 «Коммуникативный формат для обмена библиографическими данными на магнитной ленте. Поисковый образ документа».

Як і не важко було передбачити, велика кількість багато в чому схожих один на одного форматів зумовила потребу в їх гармонізації. У відповідь на цю потребу у 1972 р. було створено робочу групу з розробки формату InterMarc на чолі з Мішель Буассетт (Michel Boisset) Бюро автоматизації бібліотек

при Дирекції Французьких бібліотек (Bureau pour l'automatisation des bibliothèques, rattaché à la Direction des Bibliothèques de France). До складу цієї групи увійшли фахівці з Франції, Бельгії, Нідерландів, Великої Британії, Швейцарії (BCU Lausanne) та інших країн. У 1975 р. група опублікувала керівництво для монографій, у 1977 – для серіальних видань (Intermarc(S)), у 1982 – для авторитетних файлів.

На жаль, перший млинець гармонізації форматів виявився гливким. Робота групи залишилася тільки цікавим експериментом: форматом InterMarc майже ніхто в світі не користувався, окрім Національної бібліотеки Франції (НБФ), котра протягом декількох років готувала на ньому обмінні стрічки. У 1992 р., залишивши InterMarc внутрішнім каталогізаційним форматом, для обміну записами перейшла на застосування формату UNIMARC.

Стосовно Швейцарії, то окрім робіт з нормалізації групи Sibil/Rebus, у цій країні була відсутня конкретна національна політика щодо форматів. Аж у 1985 р. Асоціація швейцарських бібліотек вирішила адаптувати формат UNIMARC для можливості обміну бібліографічними даними між різними АБІС, зокрема «SIBIL» і Ethics. З літа 1989 р. «SIBIL» стала випускати обмінні стрічки у форматі UNIMARC.

IFLA та UNIMARC

Першою насправді успішною спробою провести нормалізацію багатьох обмінних форматів бібліографічних даних на міжнародному рівні став проєкт IFLA, котра також зі свого боку ще в 1971 р. стала опікуватися гармонізацією національних MARC-форматів. Перша публікація про спробу такого синтезу вийшла у 1975 р., анонсувавши формат MIF (MARC International Format).

І вже у 1977 р. побачила світ перша версія посібника з UNIMARC «UNIMARC: Universal MARC Format». У ньому зазначалося: «Головною метою формату UNIMARC є сприяння міжнародному обміну даними в машиночитаній формі між національними бібліографічними службами» [20]. Друге видання цього документа під редакцією Саллі МакКеллам (Sally H. McCallum) вийшло друком у 1980 р. Перевірка використання UNIMARC у декількох національних бібліотеках показала наявність його різних версій, що призвело до необхідності створення спеціального посібника. У 1983 р. вийшов друком «UNIMARC Handbook», укладений і відредагований Аланом Гопкінсоном (Alan Hopkinson) за участю Саллі МакКеллам і Стівена Девіса (Stephen Davis) [5].

Згодом з активним використанням UNIMARC-родини виникла потреба у відстеженні постійних змін і доповнень до форматів, тобто в постійній підтримці. Для цього у 1991 р. було утворено Постійний Комітет з UNIMARC (PUC), до обов'язків якого ввійшов контроль за розвитком родини форматів. Зараз цей комітет діє від імені IFLA UBCIM, який несе безпосередню відповідальність за формат UNIMARC.

Поточні роботи над UNIMARC були зумовлені потребою Європейського Співтовариства у створенні власних уніфікованих спеціалізованих каталогів. Для формування таких каталогів вимагався єдиний формат, і як такий було прийнято UNIMARC [20].

Як видно з його назви, формат UNIMARC мусить мати міжнародне застосування. Він встановив основні рамки, в яких національні формати змогли передавати бібліографічні дані один одному. При створенні UNIMARC було використано досвід визнаних фахівців (більшість з його розробників брали участь ще у проєкті InterMarc), а також враховано практичні досягнення та побажання більшості національних бібліотек, зокрема БК, ББ та Королівської бібліотеки в Брюсселі [21, с. 114–115].

Метою створення формату UNIMARC було просте та зручне складання опису бібліографічних одиниць, їх пошук та контроль. Це досягається за допомогою розроблених методів запису бібліографічної інформації, який здійснюється згідно з міжнародними стандартами. Первісно UNIMARC використовувався лише для обміну записами на магнітній стрічці. У подальшому його було пристосовано і для обробки та обміну інформацією на різних носіях. Перш за все UNIMARC орієнтовано на потреби бібліотек [20].

Характерною рисою UNIMARC є чітке та ясне розподілення бібліографічних даних за функціональними ознаками. Вони розподіляються на 10 блоків відповідно до кожної з функцій:

- блок 0- - = елементи ідентифікації;
- блок 1- - = кодовані дані;
- блок 2- - = описова інформація;
- блок 3- - = примітки;
- блок 4- - = зв'язки;
- блок 5- - = співвіднесені назви;
- блок 6- - = аналіз змісту;
- блок 7- - = інтелектуальна відповідальність;
- блок 8- - = [не визначено у першій редакції; згодом цей блок став блоком міжнародного використання];
- блок 9- - = локальні дані.

Однією з тенденцій при створенні UNIMARC було охопити увесь спектр видів документів (аудіовізуальні, картографічні, мікроформи тощо). В першу чергу це стосувалося аудіовізуальних документів, що долучало до проекту велику кількість відповідних бібліотек. Первинний UNIMARC також був безпосередньо орієнтований на опис технічних характеристик дисків, карт, касет, плівок тощо. Однак щодо опису інтелектуального та художнього змісту він поки ще не відповідав деяким вимогам [21, с. 115].

Порівняно з тогочасним MARC II у розробці IFLA було впроваджено два суттєвих поліпшення. Перше торкалося можливості встановлення зв'язків між записами (горизонтальних, ієрархічних і послідовних), що дало змогу будувати інформаційні ланцюжки із записів. Друге вдосконалення стосувалося пов'язування елементів деяких полів (зокрема, полів предметних рубрик блоку визначення тематики) із записами авторитетних файлів, таким чином, що усі необхідні посилання не заносилися більше до бібліографічного запису, проте у повному обсязі його супроводжували.

У 1985 р. великі європейські національні бібліотеки прийняли рішення вести поточні національні бібліографії відповідних країн у UNIMARC-форматі або у власних UNIMARC-сумісних форматах з подальшим конвертуванням записів до UNIMARC. У 1988 р. НБФ і ББ випустили перший спільний експериментальний CD-ROM у форматі UNIMARC. Успіх йому був забезпечений, оскільки комерційні постачальники АБІС висували як найважливіший рекламний аргумент його сумісність з UNIMARC [21, с. 115].

Отже, формат UNIMARC став обов'язковим на рівні як комерційних постачальників бібліографічних даних, так і бібліотек-користувачів. Це засвідчило високий рівень ефективності та якості розробки IFLA в галузі нормалізації каталогізування, що стало концептуальним кроком уперед з появою родини ISBD та вийшло на нову стадію розвитку з актуалізацією обміну машиночитаними бібліографічними даними завдяки UNIMARC.

Інтенсивні роботи з доопрацювання і модернізації UNIMARC тривали. У зв'язку зі збільшенням числа національних агенцій, які застосовували UNIMARC як міжнародний формат обміну даними, необхідністю включення матеріалів, відмінних від монографій, серіальних і картографічних видань, а також змінами в Міжнародному стандартному бібліографічному описі (ISBD) Міжнародний консультативний комітет MARC (призначений в рамках міжнародної програми IFLA-MARC) санк-

ціонував у 1985 р. перегляд посібника і підготовку нової редакції формату та Довідника з UNIMARC [5, с. 5]. В результаті в 1987 р. світ побачила нова доопрацьована версія UNIMARC для бібліографічних даних.

Далі розвиток формату вийшов на якісно новий рівень: утворилася форматна родина UNIMARC. Усе частіше став використовуватися новий вид формату – формат для авторитетних записів. Раніше служби наводили ім'я та додаткові відомості про автора у форматі бібліографічного запису стільки разів, скільки оброблялося документів, які асоціювалися з цим іменем. Відповідно до нової технології служби стали обробляти один запис для авторитетної форми імені (супроводжуваної посиланнями) й уводити її до файлу авторитетних записів. Контрольний номер запису на це ім'я є єдиним елементом, що включається до бібліографічного файлу [20].

У 1991 р. побачив світ Міжнародний комунікативний формат UNIMARC для авторитетних/нормативних записів (UNIMARC/AUTHORITIES). Його було розроблено з метою забезпечення бібліографічних служб можливістю записувати та зберігати в одному місці авторитетні форми імен авторів, найменувань організацій, назв творів, предметних рубрик тощо поряд з посиланнями від відповідних інших форм.

В середині 90-х років активізувалися роботи з розвитку UNIMARC-родини. У 1994 р. побачило світ друге видання формату UNIMARC для бібліографічних даних. Щодва роки видаються зміни та доповнення до нього (UNIMARC Updates). Все більше і більше уваги в цих виданнях приділяється спецвидам документів, зокрема стародрукам, аудіовізуальним і нотним виданням, електронним ресурсам тощо, а також розширенню пошукового образу документа, а саме збільшенню кількості точок доступу, введенню нових полів зі стандартними номерами та кодованими даними тощо. Також у цей час родина UNIMARC поповнюється комплексом спеціалізованих посібників (Guidelines) з використання Формату бібліографічних даних:

- для складових частин (No. 1. Component Parts. Journal Articles and Articles in Books) (1999);
- для мікроформ (No. 2. Microforms) (1994);
- для стародруків (No. 3. Older Monographic Publications (Antiquarian)) (1998);
- для мінімального рівня запису (No. 4. Minimal Level Record) (1999);
- для багаторівневого опису (No. 5. Multi-Level Description) (1999);
- для електронних ресурсів (No. 6. Electronic Resources) (1999) [19].

Два з форматів UNIMARC-родини виникають після своїх північноамериканських аналогів. У 2000 р. створюється Формат для класифікаційних даних (скорочена версія – Concise UNIMARC Classification Format), а у 2003 – Формат для даних про зберігання (UNIMARC Holdings Format). Як і формати бібліографічних даних, ці формати відрізняються від відповідних американських форматів за структурною побудовою та мають розбіжності у наборах елементів.

На сьогодні UNIMARC:

- «є результатом світового досвіду з так званої машиночитаної каталогізації документів;
- розвивається з урахуванням національних особливостей і з метою забезпечення міжнародного обміну бібліографічними даними в машиночитаному вигляді;
- є найсучаснішим та найструктурованішим бібліографічним форматом обміну, який є базовим для розробки форматів національних;
- легко адаптується до будь-якого внутрішнього формату автоматизованої бібліотечної системи;
- <...> прийнятий як основний внутрішній формат в багатьох світових бібліотечках та інформаційних центрах» [1, с. 19–20].

Бібліографічні формати класу MARC, зокрема UNIMARC та основані на ньому національні формати, «базуються на національних правилах складання бібліографічного опису і ISBD. Вони мають великий ступінь деталізації і достатньо складні для широкого кола застосування, зокрема для створення бібліографічних даних у видавничому процесі, а також для ідентифікації Інтернет-ресурсів» [1, с. 20].

1 березня 2003 р. Комітет IFLA з універсального бібліографічного контролю та міжнародного формату MARC (The IFLA Universal Bibliographic Control and International MARC Core Activity (UBCIM)) після понад 30-річної успішної діяльності припинив своє існування. Надалі розвитком UNIMARC-форматів опікуватиметься під егідою IFLA Національна бібліотека Португалії [16; 18].

Федеративна Республіка Німеччина та формат MAB

Окрему лінію форматів становлять MAB-формати – сквіваленти MARC у німецькомовних країнах. Традиційно Німеччина послуговується власними правилами каталогізації RAK (Reglen für alphabetische Katalogisierung). У результаті перших досліджень, проведених ще в 1971 р. Бібліотекою Німеччини, було зроблено висновок, що формат MARC не може бути адаптованим до каталогізаційних потреб цієї країни. Це призвело до створен-

ня у 1973 р. формату MAB-1 (Maschinelles Austauschformat für Bibliotheken). Серед його найцікавіших особливостей варто відзначити «двофайловість» формату: перший містив власне бібліографічні записи, другий – авторів. Це можна вважати першою реалізацією авторитетних файлів.

MAB-1 з чималим успіхом існував паралельно до великої родини MARC-форматів. У 1978 та 1980 рр. до нього вносилися модернізаційні зміни.

У 1980 р. у Бібліотечному інституті Німеччини (Deutschen Bibliotheksinstituten (DBI)) було прийнято рішення з удосконалення MAB-формату. Протягом 1980–1990 рр. він переглядався Комісією з абеткової каталогізації (Kommission des DBI für Alphabetsche Katalogisierung). У 1988 р. Бібліотека Німеччини (Deutsche Bibliothek) у Франкфурті стала координаційним центром з обміну бібліографічними даними з UNIMARC. З іншого боку, від цього часу Бібліотека Німеччини стала виробляти бібліографічну продукцію в UNIMARC. У 1990 р. вона приступила до планування та оцінки нової системи і визнала за можливе відмовитися від формату MAB і згодом перейти на UNIMARC. Однак, незважаючи на чималий тиск німецьких розробників формат MAB і досі підтримується, він зазнав важливих змін і набув нового імені – DB-MAB-90. У 1990–1996 рр. Комісією з розробки та каталожного менеджменту (Kommission des DBI für Erschliessung und Katalogtmanagement) на базі MAB-1 було створено формат MAB-90.

У жовтні 1994 р. Бібліотекою Німеччини разом з Баварською державною бібліотекою (Bayerische Staatsbibliothek), Державною бібліотекою Берліна (Staatsbibliothek zu Berlin) та Бібліотечним центром вищих шкіл (Hochschulbibliothekszentrum) було розпочато розвиток авторитетного файлу імен осіб (Name Authority File, PND). Офіс зі стандартизації для бібліотечної взаємодії та інформації про літературу при Бібліотеці Німеччини (Deutsche Bibliothek's Office of Standards for Library Interconnection and Information on Literature) разом з комітетом з MAB (MAB-committee) запропонували бібліотечному загалу формат MAB2. Він задовольняв вимогам, які висуваються до сучасних комунікативних форматів, і тому був з успіхом впроваджений багатьма німецькими бібліотеками та бібліотечними асоціаціями. Бібліотека Німеччини була цілком впевнена: її бібліотечний сервіс, розпочатий у MAB-форматі, буде так само доступним і протягом перехідного періоду на MAB2-формат для німецьких користувачів, а також і для зарубіжних – у форматі UNIMARC [10].

На сьогодні MAB2 є розвиненою та потужною

родиною форматів, котра поширена загалом у німецькомовних країнах. Вона складається з форматів для: бібліографічних даних (MAB-TITEL), імен осіб (MAB-PND), найменувань колективів (MAB-GKD), предметних заголовків (MAB-SWD), локальних даних (MAB-LOKAL). Передбачається також створення ще двох форматів: для адрес та даних про бібліотеки (MAB-ADRESS) і для класифікаційних та нотаткових даних (classification and notation data) (MAB-NOTAT) [22].

Останніми роками німецькі бібліотеки «приймають і іноземні дані завдяки розвитку форматів даних і відповідних можливостей комунікації, оскільки німецький національний формат MAB став стандартним експортним і імпортним форматом усіх асоціацій. MAB став сумісним з UNIMARC, а UNIMARC – з MAB. Деякі асоціації мають також спільні інтерфейси для USMARC, ...UK-MARC» [7]. Головним чином MAB2 використовується у Німеччині й Австрії [12].

Нідерланди та формат PICA

Для створення Нідерландської бібліографії з ініціативи Королівської бібліотеки (КБ), Національної бібліотеки Нідерландів (Koninklijke Bibliotheek (Royal Library), the National Library of the Netherlands) у 1974 р. було розпочато проект PICA (Project Integrated Catalogue Automation) з однойменною АБІС і власним однойменним форматом бібліографічних даних. Згодом до цього проекту долучилося багато бібліотек-учасниць. Спершу PICA розпочинався як суто дослідницький проект з автоматизованої корпоративної каталогізації для великих бібліотек. Проте вже в 1976 р. «PICA» стала повноцінною бібліотечною системою, до якої долучилися бібліотеки усіх типів і в якій більшість нідерландських бібліотек працюють і сьогодні. PICA-формат є «форматом-картою» [34], свого роду спрощеною адаптацією (можна сказати – скороченням) MARC без індикаторів і підполів, проте з підтримкою авторитетних файлів. У 1979 р. PICA став повноцінним внутрішнім каталогізаційним форматом однойменної АБІС. Тоді ж до системи PICA було прийнято близько мільйона початкових записів з каталогу OCLC. Згодом виникли нові модифікації формату PICA: PICA2 та PICAplus. PICA з 1982 р. і до сьогодні є форматом поточної нідерландської національної бібліографії та каталогів Національної бібліотеки Нідерландів [9; 28]. Більшість нідерландських бібліотек і досі працює у форматах родини PICA. Крім того до них долучилися деякі бібліотеки Бельгії, Франції та Німеччини. Велику зацікавленість до системи PICA була

виявлена OCLC: у 1999 р. вона придбала 35% PICA, збільшивши свою частку в 2000 до 60%. Унаслідок у 2002 р. було утворено нову організацію «OCLC PICA», яка і зараз підтримує та розвиває PICA-формати.

США та формати USMARC і MARC21

У США роботи не припинялися. У 80-х роках на базі MARC II створюється родина USMARC-форматів, яка виходить друком протягом 1988–1993 рр. у складі: USMARC-формату для бібліографічних даних (USMARC bibliographic format for bibliographic data ²), USMARC-формату для класифікаційних даних (USMARC format for classification data ³), USMARC-формату для авторитетних даних (USMARC format for authority data ⁴), USMARC-формату для даних про зберігання (USMARC format for holdings data ⁵), а також USMARC-формату для інформації про співдружність (USMARC format for community information ⁶). Крім того, до неї окремими документами включено велику кількість додатків, які містять кодовані дані для заповнення окремих полів, наприклад Перелік кодів мов, Перелік кодів географічних регіонів тощо. На відміну від родини UNIMARC, USMARC-формати видаються єдиним пакетом, причому три з них створюються значно раніше своїх європейських аналогів.

На відміну від родини UNIMARC, дані в USMARC, зокрема в USMARC для бібліографічних даних, групуються не за функціональною, а скоріше за структурною ознакою: наприклад, поєднані у 6- - блоці UNIMARC дані визначення тематики в USMARC розбиті на дві групи за своєю

² USMARC bibliographic format for bibliographic data: including guidelines for content designation: In 3 vol. / Network development and MARC standards office. – Wash.: Cataloguing distribution service: Library of Congress, 1988–1990.

³ USMARC format for classification data: including guidelines for content designation / Network development and MARC standards office. – Wash.: Cataloguing distribution service: Library of Congress, 1990.

⁴ USMARC format for authority data: including guidelines for content designation / Network development and MARC standards office. – Wash.: Cataloguing distribution service: Library of Congress, 1993.

⁵ USMARC format for holdings data: including guidelines for content designation / Network development and MARC standards office. – Wash.: Cataloguing distribution service: Library of Congress, 1989.

⁶ USMARC format for community information: including guidelines for content designation / Network development and MARC standards office. – Wash.: Cataloguing distribution service: Library of Congress, 1993.

структурою: окремо предметні рубрики (група полів 6XX Поля предметного доступу – Загальна інформація), окремо класифікаційні індекси (група полів 01X-09X Контрольна інформація, номери та коди – Загальна інформація) [33]. Щодо USMARC для авторитетних даних, то він за організацією даних дещо ближче до відповідного формату родини UNIMARC, хоча і тут простежується комплекс схожих з точки зору методології розбіжностей. Дані в USMARC розподіляються на такі групи полів:

00X = Контрольні поля змінних даних

001-006 = контрольні поля

007 = фіксоване поле фізичного опису

008 = елементи даних фіксованої довжини;

Поля змінних даних

01X-09X = номери та коди;

Поля заголовків – загальна інформація

X00 = імена осіб

X10 = найменування постійних колективів

X11 = найменування тимчасових колективів

X30 = уніфіковані назви;

1XX = Основні дані

20X-24X = назва та співвіднесені назви

250-29X = відомості про видання та вихідні дані

3XX = фізичний опис

4XX = відомості про серію

5XX = примітки

6XX = поля предметного доступу

700-75X = додаткові дані

76X-79X = пов'язані записи

800-840 = додаткові записи для серії

841-89X = зберігання, альтернативні графіки

тощо

9XX = поля для локального використання.

USMARC розроблявся як суто національний формат США (виняток було зроблено лише для окремих аспектів каталогізаційної практики Канади), що теж значно вплинуло на організацію даних. Наприклад, це відбилося на структурі полів класифікаційних індексів формату для бібліографічних даних, зокрема розподіленні інформації між підполями й індикаторами. У країні ж жорстко нормованим застосуванням класифікаційних схем кожній з використовуваних класифікацій виділено власне поле – таких полів у відповідній групі нараховується 8. Причому в індикаторах класифікацій конкретних великих бібліотек зазначається, ким було проставлено індекс і де зберігається примірник. У тодішній редакції UNIMARC таких полів 3 плюс поле індексів інших класифікацій, яке в USMARC згідно з його ідеологією взагалі відсутнє, а індикатори не містили жодної інформації. Щодо

полів предметних рубрик, то і тут простежується та сама тенденція. Якщо в USMARC використаний авторитетний файл кодується в другому індикаторі відповідного поля (6 основних авторитетних файлів плюс зазначення нестандартизованого авторитетного файлу в підполі \$2), то в UNIMARC кінця 80-х – 90-х років інформація про використану предметизаційну систему заноситься до підполя \$2, а індикатори чи порожні, чи містять зовсім іншу інформацію.

В USMARC порівняно з MARC II було доопрацьовано механізм зв'язків між записами (група полів 76X-79X Пов'язані записи – Загальна інформація). Розроблено було формати створення та ведення авторитетних файлів і відпрацьовано зв'язки між бібліографічними та авторитетними записами. Протягом наступних років цей формат еволюціонував, доповнювався, редагувався. Одним з напрямів його еволюції стала гармонізація MARC-форматів трьох англомовних країн: Сполучених Штатів Америки, Великої Британії та Канади.

Основним витокком форматної гармонізації стала економічна причина. ББ, БК та Національна бібліотека Канади (НБК) наполегливо шукали засоби здешевлення каталогізації. Одним із способів зниження собівартості було значне спрощення каталогізаційних процесів, і деякі бібліотеки пішли саме цим шляхом. Іншим способом стало використання записів, створених іншими бібліотеками. Для уможливлення використання бібліографічних записів, розкиданих по різних каталогізаційних установах, були необхідні дві речі: 1) домовленість щодо стандарту змісту бібліографічного запису; та 2) домовленість щодо комунікативного стандарту, котрий би забезпечив органічну інтеграцію чужого запису у власну бібліографічну систему.

У 1994 р. розпочинаються активні дискусії між ББ, БК та НБК. У жовтні того ж року ці бібліотеки досягають домовленостей про ведення спільного авторитетного контролю за іменами осіб та про узгодження власних форматів. Сторони також дійшли висновку, що спільний формат полегшить обмін бібліотечною інформацією, тобто знизить її вартість для обох сторін (тієї, що передає, і тієї, що приймає), а також збільшить швидкість комунікативних процесів.

У першу чергу було проведено порівняння USMARC і CAN/MARC як найближчих форматів: головна та найважча для узгодження розбіжність між ними полягала у використанні фахівцями двомовної Канади полів 9XX саме для реалізації доступу до записів однією з мов каталогу. У цій групі полів, містилися еквіваленти заголовків другою

мовою. Проте проблему було вирішено. Канадійські фахівці наполягли на продовженні використання цих полів, і після узгодження їх було включено як додаток до нового формату [29]. У лютому 1997 р. було проголошено про врегулювання усіх спірних питань між USMARC і CAN/MARC і досягнення гармонізації.

Однак, коли справа торкнулася узгодження між гармонізованими північноамериканськими форматами й форматом Великої Британії UKMARC, то стало зрозуміло, що останній не зможе бути влитим повністю через мінімум три суттєві розбіжності. По-перше, в USMARC усю групу полів 9XX призначено для локального використання, а в UKMARC вона поділяється на поля посилань (reference fields) 900 – 945, які в американському форматі фактично є полями авторитетних файлів, та локальні поля (local fields) 946 – 999. Ця розбіжність впливає з того, що USMARC первинно розроблявся як родина форматів, а UKMARC – як єдиний формат, який включає в себе ті дані, які в USMARC заносяться не до формату бібліографічного запису, а до інших форматів. Друга розбіжність полягає в тому, що в UKMARC кожне з полів, позначка котрого закінчується на «9», вважається локальним, тоді як в USMARC позначка поля локального використання може містити «9» у будь-якій позиції (наприклад, шифри (09X), предметний доступ (69X) тощо). Третьою розбіжністю є те, що USMARC має єдиний набір полів для запису даних про зберігання (holdings data) 841 – 88X та поля даних зв'язку записів (linking entry fields) 760 – 787. До UKMARC аналогічні поля увійшли тільки в 1997 р. [13].

Швидка ліквідація цих розбіжностей призвела б до негативних наслідків на британському ринку через подорожчання бібліотечних систем та інформації. Проте протягом останніх років фахівці ББ не полишають спроби врегулювання спірних питань та остаточної гармонізації форматів. Перехід з UKMARC на MARC 21 отримав назву «змінення запису» (changing the record). Останні семінари з цього приводу було проведено в 2002 р. [27].

Протягом процесу гармонізації перед розробниками поставало питання, як назвати новоутворений формат. Як робочу назву вони використовували IMARC як скорочення від «International MARC» або «Integrated MARC». Проте у 1996 р. на конференції IFLA назва IMARC не здобула схвалення представників деяких європейських країн та й самої IFLA. Вона викликала асоціацію, що два новостворюваних формати (північноамериканський і UNIMARC) мають конкурувати між собою, хоча

деякі з учасників конференції, зокрема канадійські, не мали нічого проти такого змагання [29]. Проте від назви IMARC відмовилися, і через два роки БК запропонувала нову назву: MARC 21 – MARC XXI сторіччя. Вона була із задоволенням прийнята усіма сторонами як найбільш прийнятна.

Отже третя спроба створення узгодженого міжнародного формату мала успіх. Після копітких робіт 1994–1997 років у 1998 р. виникла нова родина форматів під назвою MARC 21 [32]. На цьому роботі не було зупинено. Формати постійно підтримуються: до них вносяться зміни та виправлення. Розробляються конвертори для забезпечення обміну інформацією з іншими форматами та засоби забезпечення його XML-похідних.

Україна та формат УКРМАРК

У 90-ті роки розпочалося створення бібліографічних форматів і на теренах СНД. Першими побачили світ російський РУСМАРК і білоруський БЕЛМАРК, розроблені на базі UNIMARC в редакції 1994 р.

Україна в силу об'єктивних і суб'єктивних обставин долучилася до цього процесу дещо пізніше Росії та Білорусії. Перші спроби адаптації форматів були зроблені в середині 90-х років. У 1997 р. Держстандарт України приймає ДСТУ 3578-97 «Документація. Формат для обміну бібліографічними даними на магнітних носіях», в якому фактично затверджує перелік полів UNIMARC як стандарт для обміну бібліографічними даними.

У 1998 р. виходить друком «Формат бібліографічного запису (книги та серіальні видання): структура» (у вигляді скороченого (concise) формату), розроблений у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. В його основі лежало російськомовне видання редакції UNIMARC 1987 р. [5], «використання якого є доцільним, по-перше, для досягнення інформаційної сумісності конкретного електронного каталогу з бібліографічними базами даних світового співтовариства, по-друге, для збереження зв'язку з міжнародною практикою каталогізації» [8, с. 4].

У 1999 р. виходять друком методичні поради фахівців Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія» з використання формату USMARC. У передмові до видання зазначалося: «Наукова бібліотека НаУКМА почала вивчати та застосовувати USMARC-формат для бібліографічних даних два роки тому, не маючи власного досвіду в електронній обробці видань та враховуючи майже повну відсутність на той час відповідного досвіду з боку інших українських

бібліотек...» [2, с. 1]. У цей час, наприкінці 90-х, найбільші бібліотеки України тільки набували цей досвід.

Згодом, у 2001 р. було створено міжвідомчу робочу групу в складі фахівців Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (Національна академія наук України), Національної парламентської бібліотеки України (Міністерство культури і мистецтв України) та Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Міністерство освіти і науки України) для створення повної форматної родини УКРМАРК. В основу новостворюваних форматів вирішено було покласти UNIMARC у його найновішій редакції з урахуванням останніх змін і доповнень. Враховувалися також діючі на території України стандарти та нормативно-методичні документи, а також традиції вітчизняної каталогізації.

Передбачається, що «формат УКРМАРК являтиме собою комплекс документів, до якого входитимуть:

- формат-основа УКРМАРК міститиме опис структури формату, маркера запису, повний перелік полів з індикаторами, підполями та методичними напрацюваннями з їх заповнення та використання для загального спектра документів;
- спеціалізовані формати для авторитетних даних, для класифікаційних даних, також Holding-формат (модуль комплектування та збереження примірників);
- комплекс посібників з використання УКРМАРКу для спецвидів документів» [3, с. 39].

Передбачається, що «зберігаючи структуру UNIMARC, УКРМАРК матиме ряд особливостей, які впливають з його первісної орієнтації на підтримку не лише комунікативних, а й каталогізаційних функцій. У ньому широко застосовуватимуться поля та підполя національного використання, що дозволить підтримувати корпоративні технології аналітико-синтетичної обробки документів і забезпечити гармонізацію практики вітчизняної каталогізації з міжнародними стандартами» [6]. Протягом 2001–2003 рр. було створено першу редакцію УКРМАРК для бібліографічних записів для всіх видів документів, виставлену на веб-сайті НБУВ разом із комплексом супутніх документів і перекладів методичних документів з родини UNIMARC; зараз тривають роботи над другою редакцією.

Інші сучасні формати, що підтримують бібліографічні дані

У 90-ті роки з'явилося декілька форматів даних, які так чи інакше призначені для обміну бібліографічною інформацією. Насамперед це ONIX і Dublin Core.

ONIX розроблявся для вирішення двох сучасних проблем: 1) необхідності збагачення онлайн-даних про книги; та 2) найрізноманітніших вимог основних оптових і роздрібних книгопродавців. Протягом 1999 р. Американська асоціація видавців (American Association of Publishers (AAP)) спільно з великими оптовими та онлайн-роздрібними книгопродавцями, а також книжковими інформаційними службами працювала над створенням універсального інформаційного формату, у котрому усі видавці (великі та малі) зможуть обмінюватися інформацією про книги. ONIX 1.0 було презентовано в січні 2000 р.

ONIX було створено як стандартний формат для видавців, електронних, роздрібних та оптових книгопродавців, а також інших осіб, зацікавлених у розповсюдженні інформації про книги, що вийшли друком, а також, у перспективі, документи на інших носіях. Його призначено для надання інформації про книгу потенційним покупцям з метою заохотити її придбати. Більшість цієї інформації зазвичай міститься на книжковій обкладинці, наприклад, короткий огляд змісту, рецензія, біографія автора, елементи художнього оформлення тощо. Ця інформація (відома також як метадані про книгу) приваблює покупців та підвищує попит на книжкову продукцію. Інформаційний блок ONIX – це набір елементів даних, позначених тегами XML, що відповідає спеціальному шаблону ONIX DTD, який визначає правила, за яким ці елементи даних впорядковуються та співвідносяться між собою [15].

ONIX базується на форматі EPICS (EDItEUR Product Information Communication Standards), більш широкому стандарті для опису великого спектру документів, а саме: книг та інших друкованих документів, картографічних видань, мікрофільмів і мікроформ, аналогових аудіо- та відеозаписів, мультимедійних документів, рекламних матеріалів та інших товарів. EPICS призначено для обміну інформацією про товари, що виробляються в галузі видавничої справи, котра містить бібліографічний опис, рекламну інформацію (наприклад, рекламні оголошення, зображення, уривки, анотації тощо), торговельну інформацію (прайслисти, умови доступності, відомості про дистриб'юторів тощо), інформацію для ліцензованого повторного використання.

Роботи зі створення такого формату розпочав у 1995 р. Дослідницький центр з Британської національної бібліографії (British National Bibliography Research), профінансувавши дослідження зі змісту даних, необхідних для повної інформації про книгу як товар. Наступне дослідження було проведене у 1998 р. Їм став BIC BISAC EDItEUR Title Information Project за спонсорської підтримки OCLC та таких великих інформаційних центрів та книготорговельних установ, як Baker & Taylor, Bowker, Ingram, Book Data та Whitaker. І нарешті в 1999 р. Міжнародним центром зі стандартів електронної торгівлі книгами та серіальними виданнями EDItEUR розробляється стандарт EPICS (EDItEUR Product Information Communication Standards) [25].

В середині 90-х років між фахівцями різних країн виникла дискусія з приводу складності знаходження ресурсів в Інтернеті. Як результат цієї дискусії у Дубліні (Dublin, Ohio) у березні 1995 р. відбувся робочий семінар з семантики метаданих «OCLC/NCSA Metadata Workshop», на якому провідні фахівці вирішували, як базовий набір даних опису Інтернет-ресурсів може бути найоптимальнішим чином використовуваним для категоризації цих ресурсів з метою полегшення пошуку та отримання інформації. Базовий набір метаданих, вироблений на семінарі, було названо Dublin Core на честь місця його створення. Його активне застосування почалося з 2001 р. [14].

Набір елементів даних Dublin Core – це стандарт опису інформаційних ресурсів, у тому числі ресурсів Інтернету. Він складається з п'ятнадцяти елементів метаданих, тобто «структурованих даних про дані» або інформації про інформацію. Його основне призначення – полегшення пошуку електронних ресурсів. Метадані Dublin Core – це інформація, котра виражає інтелектуальний зміст, інтелектуальну власність та/або характеристики реалізації інформаційного ресурсу.

З появою та початком широкого використання метаданих постала необхідність у забезпеченні передачі бібліографічної інформації з бібліографічних форматів до нових сучасних середовищ. Точилися дискусії щодо кодування бібліографічних записів у стандартах, відмінних від MARC, для того щоб машиночитані бібліографічні дані стали відкритішими та більш пристосованими для обміну в Інтернет-середовищі. В 1995 р. в БК стали розглядати можливість використання стандарту SGML (Standard Generalized Markup Language) для кодування формату MARC 21. У результаті цього в 1998 р. було реалізовано MARC DTD (Document

Type Definitions), де дані MARC 21 представлялися в форматі SGML. Головною метою розробки MARC DTD було забезпечення обміну бібліографічними даними між MARC 21 і SGML.

У грудні 1997 р. World Wide Web Consortium опублікував першу версію XML (Extensible Markup Language) – спрощеного стандарту SGML. Він обіцяв зробити веб більш витонченим, дозволяючи веб-сторінкам містити не виключно схематичну розмітку, а семантичні структури їх змісту. Зразу ж почалося його широке впровадження. Вочевидь, однією з потенційних галузей застосування стали бібліографічні дані. Використовуючи XML-стандарт і таблиці стилів XSL (Extensible Stylesheet Language), стало можливим створювати бібліографічні записи та друкувати їх у різних форматах. Ці бібліографічні записи тепер можуть бути безпосередньо переглянуті веб-браузерами, пошуковими засобами та бібліотечними системами без подальшого конвертування, а також можуть брати участь в обміні між XML і MARC без втрат інформації. Багато з проблем, які були успадковані від формату MARC, стали несуттєвими, зокрема латинізація, авторитетний контроль тощо [26].

Наступним серйозним кроком у цьому напрямі було створення фахівцями БК структури MARCXML, тобто XML-схеми, що містить MARC-дані (маються на увазі дані у форматі MARC 21, який відповідає ISO 2709). Її розробляли як достатньо гнучку та розтяжну для забезпечення користувачам можливості працювати з MARC-даними відповідно до їх потреб. До неї має увійти багато компонент: схеми, таблиці стилів, засоби програмного забезпечення, котрі розроблюються та підтримуються в БК. Передбачається, що зміни та доповнення, що вноситимуться до MARC 21, мають відбиватися в MARCXML шляхом найпростіших трансформацій. Перетворення даних та перевірка правильності MARCXML (на рівнях перевірки 1) відповідності MARCXML-схеми, 2) правильності MARC 21 розмітки, та 3) правильності змісту MARC-записів, тобто кодованих даних, дат тощо) провадиться за допомогою відповідного програмного забезпечення, яке для схеми є зовнішнім.

Ядром MARCXML є базова схема, що має забезпечити транспортування даних у MARC-стандарті до таких стандартів, як, наприклад, Dublin Core. Вона зберігає семантику MARC 21 і не потребує редагування при внесенні до нього змін і доповнень. Усі суттєві дані MARC-записів конвертуються та відображаються в XML, окрім структурних елементів, що містилися в маркері запису

та покажчику (довжина поля, стартова позиція в покажчику тощо). При зворотному конвертуванні ці дані відновлюються відповідно до правил заповнення нулями чи символами заповнення. Завдяки таблицям стилів можливе екранне відтворення прийнятих з MARC 21 записів з відповідною MARC-розміткою. Працюючи в середовищі MARCXML, користувачі MARC 21 матимуть можливість робити це (тобто приймати MARC-дані, маніпулювати ними, конвертувати їх) простіше [23].

Разом з MARCXML спеціалістами БК також було розроблено схему опису об'єктів метаданих MODS (Metadata Object Description Schema) (перша версія доступна для користувачів з червня 2002 р.). Як XML-схема, MODS призначена для забезпечення можливості містити окремі дані з MARC 21-записів у обсязі, необхідному для створення записів з описами ресурсів. Вона включає підмножину MARC-полів і використовує скоріше мовну розмітку, ніж цифрову, в деяких випадках перегруповуючи елементи бібліографічного формату MARC 21. MODS виражається за допомогою мови схеми XML.

Перспективи представлення бібліографічних даних в електронних середовищах

Зі «Стратегічного плану. 2004-2005» IFLA [17] видно, що ця міжнародна організація підтримує з нині існуючих бібліографічних форматів тільки UNIMARC і MARC 21.

Одним з головних завдань БК є розвиток родини форматів MARC 21 та публікація супутньої документації. Зокрема це продовження відкритих дискусій і внесення змін і доповнень як їх результату; розвиток MARC 21 в XML (MARCXML) та підтримка конвертування бібліографічних даних в метадані XML та з них; вивчення питань обміну бібліографічними даними в Unicode тощо.

Також велику увагу приділено подальшому розвитку UNIMARC. Зокрема передбачається розробити нові зміни та доповнення до формату бібліографічних даних; переглянути та доопрацювати інші формати UNIMARC-родини (для класифікаційних даних, для авторитетних/нормативних записів, для даних про зберігання); створити посібники з використання UNIMARC для музичних документів і для рукописних документів. Також накреслено плани з впровадження Unicode в UNIMARC-записи та створення XML-похідної UNIMARC-формату. Окремим рядком поставлено мету гармонізації UNIMARC з іншими MARC-форматами, зокрема MARC 21, а також іншими схемами, такими як Dublin Core, ONIX, MODS тощо.

З часом проявилися і дедалі більше стали надокучати користувачам недоліки MARC-форматів. Деякі фахівці вважають їх структуру та ідеологію морально застарілими. З цього приводу в 2002 р. через 38 років після появи першого MARC-формату в «Library journal» у статті Роя Теннанта (Roy Tennant) «MARC має вмерти» («MARC must die») [30] було написано: «Коли MARC було створено, Beatles були групою-початківцем, і ті з нас, які жили у той час, носили такий одяг і зачіски, що зараз соромно. Комп'ютери були такими величезними, складними та дорогими, що безглуздо було навіть подумати, що колись ви матимете їх удома, не кажучи вже про те, що один комп'ютер можна буде підняти однією рукою. І хоча вік як такий не є неминучим знаком технологічної застарілості (як вдосконалився звичайний дерев'яний олівець протягом останніх 40 років?), стосовно комп'ютерних стандартів це загалом недобра річ. Певною мірою за своєю природою MARC-запис (Machine-Readable Cataloging) є анахронізмом. Його було розроблено, коли потужність пам'яті, запам'ятовуючих пристроїв та обробки були рідкісними та дорогими задоволеннями. Тепер вони повсюдно та дешево».

У статті автор визначає основні вади MARC-форматів з точки зору сучасних інформаційних засобів і рівня підготовки та побажань широкого кола користувачів. У першу чергу це складність синтаксису MARC-форматів, зумовлена станом інформаційних технологій часу їх створення та розвитку, яка сьогодні призводить до того, що «існує тільки дві категорії людей, котрі вірять у власну змогу читати MARC-записи, не звертаючись до купи посібників, – невеличка кількість провідних каталогізаторів і ті, хто вживає важкі наркотики». З іншого боку, це рівень і спосіб деталізації даних, зумовлені фокусуванням MARC-форматів і правил каталогізації (зокрема AACR), що знайшли в них своє відображення, на комп'ютерну форму паперової каталожної картки. Це призвело до складності структури елементів даних і, як наслідок, до розташування суттєвих для пошуку елементів на найнижчому структурному рівні, тобто рівні підполів, або навіть двозначності передачі деяких бібліографічних даних, наприклад складних імен осіб.

Ще однією вагою, як на сучасні вимоги, є відсутність гнучкості MARC-форматів при оздобленні записів додатковими текстовими даними. Наприклад, якщо із звичайним змістом книги проблем немає, то з ієрархічним вони неодмінно постануть. Їх вирішення можливе за допомогою XML. Іноді виникає потреба занести до запису текстову інформацію з обкладинки (відомості про автора,

рекламний матеріал про книгу тощо), тобто такі дані, котрі мають бути легко доступними для тих, хто виявляє до них інтерес, і так само легко ігноровані тими, кому вони не цікаві. Для забезпечення таких дій MARC-форматам, на відміну від XML, бракує гнучкості.

І, нарешті, останнє. «Бібліотеки існують для забезпечення поточних і майбутніх потреб широкого загалу користувачів. Для того, щоб робити це добре, вони мають використовувати найкраще з того, що пропонують їм технології. З настанням епохи веб, XML, портативних комп'ютерів та інших технологічних досягнень бібліотеки можуть стати гнучкими та такими, що швидко реагують, організаціями, які обслуговують своїх користувачів у найновіший спосіб. Чи ні. Якщо бібліотеки чіплятимуться за стандарти, котрі доживають свій вік, вони стикнуться зі зростаючими труднощами в належному обслуговуванні своїх клієнтів.

Створюючи стандарти, які адекватні поточним потребам та достатньо гнучкі для використання нових можливостей, ми мусимо почати з вимог до бібліографічного запису (наприклад, «Функціональних вимог до бібліографічного запису»⁷) та розробити стандарт кодування, котрий забезпечить можливості та гнучкість. <...> Ми зробили це більш як тридцять років тому, і ми маємо зробити це знову. MARC міг народитися в еру Beatles, проте тепер час показати його довгий та звивистий шлях» [30].

Такі проблеми та перспективи стоять перед фахівцями країн, які пройшли шляхом інформатизації бібліотечних процесів від витоків до сучасного технологічного прориву. Перед Україною, яка влилася до цього процесу менш як десять років тому і для якої проблема першої конверсії бібліотечних каталогів з паперової форми до електронної є найгострішою та найактуальнішою, завдання другої конверсії вже електронних каталогів з MARC-форматів до XML виглядає як перспектива завтрашнього чи навіть післязавтрашнього дня. Проте, це реально, цікаво, перспективно. За цим майбутнє.

⁷ Functional Requirements for Bibliographic Records: Final report [Electronic resource] / IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records. – München: K. G. Saur, 1998. – (UBCIM publications; N.S., Vol. 19). – Electronic data (1 file). – Way of access: <http://www.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr.pdf>. – Last access 26.7.2004. – Title from screen.

Список використаних джерел

1. Антоненко І., Баркова О. Електронні ресурси як об'єкт каталогізації: історія питання, термінологія, форматне забезпечення // Бібл. вісник. – 2004. – № 2. – С. 11–22.
2. Використання USMARC формату для бібліографічних даних в електронній обробці документів: Методичні поради з досвіду наукової бібліотеки НаУКМА / Т. В. Бугасова (уклад.); Наук. бібл. Нац. ун-ту «Кисво-Могилянська академія». – К., 1999. – 88 арк.
3. Ісаєва О. Національний формат представлення бібліографічних даних УКРМАРК // Бібл. вісник. – 2003. – № 6. – С. 38–41.
4. Особенности библиографических пособий, создаваемых на основе электронной технологии [Электронный ресурс]. – Электронные данные (1 файл) // Общая библиография. – Режим доступа: <http://bibliografia.spb.ru/17.html> – Последнее обращение 28.7.2004. – Загл. с экрана.
5. Руководство по UNIMARC: Руководство по применению международного коммуникативного формата UNIMARC / Пер. с англ. авт. кол. под рук. А. И. Земскова, Я. Л. Шрайберга. – М., 1992. – 320 с.: табл.
6. УКРМАРК. Національний формат представлення бібліографічних даних (проект) [Електронний ресурс]. – К., 2002. – Електронні дані (1 файл). – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/library/ukrmarc.html> – Останнє звернення 04.08.2004. – Назва з екрану.
7. Фабиан К. Германская каталогизационная практика и развитие правил алфавитной каталогизации // Международные и национальные правила каталогизации: сегодня и в перспективе, Москва, 20–24 апр. 1999 г. – [Электронный ресурс]: Материалы конф. – Электронные данные (1 файл). – Режим доступа: http://rsl.ru/newsarc.asp?R_PR_CAT/Fabian.htm – Последнее обращение: 14.07.2004. – Загл. с экрана.
8. Формат бібліографічного запису (книги та серіальні видання): Структура / НАН України. Нац. бібл. України ім. В. І. Вернадського; Розроб.: О. В. Ісаєва, І. І. Багрій; Наук. ред. А. Г. Бровкін. – К.: НБУВ, 1998. – 88 с.
9. Berg Kees van den. Bibliographic control in the Netherlands / Kees van den Berg // 64th IFLA General Conference, Amsterdam, 16–21.08.1998 [Electronic resource]: Materials of conference. – Electronic data (1 file). – Way of access: <http://www.ifla.org/IV/ifla64/021-141e.htm> – Last access 26.7.2004. – Title from screen.
10. Die Deutsche Bibliothek Annual Report to the CENL (1994/95) [Electronic resource]. – Electronic data (1 file). – Way of access: http://www.bl.uk/gabriel/about_cenl/reports/contents/germany-94-95.html – Last access 26.7.2004. – Title from screen.
11. Gavin Pierre. SIBIL: un bilan pour le passé, et quelques jalons pour le futur [Ressource électronique]. – Données électroniques (1 fichier). – Lausanne: Nouvelle Association REBUS, 1997. – Mode d'accès: <http://www.pierregavin.ch/documents/Sibil-bilan-jalon.pdf> – Dernier accès: 12.07.2004. – Titre d'écran.

12. *Gavin Pierre*. Quel avenir pour MARC21 [Ressource électronique]. – Données électroniques (1 fichier). – Genève: CERN, 2004. – Mode d'accès : <http://ailis.cern.ch/programm/marc21.pdf> – Dernier accès: 04.08.2004. – Titre d'écran.
13. *Hill R. W.* Changing the record. A concise guide to the differences between the UKMARC and MARC21 bibliographic formats [Electronic resource]. – London: The British Library, 2002. – Electronic data (1 file). – Way of access: <http://www.bl.uk/services/bibliographic/marcchange.pdf> – Last access 26.7.2004. – Title from screen.
14. History of the Dublin Core Metadata Initiative [Electronic resource]. – Electronic data (1 file). – Way of access: <http://dublincore.org/about/history/> – Last access 28.07.2004. – Title from screen.
15. How was ONIX Originated? [Electronic resource]. – Electronic data (1 file). – Way of access: <http://www.editeur.org/ONIX%20International%20FAQ.html> – Last access 28.07.2004. – Title from screen.
16. IFLA – CDNL Alliance for Bibliographic Standards (ICABS) [Electronic resource]. – Electronic data (1 file). – Way of access: <http://www.ifla.org/VI/7/icabs.htm> – Last access 28.7.2004. – Title from screen.
17. IFLA – CDNL Alliance for Bibliographic Standards (ICABS). Strategic Plan 2004–2005 [Electronic resource]. – Electronic data (1 file). – Way of access: <http://www.ifla.org/VI/7/annual/icabs-sp03-04.pdf> – Last access 28.7.2004. – Title from screen.
18. IFLA Universal Bibliographic Control and International MARC Core Activity (UBCIM) is closed [Electronic resource]. – Electronic data (1 file). – Way of access: <http://www.ifla.org/VI/3/ubcim.htm> – Last access 28.7.2004. – Title from screen.
19. IFLA Universal Bibliographic Control and International MARC Core Activity (UBCIM) Publication List [Electronic resource]. – Electronic data (1 file). – Way of access: <http://www.ifla.org/VI/3/nd1/publist.htm> – Last access 27.7.2004. – Title from screen.
20. UNIMARC. Вводный курс. Основные положения формата UNIMARC [Электронный ресурс] / IFLA, UBCIM. – Электронные данные (1 файл). – Режим доступа: http://www.gpntb.ru/win/elbib/uni_a1.html#MARC – Последнее обращение 23.7.2004. – Заглавие с экрана.
21. *Jaquesson Alain*. L'informatisation des bibliothèques: historique, stratégie et perspectives. – Paris: Cercle de la Librairie, 1992. – 283 p. – (Collection de bibliothèques).
22. MAB [Electronic resource]. – Electronic data (1 file). – Way of access: http://www.ddb.de/index_e.htm – Last access 26.7.2004. – Title from screen.
23. MARC XML Design Considerations Initiative [Electronic resource]. – Electronic data (1 file). – Way of access: <http://www.loc.gov/standards/marcxml/marcxml-design.html> – Last access 29.07.2004. – Title from screen.
24. MARC: Keystone for Library Automation [Electronic resource]. – Electronic data (1 file). – Way of access: portal.acm.org/citation.cfm?id=570398.570401&dl=GUIDE&dl=ACM. – Last access 28.7.2004. – Title from screen.
25. *Martin D.* Metadata and text // <indec> Conference: Names, Numbers and Networks, 15.11.1999, Washington DC [Electronic resource]: Materials of conference. – Electronic data (1 file). – Way of access: <http://www.indec.org/washington/bookdata.pdf> – Last access 29.7.2004. – Title from screen.
26. Moving from MARC to XML. – Part 1. Introduction [Electronic resource]. – Electronic data (1 file). – Way of access: http://ihome.ust.hk/~lblkt/xml/marc2xml_1.html – Last access 02.08.2004. – Title from screen.
27. Moving to MARC 21 [Electronic resource]. – Electronic data (1 file). – Way of access: <http://www.bl.uk/services/bibliographic/marc21move.html> – Last access 26.7.2004. – Title from screen.
28. *Niet Marco de*. Manual for the Bibliographic Document Type Definition of the Koninklijke Bibliotheek, the National Library of the Netherlands [Electronic resource]. – Version 1.0. – Koninklijke Bibliotheek, 2001. – Electronic data (1 file). – Way of access: http://www.kb.nl/kb/resources/frameset_kb.html?/kb/hrd/catalogus/kbdt-manual.html – Останнє звернення 04.08.2004. – Назва з екрану.
29. *Stewart M.* MARC Harmonization Update. Part I. Background to MARC 21 // CLA'99, Toronto, 18.06.1999 [Electronic resource]. – Electronic data (1 file). – Way of access: <http://www.fis.utoronto.ca/people/affiliated/tsig/stewart.html> – Last access 28.7.2004. – Title from screen.
30. *Tennant R.* MARC Must Die [Electronic resource] // Library Journal: 15.10.2002 p. – Electronic data (1 file). – Way of access: <http://www.libraryjournal.com/article/CA250046> – Last access 02.08.2004. – Title from screen.
31. The UKMARC Manual [Electronic resource]. – Electronic data (1 file). – Way of access: <http://www.bl.uk/services/bibliographic/marc/marcman.html> – Last access 15.07.2004. – Title from screen.
32. USMARC and CAN/MARC Become MARC21 [Electronic resource] // National Library News. – 1998. – Vol. 30, № 12. – Electronic data (1 file). – Way of access: <http://www.collectionscanada.ca/bulletin/p2-9812-06-e.html> – Last access 27.7.2004. – Title from screen.
33. USMARC bibliographic format for bibliographic data: Including guidelines for content designation: In 3 vol. / Network development and MARC standards office. – Wash.: Cataloguing distribution service: Library of Congress, 1988–1990.
34. *Vries Dirk de*. Automation of a map-catalogue within the pica-system: its evident profits and unsolved implications [Electronic resource]. – LIBER, 1990. – Electronic data (1 file). – Way of access: <http://www.kb.nl/infolev/liber/articles/vries.htm> – Last access 04.08.2004. – Title from screen.

Організація інформаційних ресурсів для оптимізації їх використання

У статті обґрунтовано необхідність модифікації масивів інформаційних документів з метою раціонального розміщення бібліотечних фондів, від чого значною мірою залежить ефективність обслуговування користувачів великих книгозбірень. Розглянуто технології коригування топології документних ресурсів з наближенням найбільш актуальних видань до зони оперативного обслуговування читачів.

Основною умовою існування та розвитку суспільства є соціально-комунікативна діяльність. З розвитком суспільного прогресу, ускладненням інформаційних потреб постійно зростають обсяги документних ресурсів та темпи їх доведення до користувачів. Дослідження особливостей інформаційних масивів як динамічної багатофункціональної системи, спрямованої на задоволення комунікаційних потреб суспільства, дає змогу визначити основні фактори оптимізації їх функціонування. Так, подальший розвиток документно-комунікаційної сфери неможливий без інформаційної техніки та технологій, на впровадження яких та удосконалення засобів документування та розповсюдження інформації і спрямовані тематичні науково-дослідні роботи НБУВ. У даній статті розглядається проблема раціональної організації масивів інформаційних документів, яка лежить в основі більшості інформаційних процесів. Це потребує знань про особливості створення, руху та кумуляції документів у суспільстві, що відбиваються через функціонування документних потоків та масивів.

Актуальній проблемі організації та модифікації інформаційних ресурсів приділялася увага у роботах таких відомих фахівців бібліотечної справи, як Дж. Солтон [4], Л. Й. Костенко [1; 2], А. А. Соляник [5], В. І. Терешин [6] та ін. У цій статті особливу увагу приділено аналізу структури фонду бібліотеки та його поділу для адаптації технології бібліотечного обслуговування до потреб користувачів.

Ефективність розвитку документних комунікацій значною мірою залежить від того, наскільки раціонально організовані та функціонують документні масиви. Бібліотечний фонд – це освоєний

масив документів, зібрання різних документів, підібране відповідно до профілю бібліотеки, її завдань, інтересів і запитів читачів, та організоване певним чином. Важливою ознакою фонду є його відбиття у довідково-пошуковому апараті. Згідно з теорією системного підходу бібліотечний фонд є підсистемою більш загальної системи – бібліотеки в цілому, де кожна з підсистем виконує власні функції. З огляду на кінцеву мету бібліотечної діяльності найбільш важливою функцією фонду є його використання користувачами книгозбірні.

Обсяг, склад, структура бібліотечного фонду змінюються під впливом зовнішнього та внутрішнього середовища і, в свою чергу, впливають на них через задоволення та формування інформаційних потреб користувачів. Ядро бібліотечного фонду – це необхідний мінімум документів, який повністю відображає функції, профіль, тип даної книгозбірні. Це видання, які користуються постійним попитом читачів і на які припадає значний відсоток усіх читацьких запитів.

Крім того, масивам документів притаманна така властивість, як пристосованість для вводу та виводу окремих видів документів з метою їх упорядкування та організації розповсюдження. Структура документного потоку у процесі його розповсюдження по різних соціальних інститутах, що відповідає за кумуляцію та збереження документів, перебудовується відповідно до вимог профілювання, раціональності розміщення, оптимальності використання тощо. Документний потік осідає у фондах, які обмежені простором. Ця обставина змушує проводити якісний відбір, профілювання, переведення фізично та морально застарілих видань до фондів допоміжного зберігання.

Як відомо, усі бібліотечні фонди поділяються на дві групи:

1. Активні, які збирають документи інтенсивного попиту. Документи малого попиту та застарілі

Самохіна Наталія Федорівна, провідний бібліотекар Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, аспірантка НБУВ.

поступово спрямовуються у фонди допоміжного зберігання (депозитарні, книгообмінні тощо). Ядро фонду при цьому зберігається.

2. Депозитарні фонди, які зберігають усі документи за профілем незалежно від року видання та інтенсивності попиту на них у даний період. Зберігають їх довічно, у зв'язку з чим фонд набуває функції державного архівного зберігання документів.

Сьогодні ми розуміємо, що актуальність фонду – наявність у ньому документів, що містять інформацію, яка необхідна абонентам для вирішення актуальних соціальних, економічних, господарських, наукових та інших завдань. Актуальність фонду потребує від нього високої інформативної ємності. Якщо яка-небудь частина фонду перебуває у бібліотеці без руху, то можна сказати, що інформаційна цінність її дорівнює нулю, і, отже, цю частину фонду треба перевести на інші рівні зберігання.

Адаптація організації бібліотечних фондів до завдань обслуговування читачів реалізується у різних формах: раціональне розміщення документів; наближення до зони оперативного обслуговування читачів найбільш актуальних та інформативних підфондів; розробка та впровадження технічних засобів і автоматизованих систем для скорочення часу пошуку документів у фонді; спрощення та прискорення обліку та обробки документів для швидкого надання їх читачеві.

Слід підкреслити, що один з основних шляхів раціональної організації основного фонду – створення у відділах обслуговування бібліотеки при читальних залах, на абонементі особливих підсобних фондів, куди включаються документи. Наявність таких підсобних фондів характерна для великих книгозбірень.

Зазначимо, що інтенсивність функціонування документних фондів, рівень відповідності їх складу потребам користувачів вимірюються такими кількісними показниками, як документовидача, читаність, обіг. Ці показники є основними критеріями оцінки якості документних фондів, орієнтованих на задоволення поточних інформаційних потреб користувачів. Так, до кількісних критеріїв (К) оцінки бібліотечного фонду належить середня документозабезпеченість читача; кількісне значення задоволення запитів абонентів бібліотеки, яке розраховується за формулою

$$K = \frac{3}{3},$$

тобто відношенням кількості задоволених запитів на документи з якоїсь теми (з) до загальної кількості запитів, що надійшли до книгозбірні з даної теми

(3). Достатньо якісним вважається забезпечення документами з даного фонду не менш ніж на 75–80 % запитів.

Дослідження кількості запитів та відмов бібліотеки дає змогу визначити надійність фонду та його інформативну цінність. Зіставляючи кількість відмов (В) і запитів (З), можна визначити якість комплектування фонду. Коефіцієнт відмов (к) в обслуговуванні визначається за формулою

$$k = \frac{B}{Z} \times 100\%.$$

Якщо, наприклад, бібліотекою відмовлено 20 запитів з 400, то к становить 5 %. Таким чином, статистичний аналіз бібліотечного фонду дає важливу інформацію, яка дозволяє значно підвищити надійність фонду.

Слід підкреслити, що у практику бібліотек усе ширше входить вибіркового обліку, у тому числі й щодо реєстрації заявок абонентів. Вибірковий облік скорочує час на збирання необхідних даних у декілька (до 6 і більше) разів і, що особливо важливо, найчастіше дає більш точні дані, ніж суцільний облік, особливо якщо використовується електронно-обчислювальна техніка.

При створенні теоретичної бази для адаптації інформаційно-бібліотечних сервісів, що розвиваються у НБУВ, вбачається підхід, оснований на застосуванні математичної моделі розподілу обігу документів у бібліотечному фонді, що базується на закономірності концентрації та розсіювання інформації С. Бредфорда [4]. Аналіз обігу документів, проведений нами у дослідженні [3], свідчить, що їх обмежена кількість (кілька відсотків від загального обсягу фонду) задовольняє більшу частину читацьких запитів.

Таким чином, поділ фондів сучасних бібліотек на активні та пасивні базується на обігу документів. У той же час, цінність фонду будь-якої бібліотеки визначається багатством зібрань не тільки нової, але й застарілої літератури. Відділювання літератури, що запитується мало, від документів активного попиту та створення спеціальних сховищ для літератури малого попиту практикувалося в Росії та Україні ще у ХІХ ст. Нині цей процес став необхідним, оскільки стрімко зростає кількість документів, що видаються, швидше застаріває інформація, яка міститься в них. Застарілі з наукової точки зору документи треба передавати на депозитарне зберігання. Документи, що мають малий попит, рекомендується поділити на:

□ ті, що мають інформативну цінність для абонентів і можуть бути включені в діючий активний фонд;

□ застарілі з точки зору сучасної науки, які можуть бути переведені у фонд депозитарного зберігання;

□ ті, що втратили інформативну цінність і можуть бути переведені до обмінно-резервного фонду.

Необхідність зберігати застарілу літературу пов'язана з тим, що вона потрібна для досліджень, які дозволяють простежити розвиток тих чи інших проблем. Дуже часто з часом виникає підвищений попит абонентів на застарілі видання. Ця закономірність була виявлена ще у 30-ті роки ХХ ст. Щороку з пасивних фондів наукових бібліотек в активні повертається велика кількість документів. Так, наприклад, сьогодні спостерігаємо підвищений попит на літературу, яка була передана з відділу зарубіжної україніки до основного фонду НБУВ.

Слід зазначити, що практично для кожної книги існує період максимального зростання кількості запитів на неї. «Пік» настає не завжди після видання книги, а часто через рік–два, а потім попит поступово за 3–4 роки спадає іноді до нуля.

Основна ідея, яка лежить в основі динамічної бібліотеки, полягає у залученні досвіду користувача для покращання обслуговування та удосконалення організації масивів документів. В умовах реальної бібліотеки процес модифікації простору інформаційних ресурсів можна вважати постійною властивістю цієї системи. Якщо інтереси користувачів зміщуються в інші галузі або стають популярними нові галузі, організація масиву документів буде поступово змінюватися з урахуванням нових умов.

При вирішенні питань про переведення документів до підсобних фондів в умовах динамічної бібліотеки постає багато проблем. Підходи, що ґрунтуються на обчислюваннях (тобто підрахування кількості посилань на даний документ у подальших публікаціях, кількість запитів на даний документ, яка вимірюється частотою його видачі з книгосховища або часом, упродовж якого документ перебував в обігу, вік документа), складно здійснити на практиці, тому що точні значення цих параметрів одержати, як правило, неможливо (за винятком віку документа). По-перше, не відомо, які періоди спостережень і які обсяги вибірок документів потрібні для одержання надійних результатів. По-друге, кожне вимірювання залежить від конкретних умов, які притаманні даній бібліотеці. По-третє, важливо відрізнити використання документа читачем від його використання для оглядів або інших ретроспективних цілей. Тобто стратегія переведення видань малого попиту до підсобних фондів, яка

базується на показниках, що не можуть бути точно визначені, не може бути успішною. Тому пропонується алгоритм, який безпосередньо використовує динамічне середовище, у якому перебувають документи, і оснований на таких факторах:

- ▶ кількість книговидач даного документа;
- ▶ ранг даного видання в списку документів, які видані у відповідь на даний запит;
- ▶ думка користувача, яку він виносить відносно корисності документа з точки зору задоволення його інформаційних потреб.

Ідея цього алгоритму полягає в тому, що ті документи, які мають досить високі показники, мають бути переведені до зон оперативного обслуговування читачів, і навпаки – видання з низькими показниками можуть бути переведені до фондів допоміжного зберігання.

Отже, більша частина досліджень щодо зміни простору документів зводиться до дослідження таких алгоритмів, у яких у будь-який заданий момент змінюють своє місцезоположення тільки деякі документи. Слід зазначити, що є результати експериментальних оцінок, які доводять, що ефективність використання системи зміни простору документів підвищується у тому разі, якщо оцінки релевантності документів, що використовуються для управління процесом модифікації, даються спеціалістами у галузі, що розглядається.

Як уже зазначалося, для визначення показника попиту проводяться різні вимірювання. До числа кількісних показників, які пропонувалися для цих цілей, належить також і коефіцієнт цитування, тобто число разів цитування даного документа в літературі за даний проміжок часу; число видач документа тощо. Труднощі, що виникають при такому підході, пов'язані з необхідністю точного вимірювання різних показників корисності. В більшості випадків статистичні дані або відсутні, або ті показники, які є, неможливо інтерпретувати. При роботі ж з автоматичними системами, в основі яких лежить пошук у режимі діалогу і динамічне управління фондом, завдання модифікації документного простору легше піддається вирішенню. Запропоноване нами вирішення [3] базується на процесі діалогу, який виконується в рамках звичайної інформаційно-пошукової системи. Основна ідея, що використовується для модифікації простору документів: важливі документи (тобто ті, які читач оцінює як релевантні, ті, які були видані на попередньому етапі пошуку, або ті, що становлять інтерес для користувачів) заохочуються; інші ж – «штрафуються» і можуть бути переведені з основного до допоміжного фонду зберігання.

Таким чином, на основі вищевикладеного можна зробити такі висновки:

1. Враховуючи те, що значний відсоток усіх видач за запитом користувачів припадає на дуже невелику частку видань основного фонду, ефективна організація та керування документними масивами потребують адекватної реакції на зміни в задоволенні інформаційних потреб користувачів книгозбірні.

2. Необхідні постійний аналіз діяльності документних ресурсів, наукові дослідження, що спрямовані на розробку алгоритмів та моделей їх розвитку, пошук критеріїв оцінки якості тощо.

3. Моніторинг відповідей книгосховища має бути спрямований на виявлення видань підвищеного попиту, а також сприяти значному зменшенню трудовитрат бібліотечних фахівців.

Список літератури

1. *Костенко Л. И.* Обращаемость документов в библиотечном фонде и устойчивые законы распределения //

Тез. докл. и сообщ. Междунаро. науч. конф. «Роль библиотек в социальном и культурном развитии общества»; Киев, 10–13 окт. 1989 г. : В 2 ч. – К., 1989. – Ч. 1. – С. 91–94.

2. *Костенко Л. И., Павлуша Т. П.* Методика определения количественных параметров распределения обрабатываемости документов в библиотечном фонде // Там же. – С. 112–114.

3. *Самохіна Н. Ф.* Адаптивно-інформаційна технологія бібліотечного обслуговування // Бібл. вісн. – 2003. – № 2. – С. 27–29.

4. *Солтон Дж.* Динамические библиографические системы: Пер. с англ. / Под ред. В. Р. Хисамутдинова. – М.: Мир, 1979. – 557 с.

5. *Соляник А. А.* Документні потоки та масиви: Навч. посібник для вищ. навч. закладів культури і мистецтв / Харків. держ. академія культури. – Х., 2000. – 109 с.

6. *Терешин В. И.* Библиотечный фонд: Учеб. пособие / Моск. гос. ун-т культуры и искусств. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Изд-во МГУКИ, 2000. – 175 с.

Асоціація бібліотек України інформує

Вийшли друком нові фахові видання:

▼ **Вилегжаніна Т., Збанацька О.** Інформаційно-пошуковий тезаурус. – Донецьк: Альфа-Прес, 2004. – 1104 с.

Інформаційно-пошуковий тезаурус (ІПТ) НПБ України – універсальний за змістом україномовний словник, створений для опрацювання документної інформації, котрий є інструментом для координатного індексування. Призначений для працівників бібліотечних та інформаційних установ, які займаються індексуванням документів, а також для користувачів бібліотек.

▼ **Словник книгознавчих термінів / В. Я. Буран, В. М. Медведева, Г. І. Ковальчук, М. І. Сенченко.** – К.: ТОВ «Видавництво Аратта», 2003. – 160 с.

Містить понад 1400 термінів, які розкривають основні поняття з історії, теорії книги, книгознавства, а також практики книжкової справи. Словник розрахований на книгознавців, видавців, науковців, викладачів і студентів ВНЗ культурологічного профілю, всіх, хто цікавиться книгою та книгознавством.

▼ **Орлов П. І., Луганський О. М.** Інформаційні системи і технології в управлінні, освіті, бібліотечній справі: Наук.-практ. посіб. – Донецьк: Альфа-прес, 2004. – 292 с.

У посібнику розглядаються деякі актуальні та проблемні питання запровадження сучасних інформаційних технологій та систем, узагальнюється світовий та вітчиз-

няний досвід, подається нове оригінальне бачення ефективних шляхів розповсюдження інформації. Матеріали теоретичного характеру супроводжуються значними практичними напрацюваннями, які постають ілюстративним фоном теоретичних положень.

▼ **Наукові бібліотеки України: Довідник / НАН України.** Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Координац. бюро ЕСУ; Укл. А. А. Свобода, Н. Б. Захарова, Н. В. Попович, О. В. Савенко та ін. – К., 2004. – 472 с.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського спільно з Координаційним бюро Енциклопедії Сучасної України підготували до друку довідник «Наукові бібліотеки України» на основі інформацій, наданих бібліотеками ЕСУ. Довідка про кожну бібліотеку включає відомості про історію формування наукових зібрань, тематичний склад книжкових фондів, наявність рідкісних і цінних видань з певної галузі, склад і структуру довідково-пошукового апарату, наукову та науково-інформаційну діяльність бібліотек, сучасні інформаційні технології, що застосовуються для задоволення потреб користувачів, найпоширеніші форми роботи. Довідник вміщує показники бібліотек за тематикою формування фондів, географічних назв, іменний та показник наукових бібліотек України, які мають понад 100-річну історію. Призначений для працівників бібліотек, інформаційних служб, фахівців, викладачів, студентів.

БІБЛІОТЕЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ

Галина СОЛОІДЕНКО

Українська бібліотечна термінологія: традиції, пошуки та здобутки

У статті розглядаються основні етапи становлення фахової термінології. На основі аналізу існуючих термінологічних видань, а також із врахуванням історичних особливостей розвитку, характеризується нинішній стан української бібліотечної термінології, пропонуються рекомендації щодо її удосконалення.

З і становленням України як суверенної держави проблема національної термінології набула державного значення. Терміносистема сучасної української мови є потужною лінгвістичною базою, на основі якої формуються, усталюються та функціонують усі сфери науково-професійної діяльності.

Наукова термінологія – це та частина лексики, яка піддається свідомому втручанню в неї, понад те, вважається, що найближчою до ідеалу термінологія стає тоді, коли вона в своєму формуванні переходить зі стадії природного розвитку в стадію свідомого впорядкування її людиною.

Сьогодні ми спостерігаємо намагання зацікавлених наукових та громадських кіл виробити єдину концепцію термінотворення. Національний університет «Львівська політехніка» проводить серйозну роботу у галузі науково-технічної термінології. Це також видання термінологічних словників у термінографічній серії «СловоСвіт», і проведення міжнародних конференцій, і видання серії збірників наукових праць «Проблеми української термінології», і підготовка низки ДСТУ, що є свідченням роботи фахівців Технічного комітету № 19 в галузі розробки національної термінології [8].

Український мовно-інформаційний фонд, створений у 1991 р. при НАН України, здійснює дослідження системної структури природної мови, розробку інтелектуальних мовно-інформаційних технологій і систем, створення національної словникової бази та інформаційних систем у царині україністики, формування документальної комп'ютерної бібліотеки української мови і літератури.

Фонд започаткував видання серії фундаментальних академічних словників нового покоління під

назвою «Словники України», база якої нараховує 14 випусків електронних версій словників. Це масштабний лексикографічний проєкт – багатотомна серія українських словників та комп'ютерних систем опрацювання українських текстів. На сайтах Українського мовно-інформаційного фонду та НБУВ є уже два видання орфографічного словника, словник антонімів, синонімів, епітетів української мови, українсько-російський словник і російсько-український словник сталих словосполучень. Існує CD-ROM – інтегрована лексикографічна система, яка поєднує парадигми відмінювання, транскрипцію, фразеологію та антонімію понад 150 тисяч лексичних одиниць української мови. У підсумку має бути створена комп'ютерна Українська лінгвістична система словників української мови та онлайнова бібліотека української літератури.

З початку 90-х років ХХ ст. в українській термінології спостерігається активна діяльність з відновлення національної ідентичності на всіх мовних рівнях: лексичному, словотвірному, морфологічному та синтаксичному. Робота в галузі наукової термінології цього періоду якісно відрізняється від роботи, проведеної в першій половині ХХ століття, коли основна увага дослідників зосереджувалася на збиранні термінів шляхом запису з уст спеціалістів-практиків та з літературних джерел, на основі яких співробітники Інституту української наукової мови намагалися створити національну термінологію [1].

Сучасний етап унормування професійної, зокрема бібліотечної, термінології позначений відродженням джерел її виникнення, впровадження та функціонування українською мовою та застосування наукових підходів до проблем розвитку термінології. Видання збірників наукових праць та підручників українською мовою, перехід вищих навчальних закладів на україномовне викладання

Солоїденко Галина Іванівна, н. с. НБУВ.

та формування нових бібліотечних дисциплін у навчальних закладах держави, наявність власних учених рад із захисту кандидатських і докторських дисертацій у ряді установ України заклали передумови до збагачення бібліотечної терміносистеми власними номінаціями як новими, так і забутими, спонукали до глибинного осмислення теоретико-методологічних основ розвитку бібліотечної галузі.

Розглядаючи терміни як особливий об'єкт пізнання, ми звертаємося і до сучасного стану термінологічних систем, і до історії термінотворчості, тому що без історії науки не може бути і самої науки. «Не може бути науки, раз на вислів її недостає термінів...», а «...виробленість наукової термінології свідчить собою про культурний зріст народу, про його культурне становище», – писав І. Огієнко¹.

Загальноприйнятої періодизації розвитку української бібліотечної термінології не існує, однак умовно можна виділити три основних етапи. Упродовж першого з них (20–30-ті роки ХХ ст.) сформувалися основні ідеї та поняття галузі, накопичилася достатньо багата термінологічна база, було закладено підвалини для розробки перших словникових проєктів. Проте, у зв'язку з політичними подіями тих часів цей процес не встиг завершитися.

Другий період (30–90-ті роки ХХ ст.) характерний занепадом в українському термінотворенні. Подальший розвиток бібліотечної термінології здійснювався бібліотечними установами Москви та Ленінграда, впровадженням та поширенням досвіду російськомовного термінотворення. У другому періоді визначилися три основні напрями термінологічної діяльності: перший – теоретико-методологічний – проведення наукових досліджень і узагальнення результатів практичної роботи з упорядкування термінології; другий – лексикографічний – розроблення різного типу термінологічних словників з бібліотечної справи; третій – стандартизація термінів бібліотечної справи. Однак, в Україні вся термінологічна робота зводилася до пошуку еквівалентів російським термінам, в основному за принципом калькування [5].

Третій етап термінологічної діяльності розпочався зі здобуттям Україною незалежності та впровадженням української мови в усі сфери діяльності, в тому числі і бібліотечну.

Зупинимось докладніше на характеристиці кожного етапу. Питання розробки та впорядкування

бібліотечної термінології здавна привертала увагу як учених-науковців, так і окремих організацій. Розвиток бібліотекознавчої науки та її термінології у 20–30-х роках ХХ ст. був тісно пов'язаний з діяльністю Всенародної бібліотеки України (ВБУ), Українського наукового інституту книгознавства (УНІК), представників харківської та одеської наукових бібліотечних шкіл. Цілий ряд відомих учених, фундаторів бібліотечної галузі (Ю. Меженко, К. Рубинський, Л. Хавкіна, С. Сірополко, Б. Комаров, Л. Биковський, В. Іваницький, М. Ясинський, В. Козловський) брали участь у творенні термінології, укладанні словників, підготовці довідників, підручників тощо [7].

Важливим етапом у термінологічному забезпеченні бібліотечної справи було заснування в Одесі 1925 р. Українського бібліографічного товариства (УБТО). Українська секція Товариства виконала величезну роботу з укладання російсько-українського словника бібліотечної термінології, який було надруковано у № 1–2 (4–5) журналу «Бюлетень Одеського бібліотечного об'єднання» за 1926 р. Короткий російсько-український словник бібліотечних термінів – одна із тих термінологічних праць, якими збагатилася українська лексикографія 20-х років. За час, що минув відтоді, надрукована невеличким тиражем (усього 600 прим.) праця стала бібліографічною рідкістю [4].

Науково-дослідним інститутом бібліотекознавства ВБУ ставилося питання про підготовку бібліотечного термінологічного словника. Для вироблення бібліотечної термінології та налагодження контактів з термінологічною комісією ВУАН було створено спеціальну термінологічну комісію у складі відомих фахівців М. Ясинського, О. Полуляха, Л. Грузиненко, Н. Пискорської, О. Чолганської. Термінологічна комісія розробила проєкт інструкції для складання словника українських термінів з книгознавства та бібліотекознавства з паралельним поданням іноземних термінів провідними європейськими мовами. Зібраний комісією словниковий матеріал налічував 3262 картки, однак, у зв'язку з політичними подіями тих часів, даний проєкт не було завершено².

Цей етап став початком свідомого творення термінології бібліотечної справи. У 20–30-х роках вийшли перші українські підручники – «Бібліотечна техніка» Ю. Меженка (Київ, 1921) і «Короткий курс бібліотекознавства» С. Сірополка (Львів, 1924), почала формуватися фахова преса та система ви-

¹ Огієнко І. Правопис і граматична термінологія // Рідна мова. – 1937. – Ч. II. – С. 417.

² Архів Всенародної бібліотеки України, оп. 1, од. зб. 270, арк. 46.

щої і середньої професійної освіти, значно виріс міжнародний авторитет бібліотечної науки. Творче ядро українських бібліотекознавців цілеспрямовано наблизилось до розробки словника української термінології з бібліотечної справи [3].

Дослідження діяльності спеціальних термінологічних комісій та робочих груп, що працювали раніше, аналіз прийнятих ними методичних рішень та проведених організаційних заходів дасть змогу використати накопичений досвід термінотворення, слугуватиме важливим підґрунтям для організації бібліотечної терміносистеми сьогодення.

У процесі формування бібліотечної термінології фахівці визначають такі основні чинники: характер суспільно-політичних умов, у ході яких відбувається становлення термінології; наявність теоретичних розробок, праць, публікацій з даного питання й узагальнення практичного досвіду у виданнях (словниках, довідниках, енциклопедіях, підручниках, нормативних документах та інструктивно-методичних матеріалах).

Для 60–70-х років ХХ ст. характерною ознакою була поява великої кількості російськомовних словникових та довідкових видань, лексиконів, енциклопедій, тезаурусів з інформатики, архівознавства, книгознавства, поліграфії, які містили також велику кількість бібліотечних термінів, іноді їм відводилися окремі розділи. Так, наприклад, «Короткий російсько-український словник поліграфічних і видавничих термінів»³ подавав не лише терміни з поліграфії, а й суміжних з нею галузей, у тому числі і бібліотечної. Довідник «Терминология патентования и изобретательства»⁴, виданий Київським будинком науково-технічної пропаганди в рамках заочного семінару «Патентно-ліцензійна робота та винахідництво», містив 460 термінів і понять, усталених у процесі патентно-ліцензійної та винахідницької діяльності, дібраних авторами з метою надання допомоги користувачам у роботі з патентними документами та літературою.

Єдиним україномовним бібліотечним стандартом того часу став Республіканський стандарт УРСР 1743–76 «Скорочення українських слів і словосполучень в бібліографічному описі», прийнятий постановою Держплану УРСР № 101 від 23. 11. 1976 р., який встановив правила скорочен-

³ Бова В. І., Доломіно М. П. Короткий російсько-український словник поліграфічних і видавничих термінів. – К.: Техніка, 1969. – 114 с.

⁴ Терминология патентования и изобретательства // Киев. дом научн.-техн. пропаганды; Сост.: А. Л. Косарев, И. Ю. Зборовский; Научн. ред. О. М. Вергильев. – К., 1969. – 124 с.

ня українських слів і словосполучень в описах. Даний стандарт був розроблений Книжковою палатою УРСР відповідно до вимог ГОСТ 7.12–70 «Сокращение русских слов и словосочетаний в библиографическом описании произведений печати».

У 1969 р. Книжкова палата України видала «Довідник з бібліотекознавства і бібліографії»⁵. Це перше в Україні термінологічне видання вводило в широкий науковий обіг близько 2500 термінів і понять, що охоплювали різні питання теорії і практики бібліотечної справи та бібліотекознавства. Виданням довідника фахової української термінології було підведено підсумок процесу термінотворення й узагальнено науково-теоретичні надбання бібліотечної галузі.

Сучасні дослідження термінології бібліотечної справи базуються на визначенні методологічних засад розвитку терміносистеми галузі, потребують уніфікації та стандартизації основних процесів бібліотечної діяльності, передбачають гармонізацію та узгодженість національної та міжнародної фахової термінології. Лексикографічний аспект дослідження дає змогу виявити та проаналізувати основні закономірності розвитку термінології бібліотечної справи з погляду логічної та лінгвістичної системності.

Нині принципово змінилася структура бібліотечного середовища, виникла велика кількість нових понять, запозичених із загальнонаукової сфери, суміжних галузей знань, багато теоретичних питань отримали нові напрями, термінологія яких є неусталеною. Увага розробників термінології акцентується на тому, що об'єктивні критерії для включення термінів у терміносистему та надійні підстави для моделювання їхніх дефініцій можуть бути встановлені лише в результаті цілеспрямованої практичної термінологічної діяльності.

За останнє десятиліття бібліотечна наука та практика збагатилася суттєвими досягненнями, однак дані про них містяться у різних публікаціях (монографіях, наукових працях, фахових збірниках тощо). Причетні до книги (документа) фахівці в процесі організації фондів, їх опрацювання і створення бібліографічних видань подавали бібліотеку як документну систему, формували уявлення про «еволюцію» бібліотеки та її функцій (інформаційної, комунікативної, когнітивної тощо). В теоретичних розробках, де визначалися концептуальні мо-

⁵ Куделько Є. В., Мінц С. Й. Довідник з бібліотекознавства і бібліографії. – Х.: Книжкова палата України, 1969. – 249 с.

делі, термінологія набула особливого значення як інструмент пізнання [10].

Зміни у тлумаченні раніше існуючих термінів відповідно до нового розуміння явищ демонструють адаптованість фахової термінології до соціально-економічних перетворень. Наприклад, дискусії про предмет і об'єкт бібліотекознавства, його зміст та взаємозв'язки з іншими науками, які тривають і нині, сприяють уточненню змісту поняття «бібліотекознавство», розвитку бібліотечної теорії та її термінології. Їх учасники неодноразово відзначали, що виробленню єдиної точки зору і встановленню повного взаєморозуміння з найважливіших питань теорії бібліографії перешкоджає відсутність єдності в бібліографічній термінології, нечіткість і неточність багатьох понять.

У сучасному бібліотекознавстві набуло визнання тлумачення бібліотеки в цілому як інформаційної системи, яка концентрує і надає суспільству для користування інформаційні ресурси в документній формі. З цього погляду вся діяльність бібліотеки є інформаційною, бо її головне призначення – бути комунікаційним посередником у соціальній інформаційній комунікації [11].

Об'єктами дослідження бібліотечної термінології є друкована продукція і особливо лексикографічні праці, словники. Одним з найважливіших джерел виявлення нових термінів є професійна преса. Становлення вітчизняних фахових періодичних та продовжуваних видань, яких сьогодні налічується 15 (до 1995 р. існував лише один щорічник «Бібліотекознавство та бібліографія»), сприяло широкому та багатоаспектному висвітленню термінологічних проблем бібліотечної галузі.

Від 1991 р. в Україні було видано цілу низку спеціальних термінологічних словників з бібліотечної справи, бібліографії, архівознавства, книгознавства та інформатики. «Російсько-український словник бібліотечно-бібліографічних термінів», укладений Науково-технічною бібліотекою Державного університету «Львівська політехніка», вийшов друком у 1991 р., а в 1996 р. – його друге, перероблене і доповнене видання. Невеликі за обсягом словники стандартизованих та найбільш поширених бібліотечних термінів опублікували у 1991–1992 рр. Міністерство освіти України та Харківський інститут культури.

«Короткий термінологічний словник із бібліографознавства та соціальної інформатики» видано в 1999 р. Книжковою палатою України. Вивчення та дослідження термінології книгознавства фахівцями провідних установ України, зокрема Національної бібліотеки України імені В. І. Вер-

надського та Книжкової палати України, триває багато років і є традиційним у процесі розвитку книгознавства. У 2003 р. вийшов друком «Словник книгознавчих термінів»⁶, який уклали фахівці у галузі книгознавства згаданих установ. Словник нараховує 1400 книгознавчих термінів, і, як зазначили самі автори, він розглядається як етапний у підготовці галузевої енциклопедії та довідкової бази для подальшої термінологічної діяльності. Терміносистема словника включила багато нових понять, відсутніх у попередніх виданнях, пов'язаних з прийняттям нормативно-правових актів України, національних стандартів, програм розвитку видавничої справи та збереження книжкових пам'яток.

Попри наявність окремих вдалих словників, передусім суміжногалузевої термінологічної лексики, загалом українське бібліотечне словникарство не тільки не забезпечує належним чином потреб галузі, а й помітно відстає сьогодні в якісних і кількісних показниках від рівня, досягнутого сусідніми країнами. Наприклад, у Польщі, Чехії, Німеччині починаючи ще з 50-х років ХХ ст. видавалась велика кількість довідкових, словникових та енциклопедичних видань з бібліотечної справи, книгознавства та інформатики, накопичено достатній досвід з питань термінотворення, і не тільки національний, але і міжнародний. Так, у Польщі були видані: п'ятимовний тлумачний «Настільний словник бібліотекаря» (1955), «Довідник бібліотекаря» (1956), «Енциклопедія науки про книгу» (1971), «Словник діячів польської книги» (1972), «Енциклопедія сучасної польської бібліотечної справи» (1976), «Термінологічний словник з інформатики» (1979) та ін.⁷

На жаль, ні в бібліотечній справі, ні в суміжних науках немає досліджень, які б вивчали частотність вживання термінів, відсутні й частотні словники. В результаті, ступінь репрезентативності джерел повинна встановлюватися на основі їх досконалого вивчення.

З 1993 р. стали виходити національні термінологічні стандарти з бібліотечної справи, бібліографії та суміжних галузей. І незважаючи на те, що дані стандарти не позбавлені окремих недоліків,

⁶ Словник книгознавчих термінів / В. Я. Буран, В. М. Медведєва, Г. І. Ковальчук, М. І. Сенченко. – К.: ТОВ «Видавництво Аратта», 2003. – 160 с.

⁷ Бахтуріна Т. А. II Международное совещание экспертов национальных библиотек восточноевропейских стран на тему «Разработка многоязычного словаря по каталогам» // Библиотекосведение и библиография за рубежом. – 1991. – Вып. 128. – С. 100–111.

спричинених поспішністю в їх розробці, грішать неточностями щодо науково-теоретичних здобутків сучасного бібліотекознавства та потребують фахової мовної експертизи, все ж значення їх у формуванні української бібліотечної термінології досить вагоме.

Розробка таких документів, як класифікатори, тезауруси, рубрикатори, що спрямовані на створення і впровадження україномовних класифікаційних систем і в яких широко представлена термінологія різних галузей знань, має власні національні особливості і характеризується деяким хронологічним відставанням від Західної Європи та США. У 2000 р. Книжковою палатою України видана перша редакція перекладу таблиць УДК українською мовою у двох томах: перший том – самі таблиці, другий – алфавітно-предметний покажчик (95 тис. понять). Створено також аналог на машиночитаних носіях, який є інформаційно-бібліографічною системою та гіпердовідником сучасної української наукової термінології. В процесі наукового редагування таблиць УДК приводилися до спільного знаменника граматичні норми, правопис, транслітерація, уніфікувалася та узгоджувалася сучасна українська наукова термінологія.

Інформаційно-пошуковий тезаурус у 2004 р. видала Національна парламентська бібліотека України. Це універсальний за змістом україномовний словник, що налічує 35 тис. лексичних одиниць, розроблений для опрацювання документної інформації, котрий є інструментом для створення предметних рубрик у процесі каталогізації та пошуку інформації. Тезаурус призначений для працівників бібліотечних та інформаційних установ, які займаються індексуванням документів, а також для користувачів бібліотек.

Національний формат представлення бібліографічних даних УКРМАРК розробляється міжвідомчою робочою групою бібліотечних фахівців Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національної парламентської бібліотеки України та Наукової бібліотеки імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка з урахуванням чинних правил і традицій вітчизняної каталогізації, а також світових тенденцій представлення бібліографічних даних в електронному середовищі. У ході розробки формату було вирішено ряд таких наукових завдань, як адаптація іноземних термінів до вітчизняної бібліотечної технології та термінології, термінологічне визначення електронних ресурсів як щодо нового виду об'єктів каталогізації та методики складання бібліографічного опису.

Показником зростання зацікавленості до цієї проблеми стало поживлення термінологічної діяльності в різних міжнародних і національних організаціях (комісіях, комітетах тощо), таких як Міжнародна федерація з документації, Міжнародна організація зі стандартизації, Міжнародний центр наукової і технічної інформації, ІНФОТЕРМ та інші [6].

Основною формою міжнародного співробітництва в термінології є створення двомовних і багатомовних термінологічних словників з бібліотечної справи. Тому вивчення організації термінологічної діяльності за рубежем та участь держав у міжнародних словникових проектах є необхідною умовою подальшого розвитку української бібліотечної термінології.

До нинішнього року в Україні майже не існувало перекладних словників з бібліотечної справи. Покращити стан справ з вивчення та дослідження зарубіжної, а саме англійської термінології зможе «Англо-український словник бібліотечної термінології» (автор Стрішенець Н. В.), який буде виданий НБУВ у 2004 році. Він включає близько 6 тис. термінів з бібліотекознавства, інформаєзнавства, бібліографії, книгознавства, книговидання, архівної справи, значна частина яких виникла протягом останнього часу. Даний словник стане в нагоді бібліотекарям, які вивчають іноземний досвід та документи міжнародних бібліотечних організацій, а також іноземним фахівцям та студентам, які приїждять в Україну за програмами обмінів, на конференції та семінари.

Сучасна українська бібліотечна термінологія активно поповнюється новими термінологічними одиницями – переважно запозиченнями з англійської мови. Одним із шляхів засвоєння таких запозичень є поєднання їх з власномовними або давно запозиченими термінами, наприклад: Інтернет-видання, веб-сторінка, маркетинговий аналіз, бізнес-план. Незважаючи на те, що українська мова частково асимілює чужі слова, все ж надмірна кількість англіцизмів створює загрозу національній терміносистемі [9].

Ми переконані, що кількість термінів-інтернаціоналізмів буде, безумовно, зростати. Збільшення їхньої кількості у сучасній мові науки та техніки також відображає тенденції міжнародного кооперування, інтеграції багатьох галузей, об'єднаних зусиль учених і фахівців різних країн з метою вискоєфективного обміну досвідом, професійної комунікації. Така тенденція особливо характерна для молодих галузей науки, як наприклад, терміносистема інформатики. Тому й напрошується за-

гальний висновок: почуття мовного патріотизму слід раціонально поєднувати з досягненнями всієї світової культури [2].

Бібліотечні фахівці вважають, що українська бібліотечна термінологія повинна формуватися з урахуванням трьох факторів: надбання найпоширеніших термінологій розвинених країн світу (зарубіжний досвід); позитивної практики бібліотечної термінологічної діяльності колишнього Радянського Союзу, яка в багатьох аспектах була передовою і прогресивною, і досвіду українського термінотворення за останні роки у різних галузях знань.

Розвиток бібліотечної термінології на даному етапі є питанням складним, суперечливим і суб'єктивним.

Складним – у зв'язку з тим, що сьогодні в Україні відсутні організаційні структури (комітети, комісії, робочі групи), які б систематично займалися проблемами розробки та усталення бібліотечної термінології. У великих бібліотеках немає структурних підрозділів (секторів, груп) та фахівців, до обов'язків яких входили би формування баз даних професійної термінології та видання термінологічних словників. Жодної конференції, семінару чи секції не було присвячено питанням формування та розвитку української бібліотечної термінології упродовж 80–х років ХХ ст. Малочисельність фахівців, що займаються термінологічною роботою, неузгодженість їхніх дій і недостатня професійна підготовка, дослідження, що тривають десятки років, відсутність програмного забезпечення є гальмом у вирішенні цієї проблеми.

Суперечливим – тому, що бібліотечна термінологія широко відображається у бібліотечному законодавстві, національних стандартах та лексикографічних працях (словниках, довідниках). А якщо долучити сюди і проблеми українського правопису, то стає зрозуміло, що увесь цей комплекс документів є неузгодженим, повним суперечностей та розбіжностей. Перед фахівцями бібліотечної справи постало відповідальне та дуже нелегке завдання, пов'язане з аналізом і структуруванням термінологічної системи галузі.

Сьогодні невпинно зростає кількість словникових видань, підготовлених окремими авторами, творчими колективами, професійними товариствами, термінологія яких часто грішить неточністю граматичних норм, правопису, транслітерації та технічною недосконалістю. На нашу думку, доцільно було б створити відповідну фахову комісію, до повноважень якої входили б питання аналізу та

соціально-наукової оцінки термінів і лексичних одиниць, яка б контролювала видання галузевих словників, адже без її рекомендації словники вважаються авторською працею і не мають нормативно-рекомендаційної чинності.

Упорядкування термінології – безперервний процес, оскільки розвиток бібліотекознавства і всієї бібліотечної справи триває постійно, про що свідчать скасовані стандарти та застарілі словники. Чимало термінів залишаються в терміносистемі, але змінюють свої значення; деякі поняття, вже сформовані в терміни, не набули до цього часу чітко окреслених визначень. Виникають нові поняття, котрим необхідно дати точне тлумачення, визначити їх місце в системі понять галузі.

Рівень розвитку досліджень бібліотечної термінології визначається термінологічними розробками та напрацюваннями. Зростання кількості наукових праць, підручників та інших матеріалів, а отже і збільшення потреби в унормованій науковій термінології зумовило появу публікацій з аналізом стану та тенденцій розвитку термінології. На жаль, спеціальних розробок, пов'язаних з принципами творення термінологічної бібліотечної системи, обмаль. Винятком є статті та наукові розвідки, присвячені дослідженням окремих термінів та тематичних груп термінів. З'ясування особливостей формування та розвитку бібліотечної термінології, що здійснюється НБУВ, стане важливим підґрунтям для підготовки серії довідкових видань: словників, довідників, енциклопедій; дасть змогу на високому професійному рівні здійснювати експертизу термінологічних видань та ДСТУ, становитиме інтерес не тільки для досліджуваної галузі, але й для суміжних галузей, зокрема, документознавства, книгознавства, інформатики.

Суб'єктивним – через те, що основними джерелами бібліотечної термінології є насамперед монографічні, дисертаційні видання та підручники. Вони відображають сучасний стан бібліотекознавства, матеріал у них систематизований і, як правило, вміщує значну кількість термінологічних визначень та понять, автори їх – видатні вчені, бібліотекознавці. Проте саме тут суб'єктивізм простежується досить чітко. П'ять професорів, що розвивають українське документознавство, створюють і власний понятійний апарат. Принципові розбіжності між фахівцями в тлумаченні основних понять документознавства змушують укладачів словників брати на себе роль арбітрів з найрізноманітніших питань. Розплутування «термінологічних вузлів» в умовах недостатньої розробленості значної кількості бібліотекознавчих проблем є надзвичай-

но складним і копітким процесом. Труднощі виникають не тільки в тому, якому термінові надати перевагу у тому разі, коли їх існує більше п'яти, а інколи і десяти, а й у неможливості встановити їх супідрядність.

Оцінюючи стан справ у термінології бібліотечної справи, слід визнати його як незадовільний, і, на думку фахівців, не слід замовчувати проблемність питань, які потребують негайного вирішення. Перш за все необхідно розпочати активно втручатися в процеси термінотворення. Якщо, порівняно недавно, кожний новий термін, який означав нове поняття, встигав пройти тривале «випробовування часом», то нині виникло безліч термінів, які базуються на неусталених поняттях, котрі ще не отримали чіткого визначення. Слід визнати, що процес «природного відбору» термінів занадто уповільнений і нині не може вважатися задовільним. Сьогодні має бути створене підґрунтя для оперативного реагування і широкого обговорення та прийняття нових термінів. Для вирішення цього питання в країні необхідно організувати «термінологічну службу», до складу якої входили б фахівці широкого кола, як бібліотекознавці, так і книгознавці, архівісти, документознавці, інформаційні працівники, лінгвісти, програмісти.

Звісно, помилково було б вважати, що зі створенням такої служби все одразу піде на лад. Закони, за якими слова входять до загального вжитку або виходять з нього, є складними. Так, наприклад, професор Г. М. Швецова-Водка досить переконливо та вмотивовано обґрунтовує термін «технотронні документи» як узагальнюючий для документів, які характеризуються технічним походженням, способом запису інформації (кінофотофонодокументи, мікрографічні документи, оптичні диски, документи, створені із застосуванням комп'ютерної техніки), та рекомендує його для використання в архівознавстві, джерелознавстві та бібліотекознавстві. Однак даний термін поки ще не вживається.

Суттєвим недоліком є те, що питома українські терміни творяться надто пізно, коли кальки вже вкорінилися та активно використовуються фахівцями в практичній діяльності. Разом з тим, стан справ з «некерованістю» вживання термінів далеко не безнадійний. Тут є багато засобів впливу, вирішальну роль серед яких повинні відіграти редакції всіх фахових видань. Але для цього вони повинні мати готові термінологічні нормативи, рекомендації, переліки найбільш проблемних термінів та понять. Слід активно втручатися у справу творення нових термінів. Причому процес фор-

мування наукових термінів і терміносистем має стати врешті-решт керованим.

На думку фахівців, поліпшенню стану термінології у бібліотечній галузі можуть сприяти такі заходи:

- ✓ організація та цільове фінансування діяльності тимчасових творчих колективів, які будуть працювати над створенням термінологічних словників та створювати бази даних профільної термінології;
- ✓ упровадження у фахових журналах словникових рубрик, у яких будуть регулярно висвітлюватися проблеми термінотворення;
- ✓ оснащення всіх без винятку наукових монографій і збірників термінологічними словниками, предметними покажчиками – без чого наукова праця не може бути рекомендованою до друку та братися до уваги при вирішенні кваліфікаційних питань;
- ✓ відновлення практики видання спільними зусиллями досвідчених авторитетних фахівців різних галузей таких фундаментальних праць, як, приміром, енциклопедичний словник «Книговедение» (М., 1982). Він може бути зразком для численних аматорів, які нині, за браком опублікованих наукових розробок, самотужки створюють невеликі за обсягом термінологічні словнички. Це сприятиме уникненню численних помилок, «інформаційного шуму», тиражування авторських словотворів, неунормованих термінів;
- ✓ уникнення сумнівної практики видання словників без попереднього обговорення методичних засад їх підготовки. Слід видавати пробні випуски таких словників для широкого ознайомлення фахівців і конструктивної критики, з метою запобігти помилкам.

Для здійснення окреслених проблем потрібне об'єднання зусиль учених різних сфер знань, що працюють над проблемами термінології, для створення єдиної термінологічної школи.

На завершення, перефразувавши професора Единбурзького університету з теоретичної лінгвістики Дж. Лайонза, можна сказати, що термінознавство – наука нормативна, а не описова: головне завдання термінолога полягає не в описі того, як говорять і пишуть фахівці, а в приписі того, як вони повинні говорити і писати, і тут має бути ще багато зроблено.

Список літератури

1. Качан І. Українське термінознавство 1990-х років // Про український правопис і проблеми мови. – Нью-Йорк; Львів, 1997. – С. 201–207.

2. *Кияк Т.* Українська термінологія як фактор державності української мови // Проблеми українського термінологічного словникарства в мистецтвознавстві й етнології : Наук. зб. пам'яті Миколи Трохименка. – К.: Ред. вісника «Ант», 2002. – Т. 1. – С. 43–51.
3. *Комова М. В.* Документознавча термінологія: Навч. посібник. – Львів : Вид-во Націон. ун-ту «Львівська політехніка», 2003. – 168 с.
4. Короткий російсько-український словник бібліотечної термінології // Бюлетень Одеського бібліотечного об'єднання. – 1926. – Вип. 1–2 (4–5). – С. 5–19.
5. *Пахольченко Л. М.* Українська бібліотечна термінологія: пошуки шляхів розвитку // Пріоритетні напрями розвитку бібліотечної справи в Україні: Міжрегіон. наук.-практ. конф. (24–25 берез. 1993 р.): Тез. доп. та повід. – Рівне, 1993. – С. 55–56.
6. *Рицар Б.* Про досвід термінологічної праці в Україні // Українська термінологія і сучасність : Зб. наук. пр. – К. : КНЕУ, 2001. – Вип. 4. – С. 87–90.
7. *Солоіденко Г.* Розвиток бібліотечної термінології в Україні (20–30-ті роки ХХ ст.) // Бібл. вісник. – 2003. – № 4. – С. 23–33.
8. *Стрішенець Н.* Розвиток професійної термінології як засобу взаєморозуміння між бібліотекарями різних країн // Наук. праці Нац. б-ки України імені В. І. Вернадського. – К., 2003. – Вип. 11. – С. 51–58.
9. *Трач Н. С.* Термінологія сучасного законодавства України (лексичний аспект) // Наукові записки КМА. Том 22. – Ч. 1. – К. : «КМ Академія», 2003. – С. 27–31.
10. *Чачко А. С.* До сучасного термінологічного словника з українського бібліотекознавства: 2002 рік // Бібліотечна наука, освіта, професія у демократичній Україні: Зб. наук. пр. – К., 2002. – Вип. 4. – С. 13–26.
11. *Швецова-Водка Г. М.* Інформаційна діяльність бібліотеки: термінологічний підхід // Бібліотека. Наука. Культура. Інформація: Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 1998. – Вип. 1. – С. 242–246.

Рецензії

Оксана КЛИМЕНКО

Новий погляд на історію української рукописної книги

(Рец. на кн.: Фрис В. Я. Історія кириличної рукописної книги в Україні Х–XVIII ст. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2003. – 188 с.; іл.)

Останніми роками значно активізувалися дослідження у царині вітчизняної книжкової справи, зокрема з'явилось чимало видань, присвячених історії української друкованої книги, а от фундаментальних праць, присвячених рукописній книзі, не було, що, ймовірно, зумовлено малочисельністю фахівців з даної тематики в Україні. Нещодавно побачила світ монографія відомого вченого-книгознавця, доцента ЛНУ Віри Фрис, у якій вперше в українській історіографії подається систематизована, всебічно висвітлена і комплексно викладена історія розвитку кириличної рукописної книги з часу її появи на українських землях до XVIII ст. на основі обширного матеріалу, здобутого автором у процесі багаторічних досліджень, вивченні численних літературних та архівних джерел. Основну увагу зосереджено на ключових питаннях, пов'язаних з книжковим репертуаром, осередками та регіонами книгописання, особливостями письма та оформлення, пограничними записами та інформацією, яку вони містять, причинами втрат, збереженими примірниками, книгозбірнями.

Книга складається з двох частин. У першій вміщено пояснення поняття «книга», історіографію теми, нову версію періодизації історії книги в Україні, особливості появи письмен на наших теренах, а також охарактеризовано типи письма та стилі оформлення рукописної книги, класифіковано інформацію, яку містять пограничні записи та помилки переписувачів, досліджено функціо-

нальну диференціацію та персоніфікацію давньої книги. Слід наголосити, що у розділі «Поява писемності на наших землях» автор ретельно розповідає про знаряддя письма, матеріали (чорнило, фарби, пергамент, папір), формати, оправи, окуття. Друга частина хронологічно поділена на два розділи: у першому, який охоплює період сакрального статусу книги (Х – першої половини XVI ст.), відтворено умови та причини появи кириличної книги, її розквіт та занепад, описано збережені кодекси і пограничні записи на них, вказано осередки книгописання, імена та соціальне становище замовників, користувачів і переписувачів, вміщено інформацію про міграцію рукописів та ціни на них. У другому розділі, який відповідає періоду десакралізації книги (кінець XVI – перша половина XVIII ст.), досліджується типологія, зміна репертуару та регіональні особливості рукописної книги, аналізуються збережені кодекси та їх оформлення, розкриваються взаємовпливи рукописної та друкованої книги.

Оформлення даного видання стилізовано під давні книги: частини та розділи відкривають майстерно виконані заставки, а завершують різноманітні кінцівки. Монографію доповнюють чорно-білі та кольорові ілюстрації, які сприяють кращому розумінню викладеного матеріалу, науково-допоміжний апарат включає перелік рукописів за століттями, покажчик географічних назв та покажчик осіб.

Монографія, розрахована на книгознавців, культурологів, філологів, стане в нагоді усім, хто цікавиться історією вітчизняної книги та культури.

Клименко Оксана Зіновіївна, н. с. НБУВ, канд. іст. наук.

ПИТАННЯ БІОБІБЛІОГРАФІЇ ТА БІОГРАФІСТИКИ

Г. В. КОРЗЕНКО, С. М. СИТНИК, Е. А. БОНДАРЕНКО

Ретроспектива будущего, или биобиблиография сегодня

Статья освещает историю научной биобиблиографии Беларуси. Рассматриваются биобиблиографические издания страны начиная с 60-х годов прошлого века и заканчивая новейшими отдельными указателями. Проанализированы основные достижения и перспективы работы ЦНБ НАН Беларуси, а именно автоматизированная обработка материалов об ученых НАН Беларуси, предложены пути дальнейшего развития библиографической деятельности.

В процессе формирования национальной государственности усиливается внимание к жизни и деятельности известных людей: ученых, политиков, писателей. С точки зрения информационно-библиографической деятельности это обуславливает потребность создания биобиблиографических указателей.

XX столетие характеризуется развитием интегрированных форм биобиблиографии и научной продукции, которые свидетельствуют о сближении биографических методик и исторических исследований и, в свою очередь, содействуют пониманию роли личности в общественно-политическом процессе. Без полноценного информационного обмена, который обеспечивается библиографией, трудно сегодня представить реальную жизнь. Накопленная же обществом информация есть предмет особого значения, а именно – исторического. Роль библиографии состоит в том, что она обеспечивает документный уровень информации и является точкой входа в единое мировое информационное пространство.

Относительно структуры научной биобиблиографии следует отметить, что соотношение биографического и библиографического материала в самом издании может быть разным: в одном могут преобладать материалы биографического характера, в другом – краткие биографические сведения дополняются полно представленной библиографией. Однако до настоящего времени не существова-

ло универсальных методов и технологий подготовки подобных изданий, что связано прежде всего со сложностью этой работы, огромными временными и финансовыми затратами. Обязательными элементами указателей были предисловие и вспомогательные указатели.

Наиболее активная работа по созданию биобиблиографических изданий в Беларуси приходится на начало 60-х годов прошлого века. Это обусловлено рядом причин объективного и субъективного характера. В послевоенный период активизируется роль науки, открывается все большее количество научных учреждений, карьера ученого в общественном понимании становится самой динамичной и привлекательной. Библиографические материалы в 70-х годах становятся более разнообразными: от составления списков научных трудов, публикуемых в различных изданиях к юбилейным датам, подготовки рекомендательных библиографических материалов, помещенных в информационном бюллетене «Новыя кнігі БССР», до выпуска отдельных указателей. Всего за период с 1960 по 1990 гг. в республике вышло 47 указателей так или иначе принадлежащих по своей структуре к биобиблиографическим. Анализ их выявил следующее: ученым в области сельскохозяйственных и биологических наук посвящено 14 из них (почти 30 %); физико-математических – 8 (17%); медицинских – 6 (13%); технических и химических, соответственно, по 3 (6,3%); исторических – 1 (2,1%).

Ценность подобного рода изданий несомненна с точки зрения исторического познания развития науки и наличия материала справочно-информационного и библиографического характера. Они дают

Корзенко Г. В., д-р ист. наук, зав. отделом истории науки Института истории НАН Беларуси;

Ситник С. М., зав. отделом справочно-информационной работы ЦНБ НАН Беларуси;

Бондаренко Е. А., зав. сектором научно-вспомогательной библиографии.

возможность воссоздать реальный облик ученого, проследить становление и развитие его идей, увидеть степень эффективности научной парадигмы и понять роль каждого из них в генезисе научного знания. Так, весомый вклад в историю сельскохозяйственной и биологической науки внесли академики: П. И. Альсмик, А. С. Вечер, Т. Г. Годнев, Н. А. Дорожкин, С. Н. Иванов, О. К. Кедров-Зихман, Т. Н. Кулаковская, Г. И. Лупинович, А. Г. Медведев, П. П. Роговой, С. А. Самцевич, С. Г. Скоропанов, М. К. Юсковец, И. Д. Юркевич. У многих из них путь в науку начинался в довоенный период. Работами О. К. Кедрова-Зихмана в Белорусской сельскохозяйственной академии было положено начало агрохимическим исследованиям, намечены главные направления разработок в области агрохимии и применения удобрений. Почвенно-географические изыскания связаны с деятельностью П. П. Рогового и А. Г. Медведева. Крупнейшим селекционером картофеля был П. И. Альсмик. Он соавтор многих белорусских сортов: Огонек, Белорусский ранний, Лошицкий, Темп, Разваристый, Кандидат, Павлинка и других, широко районированных не только в Беларуси, но и за ее пределами. С именем Т. Н. Кулаковской связано развитие нового направления агрономической науки – рационального использования удобрений. Она изучала химический состав пахотных почв, их агрохимические свойства, баланс в системе почва–растение. Тамара Никандровна разработала практические рекомендации по обоснованию дифференцированных доз удобрений под сельхозкультуры.

Интенсивное наращивание промышленного потенциала стимулировало развитие всех отраслей науки, особенно физико-технических и физико-математических наук. У их истоков стояли Е. А. Барбашин, Н. П. Еругин, В. И. Крылов, Н. Н. Сирота, В. Г. Спринджук, Б. И. Степанов, В. П. Северденко, Д. А. Супруненко, Ф. И. Федоров и др.

Анализ библиографического указателя работ Ф. И. Федорова дает представление о том, что история белорусской оптической школы начинается с 1945 г. Ученым впервые построена полная феноменологическая теория оптических свойств анизотропных, магнитных, поглощающих и гиротропных сред, которые находят применение в ряде отраслей науки и техники. Федор Иванович предложил универсальную матричную формулировку уравнений гравитационного поля и других фундаментальных физических полей. Им открыто явление бокового смещения луча света при отражении («сдвиг Федорова»). Все эти научные достижения

систематизированы с помощью библиографии. Библиографический указатель Б. И. Степанова показывает значительный расцвет его научной деятельности после избрания академиком АН БССР в 1953 г. и переезда в г. Минск. Ему принадлежит приоритет в развертывании физических исследований, создании и развитии Института физики. Борис Иванович стал родоначальником и внес весомый вклад в формирование новых научных направлений: теории люминесценции, сложных молекул, методов расчета оптических свойств многоуровневых систем, в том числе лазерных, генерации растворов органических соединений, динамической голографии.

Основополагающая роль Н. П. Еругина проявилась в создании белорусской математической школы. Он является автором широко известных монографий: «Приводимые системы» (1946), «Неявные функции» (1956), «Метод Лаппо–Данилевского в теории линейных дифференциальных уравнений» (1956), «Книга для чтения по общему курсу дифференциальных уравнений» (1979) и ряда других, получивших мировую известность. Под непосредственным руководством Николая Павловича были защищены несколько десятков кандидатских и 9 докторских диссертаций. Это обусловило плодотворное развитие математической науки не только в Институте математики АН БССР, но и в вузах республики. Академиками АН БССР В. И. Крыловым и Е. А. Барбашиным решен ряд проблем вычислительной математики. Исследования по теории чисел были начаты в начале 60-х годов и практически сразу же приобрели общенаучную значимость. Это случилось после того, как двадцатисемилетний кандидат физико-математических наук В. Г. Спринджук решил проблему Малера, более тридцати лет не поддававшуюся штурму многих математиков мира. Им также разработана метрическая теория диофантовых приближений зависимых величин. Автор более 80 научных работ, в т. ч. 3 монографий, В. Г. Спринджук был одним из самых молодых докторов наук в республике, академиком АН БССР.

Содержательные научные обзоры подготовлены о геологах Г. В. Богомолове, Р. Г. Гарецком, Г. И. Горецком, К. И. Лукашеве, А. С. Махначе, химиках Б. В. Ерофееве, Н. С. Козлове. Читателям и специалистам интересно узнать о том, что Б. В. Ерофеев – один из создателей прозрачной пуленепробиваемой брони для боевых самолетов в годы Великой Отечественной войны, Н. С. Козлов впервые разработал искусственный каучук.

Существенное теоретическое и прикладное значение имели исследования отца и сына Г. И. Горецкого и Р. Г. Гарецкого. Ими заложены научные основы геологии антропогена и геоморфологии, палеографии, геофизики, геологии нефтяных, газового и других месторождений полезных ископаемых. Биобиблиографические указатели о них вышли в 1980 и 1988 гг. Р. Г. Гарецкий – высокоодаренный ученый, автор более 500 работ, в том числе 20 монографий, лауреат премии Российской академии наук имени академика Н. С. Шатского.

О том, что представители национальной научной интеллигенции люди неординарные, свидетельствуют многие сюжеты в подготовленных указателях. Так, академик А. С. Вечер, поражающий современников техникой биохимических экспериментов, занимался плодотворной литературной деятельностью. Из-под его пера вышел самобытный поэтический сборник «Зварот да слова» (1977); Н. П. Еругин – автор книги «О тех, кто выстоял» (1989), в которой подробно рассказал о воинах-однопольцах. Г. И. Гарецкий кроме геологических, инженерно-геологических трудов опубликовал работы по экономической географии, статистике, демографии Беларуси, языковедению, археологии, истории науки. Он живо интересовался литературой, театром, музыкой, изобразительным искусством. В этом также проявилась необыкновенная гармоничность дарований, которыми так щедро был наделен ученый. Большим популяризатором науки был К. И. Лукашев. Широко известны его научно-популярные книги и брошюры «Наука раскрывает тайны природы» (1965), «Кладовая планеты» (1974), «Человек и биосфера» (1976) и другие.

В 80-х годах структура биобиблиографических изданий претерпевает дальнейшие существенные изменения за счет введения новых разделов. Так, указатель о члене-корреспонденте АН БССР П. И. Белькевиче (1982) дополнен разделом «Авторские свидетельства», а в указателе «Борис Васильевич Ерофеев» (1989) выделены рубрики «Научные и научно-популярные статьи», «Библиографический указатель трудов И. М. Игнатенко» (1990) содержит проблемно-хронологический указатель работ ученого-историка, перечень докладов, сделанных на научных конференциях, симпозиумах, других форумах. В указателе научных трудов И. Д. Юркевича (1987) выделены статьи, посвященные деятельности научных учреждений, общественных организаций и отдельных ученых, энциклопедические, научно-популярные статьи, рецензии, а также имеется специальный раздел о подготовке научных

кадров. Все это, по нашему мнению, несет дополнительную смысловую нагрузку и более полно характеризует личность ученого.

Бесспорно, биобиблиографические издания – важный вид историко-научной литературы. Составленные с учетом всех требований методики, при условии тщательного отбора материала и правильного его библиографического оформления они представляют значимую информационную ценность. Наряду с этим многие из них не всегда отвечали требованиям, предъявляемым к этому виду изданий. Некоторым из них свойственна недостаточная полнота отражения материала, разноречивой структурой, игнорирование ГОСТа по библиографическому описанию документов. Часто в них отсутствовали предисловие, где должна была быть характеристика включенных источников, разъяснение о структуре указателя и расположении материалов внутри разделов, информация о видах отраженных документов, хронологические рамки выпуска. Учитывая все это, отделом справочно-информационной работы ЦНБ НАН Беларуси в последние годы предпринята попытка упорядочения структуры изданий биобиблиографического типа. Жизнь закономерно поставила вопрос об основании специальной серии. Координатором этого процесса стал отдел истории науки Института истории НАН Беларуси, Комиссия НАН Беларуси по истории науки и отдел справочно-информационной работы ЦНБ НАН Беларуси. Последний возложил на себя поиск библиографической информации об ученых естественнонаучной и технической областей знания и разработку методики создания этих уникальных для науки баз данных.

Подготовленные сотрудниками отдела «Методические рекомендации по организации работы по составлению и подготовке к изданию биобиблиографических указателей», «Методические рекомендации по разработке структуры биобиблиографического указателя», «Инструкция по составлению биобиблиографических указателей» позволяют сегодня создавать достойные внимания издания в новой серии «Биобиблиография ученых Беларуси». Уже издано 14 биобиблиографических указателей, посвященных известным ученым современности. Среди них: Н. С. Акулов, Б. Б. Бойко, Н. А. Борисевич, В. С. Бураков, А. П. Войтович, В. П. Грибковский, Г. П. Гуринович, Л. И. Киселевский, И. И. Лиштван, В. А. Пилипович, В. К. Савченко, Л. М. Сушня, Н. Н. Сирота, Л. М. Томильчик. Работа в этом направлении продолжается. Составляющими частями структуры выпусков серии являются

ся в обязательном порядке: предисловие, основные даты жизни и деятельности ученого, краткий биографический очерк, обзор научных трудов, вспомогательные указатели. За последнее десятилетие биобиблиографических указателей в Республике Беларусь издано 56. Институтами НАН Беларуси подготовлено 17 (30%), с участием ЦНБ НАН Беларуси – 25 (50%) (из них 14 издано в серии «Биобиблиография ученых Беларуси»), Академией аграрных наук РБ – 6 (11%), БГУ – 2 (3,6%); БГМУ, Министерство здравоохранения РБ издали в общей сложности 5 (9%) указателей, посвященных медикам республики. Это является ярким проявлением огромного интереса и уважения общества к именитым людям страны. Необходимость в такого вида изданиях очевидна. Заслуживает внимания созданная впервые в Республике Беларусь сотрудниками отдела истории науки Института истории совместно с Комиссией по истории науки НАН Беларуси биографическая база данных о деятелях науки. Результатом этой работы стало издание трех книг «Национальная академия наук Беларуси. Персональный состав» (1998, 1999, 2003). В них собраны сведения о 252 академиках, 192 членах-корреспондентах, 11 почетных и 21 иностранных членах, избранных с 1928 по 2003 год.

В последнее десятилетие XX века, таким образом, информационно-коммуникационные технологии стали одним из важнейших факторов, влияющих на развитие общества и определяющих конкурентоспособность национальной науки в условиях глобализации. С 1994 года ведется автоматизированная обработка накопленных отделом справочно-информационной работы ЦНБ НАН Беларуси материалов об ученых НАН Беларуси. Биобиблиографическая картотека членов-корреспондентов и академиков, создаваемая с 60-х годов прошлого столетия, продолжит пополняться и расширяться. На ее основе создана БД «Биобиблиография ученых НАН Беларуси», которая включает краткие биографические сведения и библиографию трудов известных ученых НАН Беларуси. Около 25 тыс. библиографических записей и 20 кратких биографий внесены в электронную картотеку. В БД структура записи соответствует машиночитаемому формату

BELMARC. Программное обеспечение дает возможность осуществлять поиск по многочисленным параметрам: по типам и видам документа, по элементам библиографического поиска и многое другое. Но главное назначение картотеки состоит в том, что на ее основе будет создан уникальный информационный продукт – электронная картотека «Биобиблиография национальной научной элиты страны». «Без знания прошлого нет будущего» – это очень актуально и для понимания значения роли отечественной науки в мировом информационном пространстве. А биобиблиографическая информация сегодня – в этом помощник.

Создание информационно-библиографических баз данных об ученых – трудоемкий процесс, но для библиографов отдела это обычное поле профессиональной деятельности. Сложности возникают объективного характера: библиотека не имеет лицензии на издательскую деятельность, поэтому выпускают библиографические издания те научно-исследовательские институты, где работали или работают ученые. Нынешняя экономическая ситуация не позволяет говорить о широкомасштабном «прорыве» в изучении творчества многих белорусских деятелей науки и техники. Не вызывает сомнений, что есть немало персоналий, заслуживающих обстоятельного рассказа о них в специальном издании, в т. ч. создание полноценных указателей трудов тех ученых, которые стояли у истоков белорусской науки в 20–30-е годы, в послевоенный период, и внесли огромный вклад в развитие национальной научной мысли.

В редакционную коллегию по выпуску библиографических изданий должны входить в обязательном порядке библиографы, историки науки и специалисты данного профиля исследований. Это будет шаг к устранению тех неточностей, которыми по сей день грешат эти издания. В свою очередь, полная библиография трудов ученого окажет неоценимую услугу многим исследователям при изучении его научного наследия. Поэтому за эту работу надо приниматься сейчас. Она зримо очерчена всем ходом мирового развития и необходимостью расширения национального информационного пространства.

Надія МЕЛЬНИК

Регіональні біографічні видання в Україні: історія та сучасний стан

Розглянуто проблеми розвитку української регіональної біографістики як необхідної передумови створення повноцінного Українського біографічного словника. Проаналізовано видання кінця XIX – XX ст., наголошено на необхідності критичного вивчення досвіду їхньої підготовки, а саме – критеріїв відбору персоналій, структури біографічних статей та побудови науково-допоміжного апарату. Опрацювання цього масиву літератури дасть змогу виявити маловідомі і невідомі імена діячів місцевого значення та поповнити комп'ютерну базу даних «Національна біографістика».

Видання регіональних біографічних словників є необхідним та закономірним етапом роботи над укладанням національного біографічного словника, оскільки створити повноцінний УБС можливо за умови якомога повнішого збирання даних про видатних людей України на регіональному рівні. Історія розвитку біографістики свідчить про сталий інтерес науковців до підготовки та видання праць з регіональної біографістики. Так, ще у 1886 р. П. С. Єфименко у статті «Потребность в биографическом словаре южнорусских деятелей и его программе», погоджуючись з необхідністю видання біографічних праць, які містять персоналії діячів загальнодержавного значення (на той час загальноросійського), акцентував увагу на відсутності біографічних видань регіонального характеру. Відзначаючи значущість таких видань, він запитував: «...не их ли деятельностью, этих скромных, не видных местных деятелей, главным образом создается культура, блестящий фокус которой отражается в центре?»¹. Його слова актуальні й сьогодні, адже робота над підготовкою регіональних біографічних видань дасть змогу виявити величезну кількість маловідомих і зовсім невідомих раніше діячів загальноукраїнського, регіонального або місцевого значення, які заслуговують на те, щоб бути включеними в національну біографічну енциклопедію українського народу.

Проблема української регіональної біографістики не знайшла належного висвітлення в українській історіографії, не стала предметом спеціального наукового дослідження. Проте, у середині 90-х років XX ст. з підвищенням інтересу до біографістики з'являється низка публікацій монографічного ха-

рактеру і окремих статей, в яких це питання розглядається в контексті розвитку загальних проблем біографістики та історико-біографічних досліджень в Україні².

Хронологічно першою працею в царині регіональної біографістики була праця І. О. Левицького «Прикарпатская Русь в XIX віці в біографіях и портретах еи деятелей с увзглядньем замечательных людей, котрих 1772 р. застав при жизни» (Львів, 1898–1901), де в алфавітному порядку були подані біографії знаменитих людей Галичини, які зробили значний внесок у розвиток культурного прогресу українських земель. Автор передбачав надрукувати близько 2 тис. біографій у 6-ти томах, кожний з яких мав складатися із 10 випусків. На жаль, брак коштів та тяжка хвороба не дали йому завершити роботу. І. О. Левицькому вдалося опублікувати лише 4 випуски першого тому, де представлено 21 персоналію на літери «А – Б» (закінчується Барвінським). Написана на підставі автобіографічних та архівних матеріалів у поєднанні з біобібліографічними довідками та ілюстрована портретами, ця робота і сьогодні є цінним джерелом унікальної інформації про славетних людей Прикарпатської Русі.

Перша спроба створення краєзнавчого біографічного словника на Правобережній Україні пов'язана з Полтавщиною. Там на початку XX ст. Іван Францевич Павловський видав «Краткий биографический словарь ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века» (Полтава, 1912),

² Чижко В. Біографічна традиція та наукова біографія в історії та сучасності України. – К., 1996. – С. 95–128; Куценко Л. В. Літературний словник Кіровоградщини // Українська біографістика : Зб. наук. праць. – Вип. 2. – К. : РІО, 1999. – С. 273–276; Полєк В. Біографічний словник Прикарпаття // Український біографічний словник: історія і проблематика створення : Матер. наук.-практ. конф. [Львів, 8–9 жовтня 1996 р.]. – Л., 1997. – С. 87–90; Ротач П. Доля «Літературної Полтавщини» // Українська біографістика : Зб. наук. праць. – К.: БМТ, 1996. – Вип. 1. – С. 141–147.

¹ П. Е. [Ефименко П. С.]. Потребность в биографическом словаре южно-русских деятелей и несколько слов о его программе // Киевская старина. – 1886. – Т. 14. – С. 806.

Мельник Надія Іванівна, канд. іст. наук, с. н. с. Інституту біографічних досліджень НБУВ.

який містив понад 400 коротких біографій уродженців та діячів губернії – письменників, учених, художників, композиторів. Особливістю цього видання було те, що автору вдалося зібрати близько 40 автобіографій, які були поміщені у Словнику. Через рік І. Ф. Павловський видав «Первое дополнение к краткому биографическому словарю ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века» (Полтава, 1913), де було подано 85 нових біографій, у тому числі 17 автобіографій. Окрім цього, автор вніс доповнення та виправлення до основного тому. На основі цих двох робіт ним же був випущений новий словник – «Полтавцы: Иерархи, государственные и общественные деятели и благотворители: Опыт краткого биографического словаря Полтавской губернии с половины XVIII века» (Полтава, 1914). Це видання складалося з двох частин. У першій зібрано дані про адміністраторів, як духовних, так і світських, що працювали в губернії з часу її заснування у 1802 р. До другої частини увійшли біографії державних, військових та громадських діячів, благодійників (тих, хто пожертвував значні кошти, іменами яких названі школи тощо). Усі видання І. Ф. Павловського вирізнялися значною кількістю ілюстративного матеріалу, в першу чергу якісних портретів. У цілому його праці заслуговують на увагу не лише як перша спроба такого жанру, але й як варіант критеріїв відбору персоналій, структури написання статей та побудови наукового апарату.

Цінним виданням з регіональної біографістики була праця Ф. Ф. Аристова «Карпато-русские писатели: Исследование по неизданным источникам: В 3-х т.» (Москва, 1916). І хоча праця була видана в Росії, проте безпосередньо стосувалася України. Містила ґрунтовні нариси з історії Карпатської Русі та матеріали про життя та творчість письменників Галичини, Буковини, Угорської Русі (О. В. Духновича, М. Л. Устияновича, Я. Ф. Головацького, І. І. Раковського, А. І. Добрянського-Сабурова, А. С. Петрушевича, І. М. Гушалевича).

Робота над регіональними словниками та довідниками тривала і в радянські часи. Зрозуміло, що всі видання цього періоду були жорстко регламентовані. Дослідники могли репрезентувати лише тих осіб, які були канонізовані радянською владою і не були заборонені цензурними списками. У 60–80-х роках ХХ ст. вийшла низка біобібліографічних джерел із літературознавчого краєзнавства, які відповідали вимогам того часу, а саме: «Письменники радянського Львова: Матеріали до біобібліографії» (Львів, 1960), підготовлені М. П. Гуменюком, «Писатели Днепропетровщины: Биобиблиографический указатель» (Дніпропетровськ, 1987), «Письменники Закарпаття: Біобібліографічний довідник» (Ужгород, 1989), «Письменники Полтавщини: Довідник» (Полтава, 1990). У всіх цих виданнях подавалися короткі біографічні довідки лише про тих митців, які були членами Спілки письменників України, а їх творчість відповідала вимогам «соціалістичного реалізму».

Всі спроби вийти за рамки цих списків, намагання висвітлити діяльність тих письменників, що пропагували національні інтереси українців, були приречені на поразку. Яскравим прикладом заідеологізованості біографічних видань радянського періоду, і регіональних у тому числі, можна вважати історію створення та видання словника письменників Прикарпаття В. Полека «Літературне Прикарпаття». Виданий в Івано-Франківській обласній друкарні 1964 р. п'ятитисячний наклад цієї книги був повністю конфіскований та знищений як «крамольний» та «буржуазно-націоналістичний»³. Не менш драматичною була доля краєзнавчого біобібліографічного словника письменників Полтавщини, над яким працював П. П. Ротач у 60–70-х роках ХХ ст. Автору вдалося надрукувати частину матеріалів лише на сторінках «Наукового інформаційного бюлетеня Архівного управління УРСР» (1965–1971). Він був визнаний найповнішим біобібліографічним словником краєзнавчого характеру⁴. У словнику було вміщено відомості про багатьох маловідомих і невідомих літературних діячів, зокрема місцевих письменників, про яких не згадували інші довідкові й бібліографічні джерела. Але окремим виданням словник так і не вийшов. Самого П. П. Ротача було обвинувачено в націоналізмі⁵.

Лише на початку 90-х років ХХ ст. склалися сприятливі умови для виходу цілого ряду регіональних біографічних та біобібліографічних словників, енциклопедичних видань, у яких був широко представлений місцевий біографічний матеріал. Найпопулярнішою формою регіональних видань 90-х років в Україні були різноманітні словники, довідники, покажчики, присвячені письменникам. Серед них: «Письменники Черкащини: Біобібліографічний покажчик» (Черкаси, 1990), автори Л. М. Волинець та ін.; «Літературна Луганщина = Літературная Луганщина: Збірка бібліографічних матеріалів про життя і творчість письменників Луганщини та їх твори» у двох випусках (Луганськ, 1992), яку впорядкував М. В. Ночовий; «Літературно-ми-

³ Полек В. Біографічний словник Прикарпаття. – С. 87–89.

⁴ Гольденберг Л. І. Бібліографічні джерела українського літературознавства. – К., 1990. – С. 210.

⁵ Пліш М. Чортополох // Зоря Полтавщини. – 1970. – 16 січ.

стецька Вижниччина» у двох частинах (Вижниця, 1992–1995), упорядник М. Іванюк; «Письменники Лесиного краю: [Літературознавчий довідник сучасних літераторів Волинського краю]» (Луцьк, 1994); «Літературна Рівненщина: Довідник» (Рівне, 1995), за редакцією Є. Шморгуна; «Літературна Харківщина: Довідник» (Харків, 1995) та одноіменний додаток до нього (Харків, 1996) за редакцією М. Ф. Гетьманця; «Літературний словник Кіровоградщини» (Кіровоград, 1995), який підготував Л. Куценко; «Література землі Збаразької: Бібліографічний покажчик» (Збараж, 1995), упорядкував М. Дем'янюк; «Літературна Сумщина» (Київ, 1995) В. Скакуна; «Літературна Гадяччина: Нарис-довідник про зародження й розвиток літератури рідного краю та її окремих представників-письменників, літераторів, інших митців, що народилися, виростили чи жили певний період на благословенній землі Гадяччини» (Гадяч, 1996), укладений Г. А. Шанько; «Літератори Хмельниччини: Довідник обласної організації Спілки письменників України» (Хмельницький, 1997), за редакцією В. Басирова; «Письменники Сумщини: Біобібліографічний довідник» (Суми, 1999), упорядник О. П. Столбін; «З-над Божої ріки: Літературно-біобібліографічний словник Вінниччини» (Вінниця, 2001).

Специфіка регіональних біографічних словників і довідників полягає в тому, що до них включаються не тільки імена письменників – членів Спілки письменників України, але й маловідомих авторів кількох книг, а інколи й однієї книги, а також імена видатних письменників України, Росії чи світу, які пов'язані з тим або іншим регіоном лише певним епізодом свого життя. Стосовно останніх у краєзнавчих словниках акцентують увагу саме на тих життєвих обставинах та творах, які мають прямий стосунок до краю. Інформацію ж про письменників-земляків представлено якомога повніше.

Загалом, ці регіональні видання мають краєзнавчий характер, розраховані на широкі читацькі кола і, як правило, містять стислий біобібліографічний матеріал про цілий ряд митців, що тривалий час перебували поза офіційною історіографією. У більшості випадків допоміжний апарат цих видань або відсутній зовсім, або мінімальний, що знижує їхній науковий рівень.

Біографічні матеріали про педагогів–засновників Харківського педагогічного інституту, видатних освітян і вчителів, що працювали на Харківщині у XIX–XX ст., подано в довіднику «Педагогічна Харківщина» (Харків, 1997) за редакцією В. І. Лозової та І. Ф. Прокопенка. Біографічні довідки про майже 400 учителів–уродженців сучасної

Івано-Франківщини, які працювали до 1939 р., містить перший том біографічного довідника «Відомі педагоги Прикарпаття» (Івано-Франківськ, 1997), підготовлений В. Полюком та ін. Біографічні відомості про 152 українських лікарів, вихідців з Прикарпаття XIX – першої половини XX ст. наведено в довіднику «Українські лікарі Прикарпаття» (Коломия, 1995), який вийшов за редакцією М. Андрусика.

Окремим видом регіональних біографічних видань сучасності є енциклопедії, які крім різноманітного інформаційного матеріалу з географії, історії та культури краю містять масиви біографічної інформації. Ці видання дають нам змогу ознайомитися з життям та діяльністю тих діячів регіонального рівня, чий імена тривалий час були маловідомі або й зовсім не відомі широкому читацькому загалу. Серед них можна назвати такі: енциклопедичні довідники «Чернігівщина» (Київ, 1990) та «Полтавщина» (Київ, 1992) за редакцією А. В. Кудрицького; «Енциклопедія Коломийщини» за редакцією М. Васильчука та М. Савчука (Коломия, 1996–2000), яка є універсальним довідковим виданням про місто Коломию та Коломийський район Івано-Франківської області. У ньому вміщено біографічні статті про державних, політичних та культурних діячів Коломийщини XIX–XX ст. На сьогодні вийшло три зошити (літери «А–В»). Наступним виданням цього виду є «Енциклопедія Сумщини» (Суми, 1998–1999) за редакцією В. Б. Звагельського (вийшло три випуски), де представлені лише персоналії вчених, життя і діяльність яких пов'язані з Сумщиною. Видання такого спрямування здійснюється вперше. Не залишилася поза увагою дослідників і Кіровоградщина. Так, Б. М. Кузик та В. В. Білошапка видали книгу «У плині часу. Енциклопедія Олександрівщини» (К., 2001), що розповідає про відомих людей краю XVIII–XX ст. Виданням, яке охоплює всю суму відомостей географічного, історичного та біобібліографічного характеру з найдавніших часів до наших днів є «Энциклопедия Подкарпатской Руси» (Ужгород, 2001), складена І. Попом. У число біографічних статей включені не тільки статті про діячів регіону, а також про вчених сусідніх держав, що вивчали географію, історію і культуру Підкарпатської Русі, літераторів, політичних діячів.

Відомості про життя та творчість буковинських художників – членів Національної спілки художників України вміщено в енциклопедичному довіднику «Митці Буковини» (Чернівці, 1998), автори-упорядники Т. Дугаєва та І. Міщенко. Бібліографічний покажчик «Театральна Тернопільщина» (Тернопіль, 2001), укладений П. Медведиком та ін.,

містить відомості про історію, розвиток і сьогодення театрального життя Тернопільщини ХХ ст., подає біографічні статті про акторів театру товариства «Українська бесіда», театрів ім. І. Тобілевича, «Заграва», Державного драматичного театру ім. Лесі Українки у Львові, акторів «Тернопільських театральних вечорів» і київсько-харківського «Березіля», акторів та режисерів Тернопільського українського драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка, а та-

кож біографічні відомості про диригентів, композиторів, художників театру, театрознавців.

Критичне вивчення наведених вище регіональних біографічних видань дає нам змогу виявити маловідомі і невідомі імена діячів регіонального або місцевого значення, наповнити національну комп'ютерну базу даних як основу подальшої роботи над укладанням УБС.

ЮВІЛЕЇ

ХАРКІВСЬКІЙ ДЕРЖАВНІЙ АКАДЕМІЇ КУЛЬТУРИ – 75 РОКІВ

У вересні 2004 р. Харківська державна академія культури відзначила свій 75-річний ювілей. Це найстаріший в Україні вищий навчальний заклад культури з багатими науковими, навчальними та творчими традиціями. Започатковані ці традиції були ще у 20-ті роки, коли на базі Харківського інституту народної освіти відкрився факультет політичної освіти, на якому студенти здобували широку загальноосвітню і спеціалізовану підготовку.

Майже через рік 10 вересня 1929 р. факультет було реорганізовано в Інститут політичної освіти. До нього було зараховано 140 студентів.

Серпень 1930 р. – інститут перейменовано в Харківський інститут політичної освіти, а ще через рік – у Всеукраїнський інститут комуністичної освіти. В його складі було сім факультетів: бібліотечний, книгопоширення, шкільно-курсовий, музейний, екскурсійний (туристичний), атеїстичний, агіт-масовий.

Всеукраїнський інститут комуністичної освіти набув загальнодержавного значення. За дорученням Наркомосвіти, Всеукраїнської ради профспілок та інших організацій інститут складав різні програми, методичні листи, брав участь у багатьох нарадах, з'їздах, систематично допомагав технікумам, розробляючи для них програми і здійснюючи живий інструктаж через відрядження своїх викладачів. Така практика зберігалась до часів перебудови 80-х років, але й сьогодні академія залишається для різних установ і громадських товариств помічником і порадником у справах культури, соціальної педагогіки, бібліотечної роботи, інформаційних технологій.

Липень 1935 р. – реорганізація в Український бібліотечний інститут, який складався з факультету підготовки працівників масових бібліотек та факультету підготовки працівників бібліотек для дітей.

У середині 1939 р. Всесоюзний комітет у справах вищої школи затвердив Статут Харківського бібліотечного інституту, згідно з яким він набув статусу державного.

22 червня 1941 р. мирне життя нашого народу було порушене гітлерівським фашизмом. Інститут було евакуйовано в Кзил-Орду (Казахська РСР), який працював там при Харківському державному університеті на правах окремого факультету.

Червень 1947 р. – Державний бібліотечний інститут поновлює свою роботу в Харкові. Поступово перед інститутом постало питання про розширення набору та збільшення кількості спеціальностей та спеціалізацій. Першою ластівкою в цьому напрямі була підготовка організаторів-методистів

клубної роботи і викладачів клубної справи для спеціальних технікумів. Почалася вона з вересня 1950 р., коли в інституті було відкрито факультет культурно-освітньої роботи.

Друга половина 50-х – початок 60-х років – переломний період в історії СРСР, епоха «відлиги». В ці роки на сцену виходить покоління «шестидесятників», які відіграли велику роль у становленні суспільної свідомості, в історії науки і культури. Інтенсивного розвитку в цей час набув факультет культурно-освітньої роботи. Він розширився за рахунок введення нових спеціальностей. Поступово дедалі більше виявлялася невідповідність між назвою інституту (бібліотечний) та змістом його роботи. Тому у 1964 р. інститут реорганізувався у Харківський державний інститут культури (ХДІК), що вплинуло на його майбутнє, заклало культурологічну спрямованість всього навчального процесу.

У 1979 р. інститут святкував своє 50-річчя, яке було широко відзначено громадськістю. Уряд нагородив ХДІК Грамотою Президії Верховної Ради України, а низці викладачів були присвоєні почесні звання.

З грудня 1989 р. почався новий етап в житті інституту. Вперше його ректор (В. М. Шейко) був обраний на альтернативній основі на зборах колективу.

Був здійснений перший в Україні набір на спеціальність «соціальний педагог». Відкрилися відділення з підготовки хормейстерів, хореографів народного українського танцю, кіно-, телережисерів, документознавців. Відбувається структурна перебудова інституту. Створюються нові факультети: документознавства та інформаційної діяльності, бібліотекознавства та інформатики, культурології, народного музичного мистецтва, режисерсько-хореографічний, до- і післядипломної підготовки, з роботи з іноземними студентами.

8 червня 1998 р. за постановою Кабінету Міністрів України № 818 на базі Харківського державного інституту культури створено Харківську державну академію культури (ХДАК).

За роки свого існування академія підготувала понад 35 тис. спеціалістів, серед яких представники Америки, Європи, Азії. Нині ХДАК на семи факультетах готує фахівців із 12 спеціальностей. Академія є видавцем фахового збірника наукових праць «Вісник Харківської державної академії культури», багатьох монографій та навчальних посібників, зокрема серії «Культура та освіта», що виходить під егідою Міністерства культури і мистецтв України.

Інформацію підготовлено за матеріалами сайту ХДАК (<http://www.ic.ac.kharkov.ua/>) та публікацій фахової періодики

Надія СТРИШЕНЕЦЬ

Угорський інститут бібліотекознавства

Стаття розкриває основні напрями роботи та структуру Угорського інституту бібліотекознавства, який функціонує у складі Національної бібліотеки Угорщини ім. Ф. Сечені. Зокрема, висвітлено такі ланки діяльності Інституту, як організація безперервної освіти бібліотекарів, інформаційне забезпечення бібліотечних фахівців країни, видавнича та науково-дослідна діяльність, міжнародні зв'язки у галузі бібліотекознавства.

У структурі національних бібліотек колишніх соціалістичних країн за зразком Радянського Союзу були передбачені відділи або центри методичної роботи. Їхня доля після розпаду соціалістичної системи, значних соціально-політичних змін і, відповідно, переорієнтації діяльності бібліотек склалася по-різному. Цікавим є досвід Угорщини, з яким автору довелося ознайомитися під час відвідання Будапешта у квітні 2004 р.

Ще в 1959 р. на основі методичного відділу Національної бібліотеки Угорщини ім. Ф. Сечені, що діяв з 1952 р., було створено Центр бібліотекознавства та методичної роботи. Науково-дослідна і методична діяльність у країні в галузі бібліотечної справи, підвищення кваліфікації бібліотекарів, міжнародні зв'язки – були його прерогативою. Зміни початку 90-х років змусили шукати нових шляхів. Пошуки оптимального для угорської бібліотечної справи варіанту привели до думки створити на основі Центру Інститут бібліотекознавства, передавши йому й більшість функцій. У 1997 р. обов'язки Інституту були закріплені в «Законі про захист культурного надбання, музейних установ, громадських бібліотек та народної освіти» («Törvény a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről»).

Структура та статус визначалися наказом міністра культурної спадщини, відповідно до якого Угорський інститут бібліотекознавства (УІБ) є частиною Національної бібліотеки ім. Ф. Сечені з частковими правами. Наприклад, Інститут розпоряджається фінансовими ресурсами, відведеними йому для виконання своїх функцій. Очолює УІБ директор, який призначається генеральним директо-

ром Бібліотеки після погодження з міністром культурної спадщини. Інститут підзвітний також Національній бібліотечній раді. Офіційна дата початку його діяльності – 1 квітня 2000 року.

Завданням Угорського інституту бібліотекознавства є надання професійної допомоги, спрямованої на ефективне функціонування як окремих бібліотек, так і бібліотечної системи країни в цілому. Головними його функціями є:

- забезпечення безперервної освіти бібліотекарів та організація бібліотечних курсів для людей зі середньою освітою;
- бібліотечно-інформаційне обслуговування з теорії та практики бібліотекознавства та інформаційної діяльності;
- науково-дослідна діяльність, пов'язана з функціонуванням та розвитком національної бібліотечної системи;
- уніфікація бібліотечної технології: ініціювання та розробка стандартів і правил на бібліотечні процеси;
- розробка правил та стандартів для бібліотек, методична робота;
- розвиток зв'язків між бібліотеками та суспільством;
- збирання та аналіз статистичних даних щодо стану розвитку бібліотечної справи в країні;
- допомога в комплектуванні бібліотек шляхом підготовки поточної бібліографічної інформації про угорські друки (до 2003 р.);
- виконання інших завдань, зокрема, визначених Міністерством культурної спадщини.

Зупинимося докладніше на кожному з цих напрямів. Попередньо треба зауважити, що хоча організаційно УІБ поділений на чотири відділи (підготовка кадрів; інформування на допомогу комплектуванню фондів; координація роботи бібліотек; бібліотека фахової бібліотекознавчої літерату-

Стришенець Надія Василівна, канд. іст. наук, зав. відділу фонду ООН.

ри), означні функції не завжди виконуються в рамках організаційної структури. Деякі завдання виконуються кількома відділами, для інших формуються групи з різних відділів або запрошуються фахівці ззовні.

Освіта. Готувати бібліотекарів в університетах Угорщини стали лише після другої світової війни. Перший бібліотечний факультет було відкрито у 1949 р. у Будапештському університеті. До цього бібліотекарі здобували професійну освіту на курсах у Національній бібліотеці ім. Ф. Сечені та деяких інших наукових бібліотеках. Але й після запровадження університетської освіти згаданий вище Центр бібліотекознавства та методичної роботи, а нині Інститут бібліотекознавства традиційно залишається невід'ємною частиною національної системи підготовки та перепідготовки бібліотечних кадрів. Зараз УІБ у рамках безперервної освіти пропонує курси з окремих тем, таких наприклад, як «Традиційний та комп'ютеризований бібліографічний і предметний опис», «Рівні можливості у доставці документів», «Використання Інтернету у щоденній роботі», «Бібліотечне обслуговування циганської меншини», «Психологічна підготовка бібліотекарів». Існує також гнучка програма коротких спеціальних курсів з актуальних поточних питань. Крім того, УІБ проводить однорічні курси для бібліотекарів-початківців, як правило, для людей з середньою освітою; а також базовий курс комп'ютерних знань. Програми всіх курсів мають пройти обов'язкову акредитацію в Міністерстві культурної спадщини.

УІБ бере участь у діяльності трирічних курсів для реставраторів книг та паперу; організовує в рамках підвищення кваліфікації конференції, семінари, обмін досвідом. Фахівці Інституту надають допомогу у підготовці навчальних програм іншим бібліотекам та бібліотечним факультетам. Використовуючи традиції, досвід, дані досліджень, УІБ сприяє розвитку оптимальної системи бібліотечної освіти, що відповідає сучасним вимогам.

Науково-дослідна робота. УІБ провадить дослідження, результати яких використовуються для підготовки пропозицій Відділу бібліотек Міністерства культурної спадщини для прийняття централізованих заходів щодо розвитку національної бібліотечної системи, вироблення рекомендацій та правил. Так, оскільки сьогодні в Угорщині створено національну систему доставки документів, що включає 56 бібліотек, то відповідно й темою нинішнього дослідження є «Роль та можливості різних типів бібліотек у системі доставки документів». Окремим блоком ведуться соціологічні досліджен-

ня читання, зокрема, вивчаються питання користування бібліотеками різних соціальних груп, зміна взаємозв'язку між бібліотеками та суспільством тощо.

УІБ також виконує значну **методичну та організаційну роботу**, беручи активну участь в адаптації міжнародних бібліотечних стандартів й підготовці та виданні регламентуючих документів та правил. Одним із завдань УІБ є уніфікація професійної термінології, у т. ч. в практичному її застосуванні. З цією метою, зокрема, ведеться і постійно оновлюється база даних понять, що зустрічаються у законодавчих документах, стандартах та правилах. УІБ бере участь у розгляді пропозицій щодо поліпшення діяльності бібліотек, а також 3–4 рази на рік організовує «Дні інформації» – конференції, консультації, зустрічі з поточних проблем, а також питань, над якими працює Інститут.

Оскільки діяльність УІБ поширюється на всю бібліотечну мережу країни, важливою складовою його роботи є аналіз діяльності угорських бібліотек. Щороку на основі розроблених УІБ форм та способів представлення даних видається статистичний збірник «Könyvtári statisztika» («Бібліотечна статистика»), який подає вичерпну картину розвитку бібліотечної системи країни.

УІБ працює також над впровадженням показників ефективності діяльності бібліотек відповідно до ISO 11620:1998 «Information and documentation – Library performance indicators».

Інформаційне забезпечення бібліотечних фахівців країни. Бібліотека видань з бібліотекознавства, що є одним з найбільших зібрань фахової літератури в Європі і входить до УІБ на правах відділу, служить не лише основою наукових досліджень Інституту, а й здійснює професійне інформування всієї бібліотечної спільноти Угорщини. Її фонд налічує 43 тис. книг та 25 тис. періодичних та продовжуваних видань. Окрім угорської літератури, починаючи зі середини ХІХ ст., відколи з'явилися перші публікації з галузі, досить повно представлена німецька, французька та американська література. Майже повним є комплект радянських видань 1950–1990 рр. Загалом іноземні видання складають близько двох третин зібрання. Серед нинішніх видань переважають англомовні. Досить вражаючим є підбір сучасної іноземної, особливо британської та американської бібліотечної періодики. Достатньо зазначити, що відділ одержує 320 назв фахових періодичних та продовжуваних видань.

У спеціальні зібрання тут виділено: дисертації та дипломні роботи, матеріали конференцій ІФЛА,

звіти про відрядження, переклади, вирізки, фото, аудіовізуальні матеріали, електронні носії тощо.

Не може не привернути уваги те, наскільки професійно й різнобічно розкриваються і використовуються перелічені ресурси. Безпосередньо у відділі формується електронний каталог (з 1996 р.) бібліотекознавчих видань, який є частиною загального каталогу Національної бібліотеки Угорщини, але може використовуватися й окремо. До нього поступово додаються записи з карткового каталогу за попередні роки. Окремо виділено зведений каталог дисертацій у галузі бібліотечної справи. Співробітниками фахової бібліотеки:

- ✓ ведеться реферативна база даних статей з угорських та зарубіжних журналів з бібліотечної справи MANCI (див.: <http://w3.oszk.hu/manci.htm>). Для повнішого інформування про іноземні публікації передплачується також відома в бібліотечному світі база статей «LISA: Library and Information Science Abstracts», доступ до якої надається читачам бібліотеки. Для полегшення користування цими базами, поліпшення ефективності пошуку в УІБ підготовлено тезаурус з бібліотекознавства в друкованому та електронному вигляді;
- ✓ щоквартально готується реферований список нових зарубіжних надходжень з бібліотекознавства, який розміщується на сайті Інституту, а друкована версія передається до журналу «Könyvtári Figyelő» («Бібліотечний огляд»), який містить спеціальний розділ реферативної інформації про зарубіжні публікації. На сайті УІБ наводиться також зміст усіх угорських бібліотечних журналів, а до головних журналів, що мають власні сторінки, даються посилання;
- ✓ готується бібліографія угорської літератури з бібліотекознавства та інформаційної справи («A Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiája») і видається як поточна національна спеціальна бібліографія;
- ✓ видається (з 1972 р.) реферативний журнал «Hungarian LIS Abstracts» про угорську літературу в галузі бібліотекознавства та інформатики для зарубіжних колег;
- ✓ наповнюється електронна бібліотека з галузі;
- ✓ ведуться фактографічні бази даних, що містять інформацію про всю бібліотечну систему країни, а саме: про бібліотеки Угорщини, про національну систему доставки інформації, національну бібліотечну статистику тощо;
- ✓ надаються послуги по міжбібліотечному абонементу, надсилаються як оригінальні документи, так і їх фото- чи електронні копії.

До складу спеціальної бібліотеки входить і редакція головного бібліотечного науково-теоретичного журналу Угорщини «Könyvtári Figyelő» (видається з 1955 р.). Відповідальним за його випуск та головним редактором є директор УІБ. Редакція щоквартальника складається з двох осіб: один співробітник відповідає за статті, огляди літератури і т. п., інший – за реферативні огляди іноземної літератури. Існує і є доступною також електронна версія журналу з рефератами англійською та німецькою мовами.

До 2003 р. відділом інформування на допомогу комплектуванню фондів Інституту спільно з книготоргівельною організацією видавався анотований покажчик угорської літератури «Új Könyvek» («Нові книги»). З 2004 р. УІБ відійшов від цієї роботи. Натомість нині до його функцій входить централізована реєстрація на веб-сайті дублетних примірників, що їх бібліотеки готові передати туди, де вони потрібні; а також ведення та поповнення списку так званих неофіційних видавців та їхніх нових видань, що складають «сіру літературу» і не відображаються у згаданому вже покажчику «Нові книги». Крім того, відділ інформування на допомогу формуванню фондів готує новий законодавчий документ зі списання фондів, веде дослідження з питань формування фондів, надає допомогу з предметної каталогізації, сприяє угорським бібліотекам та відділам угорської літератури за рубежом, наглядає за бібліографічною діяльністю бібліотек.

Видавнича діяльність Інституту не обмежується переліченими вище виданнями. УІБ видає також щомісячний журнал «Könyv, Könyvtár, Könyvtáros» («Книги, бібліотеки, бібліотекарі»), який на відміну від «Könyvtári Figyelő» розрахований здебільшого на бібліотекарів публічних бібліотек. Інститут видає також серію буклетів та брошур на допомогу у підготовці бібліотекарів, а також індивідуальні видання своїх дослідників: підручники, матеріали стосовно безперервної освіти, звіти про дослідження тощо.

Завданням УІБ є також підтримання та розширення міжнародних зв'язків у галузі бібліотекознавства, участь у міжнародних проектах. Так, Інститут представляє Угорщину в CULTIVATE – проекті ЄС, до якого входять 12 країн. Це мережа установ культурної спадщини Центральної і Східної Європи, що включає музеї, архіви, галереї, бібліотеки, видавництва тощо. УІБ бере участь у проекті PULMAN, підтримуваному Єврокомісією. Його мета – розвиток публічних бібліотек, щоб вони могли долучитися до втілення ідеї «електронної Європи». Оскільки одним з пріоритетних на-

прямів діяльності УІБ, як уже зазначалося, є організація безперервної освіти бібліотекарів, то дуже корисною була його участь у проекті LICENCE, що підтримувався мережевою бібліотечною програмою Інституту відкритого суспільства. Цей проект підтримував розвиток і функціонування регіональних, національних та багатонаціональних навчальних центрів й фактично допоміг вижити системі безперервної освіти в першій половині 90-х років.

Надзвичайно цікавими і обопільно корисними є контакти, які підтримує УІБ з угорськими бібліотеками та бібліотекарями в різних країнах, організовуючи для них зустрічі та навчальні курси, а

кожні чотири роки – зустрічі угорських бібліотекарів усього світу зі своїми колегами на етнічній батьківщині.

Такою в основних рисах є діяльність Угорського інституту бібліотекознавства.

Література

1. Bulletin 2003: National Szechenyi Library / Ed. I. Monok. – Budapest, 2004. – 47 p.
2. Hungarian Library Institute: Guide / Comp. by A. Feimer. – Budapest, [2003]. – 16 p.
3. Hungarian Library Institute // URL: <http://www.ki.oszk.hu> – 24.04.2004.

Ніна МАЛОЛЕТОВА

Берлінська державна бібліотека Пруської культурної спадщини: історія її утворення, діяльність та сучасний стан

Розглядаються питання заснування і особливості розвитку Берлінської державної бібліотеки Пруської культурної спадщини від XVII ст. до нашого часу. Акцентується увага на характеристиці її унікальних фондів, зокрема наявності україніки, і численних розпорошених каталогах. Аналізуються книгообмінні зв'язки з НБУВ, накреслюються шляхи їх активізації. Визначається значення і роль Бібліотеки в міжрегіональній системі німецьких бібліотек.

Берлінська державна бібліотека Пруської культурної спадщини (Staatsbibliothek zu Berlin Preussischer Kulturbesitz) (далі – БДБ) – найбільша універсальна бібліотека Німеччини, яка одночасно з Німецькою бібліотекою у Лейпцигу виконує функції національної бібліотеки держави, а завдяки своїм унікальним фондам і виконуваним завданням має всесвітнє значення.

Відповідно до свого статусу БДБ виконує низку основних бібліотекознавчих та дослідницько-інформаційних функцій для бібліотек країни. Зокрема, під патронатом Німецького товариства сприяння розвитку науки (Deutsche Forschungsgemeinschaft) (Бонн) вона забезпечує у системі міжрегіонального постачання літературою комплектування дев'яти спеціальних зібрань; у корпоративній загальнонімецькій програмі, скоординованій між шістьма німецькими бібліотеками, – придбання літератури «Зібрання німецького друку»

(Sammlung deutscher Drucke) від 1450 року; відповідальна за поповнення літературою за період з 1871 по 1912 рік. БДБ є координаційним центром з укладання національних бібліографічних покажчиків німецького друку XVI і XVII ст., видає міжнародний зведений каталог інкунабул, поповнюючи його новими надходженнями. Систематично поповнюються численні банки даних, зокрема особистих архівів і автографів (Kalliope), історичних правових джерел з 1298 по 1810 рр., карт за минулі роки (IKAR), середньовічних рукописів (Manuscripta mediaevalia) тощо.

У співробітництві з Вюртемберзькою земельною бібліотекою у Штутгарті та бібліотекою герцога Августа у Вольфенбюттелі ведеться спеціальний банк даних пошкоджених оправ стародруків XV – XVI ст.

Спільно з Німецькою бібліотекою у Лейпцигу БДБ відповідальна за редагування загальнонімецького банку даних журналів (Zeitschriftendatenbank), який станом на березень 2003 р. налічував понад

Малолетова Ніна Іванівна, н. с. НБУВ.

1,1 млн назв періодичних видань на всіх носіях інформації і вміщував 5,8 млн даних від 4300 бібліотек-учасниць. До нього включено журнали, серіальні видання і газети (у т. ч. 405 тис. назв журналів, 63 тис. – газет і понад 23 тис. – журналів на електронних носіях) з усіх країн світу, всіма мовами, з усіх галузей знань без обмеження у часі.

Багатогранна діяльність бібліотеки забезпечується її внутрішньою структурою: поряд з функціональними відділами комплектування, каталогізації, обслуговування, збереження фондів, репрографії, міжрегіональних бібліотечних служб тощо є відділи стародруків, рукописів, музичний, картографічний, східноєвропейської та східноазійської літератури, відомчої літератури, дитячих та юнацьких видань, газетний. До структури БДБ входить також заснований у 1966 р. фотоархів Пруської культурної спадщини.

БДБ має 10-мільйонний книжковий фонд переважно суспільно-гуманітарного характеру, 4400 інкунабул, 18 300 західних та 40 тис. східних рукописів, 250 тис. автографів, 66 350 музичних автографів, 1400 особистих архівів, 450 тис. прим. нот, 960 тис. карт і атласів, 180 тис. газетних підшивок за минулі роки, 2,3 млн мікрофішів і мікрофільмів, 13,5 млн фото у фотоархіві. Щорічно до бібліотеки надходять 38 тис. назв журналів і серіальних видань, 400 назв газет.

Фонди бібліотеки розміщуються у трьох окремих приміщеннях: на вул. Унтер ден Лінден, 8, де сконцентрована, головним чином, література, видана до 1955 р. (310 читацьких місць); на Потсдамерштрассе, 33 – інформаційно-бібліотечне обслуговування літературою від 1956 р. видання; газетне книгосховище – у Західній гавані Берліна.

До найцінніших скарбниць БДБ належать Псалтир Людвіга Німецького IX ст., розкішно оздоблений на пергамені примірник Гуттенберзької біблії. Найстарішою рукописною книгою бібліотеки вважається Коптський кодекс біблейської «Книги Текстів» III ст., а найстаріша друкована книга – буддистський текст VIII ст. з Японії «Нуакуманто Дагані».

У відділі рукописів зберігаються фрагменти рукопису Вергілія (Vergilius Augusteus) з античною орнаментикою; фрагменти ілюстрованого давньолатинського перекладу Біблії (Quedlinburger Itala); найдавніші зразки пізньоантичного християнського художнього оздоблення книг; унікальні рукописи «Декамерона» Джованні Боккаччо; видатна пам'ятка – німецький героїчний епос «Пісні про Нібелунгів»; твір персидського поета-лірика XIV ст.

Гафіза «Пісні Гафіза» (1560 р.); церковнослов'янські рукописи тощо.

У бібліотеці також зберігаються найвідоміші рукописи творів великих композиторів, зокрема Йоганна Себастьяна Баха – «Messe in h-Moll», «Johannispassion» і «Matthäuspasion»; Людвіга ван Бетховена – урочиста меса та четверта, п'ята, восьма і дев'ята симфонії; найбільш відомі опери Вольфганга Амадея Моцарта; шість так званих лондонських симфоній Йозефа Гайдна, «Італійська симфонія» (№ 4) Фелікса Бертольді; симфонії № 3 і 4 Роберта Шумана, перший фортепіанний концерт Йоганнеса Брамса тощо.

Зібрання атласів включає такі раритети, як морський атлас Батисти Агнезе (1572 р.), перший «Атлас подорожей по Європі» (1580 р.), «Атлас великого курфюрста» XVII ст. тощо. Велику цінність представляють «Карта Німеччини» Ніколаса фон Куеса (1491 р.), морські карти Середземномор'я та району Індійського та Тихого океанів, зібрання східноазійських карт з рідкісними рукописними ілюстраціями з Китаю та Японії, які зберігаються лише в одному примірнику у Німеччині, а також унікальні карти щодо України.

У фондах БДБ зберігаються значні масиви української починаючи з XVII ст. і до сучасної. Це енциклопедії і довідники, путівники по різних містах України, карти й атласи, періодичні та продовжувані видання тощо. Серед них і багатотомні зібрання творів видатних українських діячів науки і культури – В. Антоновича, М. Грушевського, Д. Бантиш-Каменського, Д. Багалія, М. Костомарова, І. Огієнка, В. Липинського, І. Левицького, митрополита П. Могили та багатьох інших, а також представників української діаспори, які не втрачали культурних і наукових зв'язків з Україною та її національними традиціями – В. Кубійовича, Д. Дорошенка, М. Донцова, В. Косика, Т. Мацьківа, В. Січинського, Я. Федорчука, О. Шульгіна та багатьох інших.

Є також багато творів іноземців про Україну. Передусім треба назвати твір французького інженера Г. де Боплана, який 17 років жив і працював в Україні. Його видання «Опис України» – своєрідна енциклопедія і цінне джерело для висвітлення побутування тогочасного українства (XVII ст.). У БДБ воно є як мовою оригіналу (1651, 1660 рр. видання), так і у перекладах латинською, англійською, німецькою, російською і українською мовами. Це також двотомне видання французького і німецького історика Ж.-Б. Шерера «Annales de la Petite – Russie, ou histoire des cosaques sarogues et des cosaques de l'Ukraine» (1788 р.) – перший у захід-

ноєвропейській науці загальний географічно-історичний огляд України. Цікавою є праця Х. де Манштейна «Mémoires historiques, politiques et militaires sur la Russie depuis l'année 1727–1744» (1860 р.), яка містить матеріали стосовно України.

Твори цих вчених і культурних діячів видавалися як на теренах колишньої Російської імперії (Москва, Санкт-Петербург, Київ, Одеса, Харків та ін.), так і за кордоном (Берн, Берлін, Варшава, Відень, Львів, Лондон, Мадрид, Нові Сад, Нью-Йорк, Париж та ін.).

Найбільш повно представлена історична тематика, зокрема часів козаччини та доби Б. Хмельницького. Зокрема, у БДБ зберігається 3-томний літопис С. Величка – найвизначнішого історика часів Хмельниччини і Г. Грабянки – відомого як автора історичного літопису «Действия предельной и от начала поляков кровавой небывалой брани Богдана Хмельницького гетмана запорожского с поляками...» (1610 р.).

Дуже добре збереглася україніка 20–40-х років минулого століття. Тематично вони охоплюють питання політики, української історії та історіографії, українського націоналізму, народознавства, літератури. Значна кількість видань присвячена німецьким колоніям в Україні.

Неабиякий інтерес становлять видання, опубліковані під час другої світової війни у Німеччині та Австрії:

- Україна: країна, народ, історія, культура, економіка, політика. – Берлін: Інформаційний відділ Українського національного об'єднання, [1941]. – 155 с.;
- Шемет Б. Україна колись і тепер. – Берлін: Видавництво «Українська дійсність», 1941. – 39 с.;
- Обермайер Ф. Україна. Країна чорнозему. З численними малюнками і картами. – Відень, 1942. – 198 с.

Досить повно представлені матеріали Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, Українського наукового інституту у Берліні, праці Українського наукового інституту у Варшаві, Українського історично-філологічного товариства у Празі, Канадійського інституту українських студій, Центрального бюро преси і пропаганди професійної організації українського студентства (Крайова студентська рада), Союзу визволення України (Відень), Видавництва української молоді (Берлін), Громади (Львів, Коломия), Організації українських націоналістів у Мюнхені та інших. Крім того, є великий масив видань НАН України за весь час її існування, Політвидаву УРСР, Державного видавництва України, Народного комісаріату освіти УРСР, Центрального

статистичного бюро УРСР (а згодом – України), видавництва «Радянська школа» тощо.

Стосовно періодичних видань особливий інтерес становлять журнали 20–30-х років минулого століття. Частина цих журналів дублюється фондами НБУВ. Це – «Нова Україна» (Прага, Берлін), «Стара Україна» (Львів), «Тризуб» (Париж), «За державність» (Варшава), «Наша правда» (Львів), «Ukrainische Rundschau» (Відень) та деякі інші. При цьому слід зазначити, що як і у Берлінській державній бібліотеці, так і в НБУВ комплекти цих журналів неповні (але більша кількість номерів зберігається у БДБ).

БДБ також має у своєму розпорядженні журнали, які відсутні у фондах НБУВ. Це зокрема:

- «Голос українського робітника». Двотижневик, присвячений справам української робітничої еміграції в Західній Європі (Берлін);
- «Далекосхідний націоналіст». Неперіодичний орган української Далекосхідної Січі (Циндао);
- «Нація у поході». Орган української державницької думки (Берлін);
- «Самостійна Україна». [Орган] Української національної колонії (у Харбіні);
- «Сьогочасне минуле». Вісник українознавства (Наукове товариство ім. Шевченка у Львові);
- «Україна хліборобська» (Відень);
- «Український вісник». Орган Українського національного об'єднання (Берлін) (на правах рукопису);
- «Український революціонер». Орган Української національної революційної організації Західної України (Львів);
- «Українські вісті» (за редакцією Ілька Борщак) (Париж);
- «Beiträge zur Ukrainenkunde». Видання Українського наукового інституту у Берліні;
- «Bulletin du Bureau de presse ukrainien» (Paris);
- «La libre Ukraine». Видання Комітету порятунку України (Константинополь);
- «Ukrainische Kulturberichte des Ukrainischen wissenschaftlichen Instituts in Berlin»;
- «Ukraine». Місячник німецько-української політики (Гамбург);
- «Ukraine». Видання Української служби преси з питань народознавства, економіки та культурної політики (Берлін);
- «Ukrainische Nachrichten» (Berlin) [Машинопис].

Доля цієї бібліотеки своєрідна і незвичайна, вона пов'язана з усіма перепитями історії Німеччини,

яка знаходилась у центрі світових подій, унаслідок яких змінювалися кордони країн і долі народів, переміщувалися їх культурні цінності.

БДБ заснована у 1661 році як палацова бібліотека прусського курфюрста Фридриха Вільгельма у Кельні на Шпрее. Бюджет бібліотеки був нужденним, тим більше, що ці кошти періодично витрачали на воєнні потреби. Іноді навіть бракувало грошей на виплату заробітної платні бібліотекарям. Проте, у фонді бібліотеки у 1668 р. уже налічувалося понад 21 тис. друкованих видань і 1800 рукописів. Від 1701 р. бібліотека стала називатися королівською, для якої у 1784 р. було побудовано спеціальне приміщення. При переїзді до нього три штатних бібліотекарі виконали значний обсяг робіт: розібрали і заново перешифрували вже 80-тисячний фонд, уклали новий альбомний рукописний каталог, а також обслуговували читачів.

Заснування у 1809 р. Берлінського університету ім. Гумбольдта вплинуло на зростання читачьких запитів і зумовило потребу у повному розкритті фондів за допомогою каталогів. До 1819 р. фонд БДБ був розставлений за систематичним принципом, що стало передумовою для створення систематичного каталогу, який було завершено до 1881 р., і складався він з 571 тому.

Протягом ХІХ ст. фонди бібліотеки значно зростають за рахунок надходжень книжкових зібрань церковних бібліотек, а також у зв'язку з поживавленням видавничої діяльності у країні. З 1824 р. БДБ одержує безоплатний обов'язковий примірник всіх видань, які виходили у Пруссії. У 1865 р. чисельність її фондів уже становила понад 500 тис. томів. У зв'язку з цим постала необхідність у створенні зведених каталогів, які б інформували про місцезнаходження книжкових фондів. БДБ стала ініціатором створення таких каталогів спочатку у Пруссії (*Gesamtkatalog der preussischen Bibliotheken*), а згодом і у всій Німеччині.

У 1905 р. було утворено Довідково-бібліографічне бюро німецьких бібліотек (*Auskunftsbüro der deutschen Bibliotheken*). Здійсненню цієї роботи сприяла стандартизація в галузі каталогізації: у 1899 р. були видані «Пруські інструкції» (*Preussische Instruktionen*).

У 1914 р. БДБ переїжджає до нового приміщення по вул. Унтер ден Лінден, 8, що у безпосередній близькості від Бібліотеки Пруської академії наук і Університету ім. Гумбольдта, а в 1918 р. вона перейменована в Пруську державну бібліотеку.

Перед початком другої світової війни фонди БДБ налічували близько 3 млн томів, 70 тис. рукописів, 500 тис. автографів та інші численні зібрання.

Війна внесла свої корективи у діяльність бібліотеки. Вже у квітні 1941 р. після перших бомбардувань бібліотека з метою збереження своїх фондів почала їх вивозити на захід тодішньої Німеччини, передусім вивозилися рукописи, стародруки, цінні та рідкісні видання. З вересня–жовтня 1942 р. до листопада–грудня 1943 р. тривала друга фаза евакуації фондів. А наприкінці грудня 1943 р. був остаточно евакуйований весь 3-мільйонний фонд.

Ця література з січня до літа 1944 р. у більшості випадків була неупорядкована, не запакована і занесена тільки на загальні списки, відправлялася до міст призначення вантажівками, залізницею, баржами по Шпрее. У цій акції брали участь школярі з учителями, студенти, солдати, військовополонені. Книги були відправлені в понад 30 книгосховищ (передусім рудники, замки, церкви, школи): Бранденбург, Силезію, Померанію, Саксонію, Гессен, Оберфранкен, Вюртемберг і Північну Богемію.

З початку 1944 р. були вивезені майже всі допоміжні служби БДБ, зокрема каталогу, у т.ч. Німецький зведений каталог, частина Реального каталогу з природничих наук до Беесдау (Нижній Лаузіц), а інша його частина – до Гіршберга (Велетенські гори); відділ картографії – до Нойгерсдорфа (Саксонія), генеральна дирекція переїхала до Лукау (Нижній Лаузіц).

Після закінчення війни 4 книгосховища бібліотеки знаходились в американській зоні окупації, 1 – у французькій, 13 – у радянській, а також 6 – у Силезії, 5 – у Померанії і 4 – у Північній Богемії, території яких перейшли до Польщі і Чехії.

У повоєнні і наступні роки на подальший стан фондів і діяльність БДБ негативно вплинув поділ Німеччини. 1 жовтня 1946 р. частина бібліотеки по вул. Унтер ден Лінден, яка входила до радянської окупаційної зони з книгами, які були частково повернуті (800 тис. од. зб.), була відкрита для читачів під назвою Публічна наукова бібліотека (*Offentliche wissenschaftliche Bibliothek*), а з 1954 р. стала називатися Німецька державна бібліотека (*Deutsche Staatsbibliothek*), і разом з Німецькою бібліотекою (*Deutsche Bucherei*) у Лейпцигу виконувала функції Національної бібліотеки для НДР.

Більшу частину фондів колишньої Пруської державної бібліотеки (1 млн 800 тис. од.), які знаходились в американській окупаційній зоні, у 1946–47 рр. стали звозити до Марбурга, де була утворена так звана Гессенська бібліотека (*Hessische Bibliothek*), туди ж були зведені і фонди з Вальденбурга (Саксонія). У 1948 р. з книгосховищ французької окупаційної зони фонди були вивезені до Університетської бібліотеки у м. Тюбінген («Тю-

бінгенське книгосховище»). У 1949 р. Гессенська бібліотека була перейменована в Західнонімецьку бібліотеку (Westdeutsche Bibliothek), а у 1968 р. – у Державну бібліотеку Прусської культурної спадщини. Фонди БДБ з Марбурга і Тюбінгена були поступово повернуті до Західного Берліна, до новобудови бібліотеки по Потсдамерштрассе (будівництво завершено у 1978 р.).

Таким чином, у Берліні існували дві державні бібліотеки, які походили з одного історичного джерела, знаходились на відстані двокілометрової повітряної лінії, але були розділені муром і колючим дротом. Унаслідок поділу Німеччини у 1949 р. дві частини колишньої Прусської державної бібліотеки стали дотримуватися різних ідеологічних концепцій, організаційно-правових принципів і, поступово віддаляючись одна від одної, стали розвиватися кожна своїм власним шляхом.

Після возз'єднання Німеччини обидві бібліотеки об'єдналися у 1992 р. під нинішньою її назвою.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) має давні книгообмінні зв'язки з БДБ (з 1924 р.), які під час другої світової війни були перервані, а з 1955 р. відновлені з тією її частиною, яка знаходилася на території НДР.

Німецька державна бібліотека (далі – НДБ) по вул. Унтер ден Лінден, 8 була державним книгосховищем, одержувала обов'язковий примірник всієї друкованої продукції Німецької Демократичної Республіки. Численні видавництва ФРН надсилали до неї також обов'язковий примірник видань. Вона була центром міжнародного книгообміну і міжбібліотечного абонементу НДР, з 1949 р. – депозитарієм ЮНЕСКО, з 1957 р. – ООН.

З цією бібліотекою за роки існування НДР у НБУВ були налагоджені активні книгообмінні зв'язки з намаганням максимального задоволення взаємних потреб у науковій літературі попри кількісний еквівалент одержаних і відправлених видань. До НБУВ надходило понад 50 назв німецьких наукових журналів, а також численні енциклопедичні й довідкові видання, цінні монографії з усіх галузей знань. До НДБ надсилалися 35 назв журналів, 64 назви тематичних збірників і численні монографії видавництва «Наукова думка», а також книжкова продукція різних видавництв України. У 1955 р. від НДБ одержано 540 видань, надіслано – 385, подальший щорічний взаємний обмін становив у середньому 700–800 од. У той же час з частиною БДБ у Західному Берліні книгообмінних контактів не існувало.

Нині обсяг книгообміну з БДБ незначний. На нашу думку, це зумовлено низкою причин. Пере-

дусім, при поповненні своїх фондів БДБ суворо дотримується вибіркового комплектування, враховуючи наукову цінність видань, координуючи свою діяльність у галузі придбання нової іноземної літератури з науковими, універсальними і спеціальними бібліотеками Німеччини. Крім того, Німецьке товариство сприяння розвитку науки (Бонн) – центр міжнародного книгообміну країни, якому НБУВ надсилає велику кількість українських видань, розподіляє їх серед німецьких бібліотек, переважна частина яких передається до БДБ.

Слід також зазначити, що численні німецькі благодійні фонди виділяють цій бібліотеці на придбання літератури великі кошти, передусім це «Друзі Берлінської державної бібліотеки» (Freunde der Staatsbibliothek zu Berlin e. V.), «Товариство Мендельсона у Берліні» (Mendelsohn – Gesellschaft e. V. in Berlin), «Міжнародне товариство К. М. Вебера» (Internationale Carl Maria von Weber Gesellschaft e. V.), «Коло друзів картографії у фонді Прусської культурної спадщини» (Freundeskreis für Cartographica in der Stiftung Preussischer Kulturbesitz e. V.) та багато інших. Крім того, дедалі більшого значення набуває використання електронної версії видань, і бібліотека надає перевагу більш оперативному одержанню інформації.

Відносини НБУВ з цією бібліотекою доброзичливі, проте на розширення книгообмінних контактів БДБ йде неохоче.

Нині НБУВ у своїй практичній діяльності контактує головним чином зі Східноєвропейським відділом БДБ, утвореному у 1950 р. у м. Марбург. Ще з довоєнних часів Прусска державна бібліотека вже мала значні фонди слов'янської літератури. Враховуючи підвищений інтерес громадськості до літератури східноєвропейських країн взагалі і слов'янської зокрема, фонди цієї літератури у повоєнні роки значно збільшилися. Німецька державна бібліотека, як частина національної бібліотеки НДР, у результаті політичних контактів з країнами Східної Європи, що історично склалися, придбала значні масиви східноєвропейської літератури, яка тепер використовується у двох приміщеннях БДБ. Станом на початок 1986 р. фонди Німецької державної бібліотеки налічували понад 6,5 млн томів.

Східноєвропейський відділ комплектує літературу головним чином з гуманітарних і суспільних наук, як мовою оригіналу, так і західноєвропейськими мовами з усіх країн СНД, Балтії, республік колишньої Югославії, Греції і Фінляндії, а також регіонів, де проживають лужицькі серби.

Загальний фонд відділу налічує приблизно 1 млн томів, щорічні надходження становлять бл. 10 тис.

томів. Крім того, регулярно надходить 4 тис. назв журналів. У читальному залі відділу зберігається понад 30 тис. довідкових, енциклопедичних та бібліографічних видань і словників.

Східноєвропейський відділ – комплексний підрозділ БДБ, до функцій якого входять комплектування фондів, їх каталогізація і включення до електронного каталогу БДБ (за системою PISA), інформаційно-довідкове обслуговування читачів, науково-дослідна і бібліографічна робота тощо. Читальний зал відділу оснащений достатньою кількістю новітньої комп'ютерної техніки, є доступ до електронного каталогу OPAC і Інтернету. Додатково буде створений також доступ до системи «Integrum World Wide» і завдяки цьому – приблизно до 4 тис. російських банків даних (повні тексти з бібліографічними даними).

У відділі зберігається Osteuropa-Sammelkatalog (OSK) – Зведений каталог (у формі карток) східноєвропейської літератури, виданої до 1984 р., яка є у бібліотеках країн Західної Європи (ним користуються лише у приміщенні на Потсдамерштрассе). Каталог не поповнюється, найближчим часом буде проведена його ретроконверсія.

Спільно із документаційними службами і дослідними інститутами інших країн Східноєвропейський відділ із 70-х років минулого століття бере участь у підготовці до друку видання «Europäische Bibliographie der Osteuropaforschung» = European Bibliography of Slavic and East European Studies (НБУВ одержує його з 1978 р.), готує до друку продовжуване видання «Veröffentlichungen der Osteuropa-Abteilung», яке включає, головним чином, матеріали нарад бібліотечних комісій і документаційних служб східно-, центрально- і південноєвропейських досліджень (ABDOS). Комплекти цього видання починаючи з 1973 р. є у НБУВ.

З 1998 р. Східноєвропейський відділ БДБ спільно з відділом стародруків за підтримки Німецького товариства сприяння розвитку науки у Бонні відповідають за спеціальну колекцію «Slawische Sprachen und Literaturen» («Слов'янські мови і літератури» (включаючи народознавство), а з 2002 р. спеціальна інформаційна служба «New Contents Slavistics» має доступ через банк даних «Online Contents» (OLC) до Спільного бібліотечного союзу (Gemeinsamer Bibliotheksverbund) як частини цього спеціального зібрання.

Історичні традиції утворення фондів, зміни у правилах їх розстановки і особливості розвитку БДБ зумовили те, що бібліотека має розгалужену систему каталогів, більшість з яких була утворена наприкінці XVIII – початку XIX ст. Принципи ве-

дення і організації каталогів БДБ змінювалися протягом історії їх існування. Різні частини алфавітного каталогу складаються з каталожних карток різного формату (міжнародний формат введено лише з 1909 р.). До 1908 р. каталогізація проводилася рукописним способом. Для опису видань німецькою мовою використовувався готичний шрифт, що ускладнювало їх читання. Розгалужена система загальних каталогів бібліотеки та її окремих підрозділів і умови, за яких вони створювалися, зумовили те, що різні частини каталогів не були узгоджені між собою, хронологічні ряди додержані не завжди однозначно і послідовно.

Під час другої світової війни алфавітний каталог у книжковій формі згорів, а з 2099 томів систематичного збереглося 1652. Унікальний зведений каталог німецьких бібліотек, який включав 2,5 млн назв книг, було втрачено. У перші повоєнні роки розстановка фондів у частині БДБ, що знаходилась у радянській окупаційній зоні, здійснювалася на основі розстановочних індексів, що спричиняло необхідність створення топографічного каталогу. Ведення старого систематичного каталогу у формі книжкового видання (наповнення за 1840 по 1955 рр.) було припинено, тому що схема класифікації застаріла, і крім того користуватися рукописними томами було незручно. З 1955 р. він ведеться у картковій формі.

Нині до переважної частини фонду БДБ (монографії і журнали) є доступ через електронний каталог «StaBiKat».

До більшості рукописів та інкунабул існують друковані каталоги з різною глибиною розкриття, на деякі групи рукописних видань є недруковані книжкові і карткові каталоги та інвентарі. Майже всі стародруки введені в електронний каталог «StaBiKat». Виняток становлять видання, придбані бібліотекою до 1909 року, бібліографічні дані яких будуть уводитися до цього каталогу поступово.

Як вже згадувалося, друковані карти і атласи, опубліковані до 1850 р., включені до банку даних IKAR.

Станом на початок 2004 р. закінчено ретроконверсію таких каталогів:

- ▶ старий алфавітний каталог монографій і серій: частина старого фонду (фондів до 1943 р., вивезених до Західної Німеччини) і нових надходжень до 1984 р.;
- ▶ алфавітний каталог I (монографії, серії, журнали, газети) – надходження до 1908 р.;
- ▶ алфавітний каталог II (монографії, серії, журнали, газети) – фонди БДБ, опубліковані протягом 1909–1974 рр., у т. ч. придбані Німецькою державною бібліотекою після 1945 р.;

► новий алфавітний каталог (наповнення за 1975–1991 рр.).

У бібліотеці проводиться повсякденна систематична робота щодо виявлення і доукомплектування прогалин у фондах, зокрема багатотомних і продовжуваних видань. До заслуги бібліотеки слід віднести також й те, що нею укладений реєстр фондів, втрачених під час другої світової війни, який мали можливість зробити лише деякі бібліотеки.

У рамках культурного обміну між Німеччиною і Україною Міністерство культури Німеччини доручило БДБ бути головною установою з приймання представників України, у т. ч. і автора цієї статті (жовтень 2003 р.). Із загальними напрямками діяльності цієї бібліотеки представників України ознайомила генеральний директор БДБ д-р Барбара

Шнайдер-Кемпф. Про роботу окремих підрозділів інформацію надали їхні керівники – д-р Андресен (східноєвропейський відділ), фрау Вемеєр (стародруки), д-р Гель (музичний відділ), п. Шнарр (фотоархів), а також представник відділу рукописів д-р Гіля. Заключну бесіду провела завідувачка Центрального відділу БДБ п. д-р Люльфінг.

Завдяки люб'язності п. Олафа Гамана було продубльовано каталог видань з україніки за минулі роки, що зберігається у БДБ (понад 800 назв). На майбутнє його можна використати для поповнення прогалин у фондах НБУВ шляхом замовлення у БДБ ксерокопій.

Сподіваємось, що налагоджені особисті контакти з представниками Берлінської державної бібліотеки Пруської культурної спадщини сприятимуть і активізації книгообмінних контактів.

Міжнародні семінари

28 жовтня 2004 р. Російська національна бібліотека спільно з Російською державною бібліотекою проводить семінар «Бібліотечне обслуговування поліетнічного населення регіонів Росії».

Бібліотеки розробили «Концепцію бібліотечного обслуговування поліетнічного населення регіонів Росії (Проект)».

Головна мета семінару – обговорення цього Проекту. Осмислити (та здійснити на практиці у подальшому) бібліотечне обслуговування поліетнічного населення регіонів на сучасному етапі формування громадянського суспільства через етнологічний, культурологічний та педагогічний підходи – друга мета проведення семінару.

Семінар працюватиме за такою програмою:

- Формування громадянського суспільства в Росії та бібліотека (культурологічний підхід).
- Сучасна національна (етнічна) політика в Російській Федерації.
- Толерантність – маніфест XXI століття та основа міжособистісного спілкування в бібліотеці.
- Діалог культур (організація та реалізація в бібліотеці та бібліотекою).
- Специфіка змісту роботи в структурних підрозділах бібліотеки, яка пов'язана з етнічною культурою поліетнічного населення регіону: краєзнавчою, методичною, бібліографічною, довідково-бібліографічною та ін.
- Формування патріотизму користувачів через краєзнавчу діяльність.
- Інноваційні форми бібліотечної діяльності, пов'язані з поліетнічністю населення регіону.
- Робота бібліотеки з новими, нетрадиційними групами читачів.
- Мовні особливості користувачів та мовне спілкування в бібліотеці.
- Зв'язки бібліотеки з іншими суб'єктами культури та освіти у справі обслуговування іншомовних та іншокультурних груп населення.
- Зв'язок бібліотеки з суб'єктами освіти в реалізації полікультурної освіти.
- Конфесійний фактор у діяльності бібліотеки (культурологічний підхід).
- Діяльність бібліотеки на допомогу національно-культурним автономіям і національно-культурним об'єднанням у регіоні.

Семінар проводиться за адресою:

191069, г. Санкт-Петербург, Русская национальная библиотека, Садовая ул., 18.

E-mail: dialog@nlr.ru

Тел./ Факс: (812)310-70-77

Україна – Македонія: модель наукового співробітництва

Україна та Македонія мають глибокі історичні та етнічні зв'язки¹, що сягають корінням у середину IV ст. до н. е.; є відомості про контакти Скіфського та Македонського царств². Історико-культурні паралелі обох країн абсолютно прозорі³. Розвиток сьогоднішніх відносин між обома країнами, що витримали випробування тисячолітньою історією, відбувається в контексті європейської інтеграції. Свідченням цього є те, що в 2002 р. в Республіці Македонія проходили Дні науки України, в жовтні 2003 р. в м. Охрид – міжнародна наукова конференція «Українсько-македонські культурні зв'язки (X–XX століття)»⁴. Логічним продовженням цих позитивних процесів було відкриття 1 червня 2004 р. в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського Днів науки Республіки Македонія. У їх рамках відбулася презентація книжково-інформаційної виставки «Республіка Македонія: історія, наука, культура, освіта».

В урочистостях взяли участь Президент НАН України, академік НАН України Борис Патон, Президент Македонської академії наук та мистецтв (МАНМ), академік МАНМ Цветан Грозданов, член парламенту Республіки Македонія, Голова Парламентської Асамблеї Ради Європи Тріфан Костовскі;

¹ Македонія // *Енциклопед. словарь. Изд. Брокгауза и Ефрона. Т. 18; Историја на македонскиот народ. Том втори–четверти. – Скопје : ИНИ, 1998–2000; Турски документи за историјата на Македонија. Пописи од 19 век. Книга I – Том VIII, книга 2. – Скопје : Државен архив на Македонија; Матица македонска, 1996–2000.*

² *Ристовски Б. Историја на македонската нација. – Скопје : МАНУ, 1999; Снегаров И. Историја на Охридска архиепископија. – Софија, 1996.*

³ *Шевченко Л. Литературный язык как аргумент права на национальное самоопределение: украинско-македонские параллели // Македонско-украински културни врски (X–XX век). – Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 2004. – С. 151–158.*

⁴ Див.: *Курас І. Ф. Взаємозв'язки України та Македонії: новітній період // Македонско-украински културни врски (X–XX век). – Скопје : Македонска академија на науките и уметностите, 2004. – С. 45–59; Онищенко О. Історико-культурні зв'язки України і Македонії // Дні науки України в Республіці Македонія. – Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 2003. – С. 67–77.*

Надзвичайний і Повноважний посол Республіки Македонія в Україні Мартін Гулескі; Надзвичайний і Повноважний посол України в Республіці Македонія Олексій Шовкопляс; Міністр освіти та науки України, академік НАН України Василь Кремень; делегація вчених МАНМ, представники дипломатичного корпусу, народні депутати України, співробітники Міністерства закордонних справ України, інших міністерств, відомі громадські діячі та вчені.

Президент НАН України, академік НАН України Борис Патон відкрив урочистості і зачитав вітання учасникам Днів науки Республіка Македонія в Україні від Президента України Леоніда Кучми.

Віце-президент НАН України, директор Інституту політичних і етнонаціональних досліджень, академік НАН України Іван Курас зазначив, що Київ підтримав ініціативу Скоп'є, і цим македонський і український народи ще раз продемонстрували своє прагнення до співробітництва.

Як народний депутат України Іван Федорович Курас передав сердечні вітання від парламентаріїв України, висловив задоволення з приводу того, що стосунки між Україною і Республікою Македонія розвиваються, як то і належить двом суверенним державам, у дусі рівності і взаємної поваги, підтримки, взаєморозуміння, цивілізаційної толерантності.

Утретє, як підкреслив І. Ф. Курас, зібралися македонські та українські вчені на науковий форум, щоб продовжити обговорення спільних проблем.

У рамках заходу в НБУВ відбулися презентації. Комп'ютерну лексикографічну систему українсько-македонського і македонсько-українського словника представив директор Українського мовно-інформаційного фонду НАН України, д-р техн. наук, проф. В. А. Широков; українсько-македонський і македонсько-український розмовник – зав. кафедри Київського національного університету імені Тараса Шевченка, д-р філол. наук, проф. Л. О. Шевченко; CD-ROM про Народну і університетську бібліотеку «Св. Климент Охридскі» – співробітники цієї установи.

Як підкреслив проф. Володимир Широков, в українській і македонській, як і в інших розвине-

них мовах, є чимало спільного між лексикографічним і граматичним описом їх одиниць. Базовим об'єктом лексикографічних досліджень є слово, а його лексикографічна інтерпретація набуває рис універсального інструменту для морфологічного, синтаксичного, лексичного та інших різновидів опису лексики.

Природна мова, як зауважив В. А. Широков, існує тільки у формі національних мов. Тобто, технологічний статус визначається для кожної конкретної мови. Для таких країн, як Македонія та Україна, що відносно недавно набули незалежності, питання технологічного статусу їхніх мов має принциповий характер.

Утім, на думку доповідача, науково-технічні досягнення для наших мов ще доволі скромні, а лексикографії поки що значно відстають від англійської, німецької, французької, російської та ін. Через брак багатьох типів словників до сьогодні є неможливим і створення багатьох видів комп'ютерних лексикографічних систем. У зв'язку з вищевикладеним конче необхідним, на думку професора, є створення сучасної, комп'ютерно-орієнтованої словникової бази⁵. Він охарактеризував можливість реалізації словника як інформаційно відкритої комп'ютерної системи, що дає змогу закладати в неї потенції до розширення, модифікації змісту та структури. Сьогоднішні вимоги спричинилися до побудови нової концептуальної схеми лексикографії та до розробки відповідних теоретичних і технологічних її основ.

Двумовна лексикографія – лінгвістична основа створення систем машинного перекладу, зокрема і македонсько-українського, для розробки комп'ютерних курсів мов македонської (для українців) і української (для македонців). Розробка македонсько-українського словника, зазначив презентатор системи, продиктована й необхідністю розширення контактів між обома країнами в усіх сферах і набуває символічного значення щодо розвитку співробітництва між Україною та Македонією. Значний інтерес становить і сам процес розробки цих систем, розв'язання відповідних науково-технічних завдань, позаяк македонська та українська мови близькородинні слов'янські мови. Тобто, є всі передумови для створення програмно-лінгвістичного продукту – комп'ютерного македонсько-україн-

ського словника. Це стане підґрунтям для підготовки системи машинного перекладу, в перспективі – для створення аналогічних систем, орієнтованих і на інші слов'янські мови.

Продовжила цю тему проф. Л. О. Шевченко. Вона, з огляду на гостроконкурентні умови змагальності політичних, соціальних та культурних моделей розвитку держав і народів, питання літературної мови як репрезентативної форми інтелектуальних потенцій нації і для України, і для Македонії вважає суворим цивілізаційним випробовуванням.

Оскільки і македонська, і українська нації належать до модерних, ми сьогодні маємо визначитися, як нам реагувати на виклики глобальних змагань, осмислити, яке місце в моделі нашого розвитку відведено національній культурі та її фундаменту – мові; як узгодити національні інтенції до самоідентифікації, збереження національного образу з формуванням і забезпеченням національного неоекономічного континуума, у сфері індустріальної цивілізації під назвою «Європа». Л. О. Шевченко нагадує слова Вадима Скуратівського, що передісторія македонська, як і українська, має подібність «майже вражаючу», а Македонія – «трагічна слов'янська посестра України», яка визначила просвітньою діяльністю солунських братів Кирила та Мефодія долі світоглядної та письмової історії православних слов'ян.

Під час підготовки українсько-македонського і македонсько-українського розмовника його розробники виходили з проблем функціональних можливостей і тенденцій розвитку національних літературних мов, правописних принципів та мовознавчих критеріїв розробки алфавітів. Формувалися підходи, які умовно можна визначити як принципи «локального» та «абсолютного» функціоналізму. Отже, йдеться про розуміння національної мови як найвищого інтелектуального надбання народу, обґрунтування необхідності розширення його функціональних меж. Наші літературні мови, на думку проф. Лариси Шевченко, нині опинилися перед глобальним викликом необхідності входження в коло світових мов, які вже сьогодні зайняли свою нішу в кібернетичному просторі, мають розроблені лінгвістичні дані, операціонально пристосовані для репрезентації інтелектуальних досягнень нації. Презентатор має безперечну рацію, коли говорить про збереження національної ідентичності, націофонду культури у формах мови і вказує на сучасну особливість: переформулювання з абстрактно-теоретичного дискурсу на прагматичний. Поготів, його обґрунтування припускає розгляд літературної мови як складової національної безпеки.

⁵ Широков В. А., Емельянов В. А. О проекте создания украинско-македонского словаря на базе виртуальной лексикографической лаборатории // Македонско-украински културни врски (X–XX век). – Скопје : Македонска академија на науките и уметностите, 2004. – С. 187–209.

Гості та присутні на урочистостях у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського оглянули багату книжково-інформаційну виставку (усього майже 1200 одиниць), підготовлену співробітниками культурно-просвітницького центру НБУВ (зав. сектору І. А. Прокошина, дизайн – Л. А. Огир).

На ній було широко представлено літературу з фондів НБУВ з історії Македонії, її культури, науки, освіти. Близько 700 книжкових одиниць надала для експонування Народна і університетська бібліотека «Св. Климент Охридські» і передала в дар НБУВ.

Для виставки було відібрано літературу, яка знайомить з новими напрацюваннями македонських дослідників. Тепер ми зможемо прочитати ґрунтовні роботи таких провідних учених, як Б. Відоевські (Прашалник за собирање матеріал за македонскиот дијалектен атлас; Текстови од дијалектике на македонскиот јазик); Т. Вражировські (Народна митологија на Македонците); Ц. Грозданов (Курбиново; Свети Наум Охридски; Уметноста на културата во 19 век во Западна Македонија); В. Дісподова, Л. Славенска (Македонски средновековни ракописи 1); В. Дісподова (Студии за македонското средновековно книжевно наследство); В. Димитриоски (Древна цивилизација); І. Доровські (Воздејството на руската и украинската книжевност врз творештвото на Рајко Жинзифов); М. Друговац (Историја на македонската книжевност 20 век); П. Хр. Ілієвські (Животот на Микенците во нивните писмени сведоштва: со посебен осврт кон ономастичките и просопографски изводи; За античката просодија во македонски препев; Крнински дамаскин; Сетила незаодни; Појава и развој на писмото: со посебен осврт кон почетоците на словенската писменост); М. Якимовска-Тошиќ (Македонската книжевност во 15 век; Оригиналните книжевни состави во македонскиот 15 век); І. Катарциєв (Македонија спроти Втората светска војна); М. Кітевські (Македонски празници); Б. Конескі (Историска фонологија на македонскиот јазик); В. Лілчик (Ранохристијанска црква); А. Матковські (Македонија во делата на странските патописце 1864–1874; Македонија во делата на странските патописце 1875–1878); Л. Міладіновска (Библиографија на македонската археологија 1945–2000); Л. Міловска (Средновековни книжевни творци 12–18 век); Й. Обремські (Порече 1932–1933); Г. Поп-Атанасов (Македонска книжевна традиција; Палеографски албум); Б. Рістовські (Едновековните корени на МАНУ: Свечен собир по повод стогодишнината од основаньето на Македонското науч-

но-літературно другарство во С.-Петербург; Историја на македонската нација; Macedonia and the Macedonian people; Македонската кауза; Рани те ракописи на Крсте П. Мисирков на македонски јазик; Сознаби за јазикот, литературата и нацијата; Столетија на македонската свест)⁶ тощо.

Виставку планується показати в інших великих наукових центрах України: Західному, Південному, Північно-Східному, Донецькому.

«Наша мета і бажання цією виставкою книжок, які ми з великим і неприхованим задоволенням даруємо Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, – підкреслили співробітники Народної і університетської бібліотеки «Св. Климент Охридські», набути авторитету для Македонії, для македонської науки і культури загалом, залишити помітний слід у фондах як доказ близьких культурних зв'язків між нашими народами, що започатковані з давнини, однак продовжуються і сьогодні через інтенсивне співробітництво, шляхом якого відкриваються нові обрії для вільного обміну ідей і досвіду та духовних взаємопроникнень».

Важливим заходом Днів науки було проведення міжнародної наукової конференції «Роль науки в соціальній трансформації суспільств України та Республіки Македонія». З фундаментальними науковими доповідями на ній виступили провідні вчені обох країн.

Так проблему ролі соціогуманітарних наук у забезпеченні суспільних перетворень в Україні порушив віце-президент НАН України, академік НАН України Іван Курас; порівняльну характеристику живопису Св. Софії Київської і Св. Софії Охридської в сучасних дослідженнях було здійснено Президентом Македонської академії наук та мистецтв, академіком МАНМ Цветаном Гроздановим. Цю тему продовжив провідний науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, д-р мист. Дмитро Степовик, аналізуючи спільні і відмінні архітектурно-мистецькі параметри Софії Київської та Софії Охридської. До концептуальних проблем наукового аналізу трансформації українського суспільства привернув увагу учасників наукового форуму академік-секретар Відділення історії, філософії та права НАН України Олексій Онищенко. Про те, як формується та утверджується історична думка в македонському суспільстві в сучасному контексті, розповів голо-

⁶ Македонска научна книга : Каталог. – Скопје : Народна и университетска библиотека «Св. Климент Охридски», 2004.

ва Товариства македонсько-українського співробітництва, голова редколегії Македонської енциклопедії, член Відділення лінгвістики та літературознавства МАНМ, академік Блаже Рістовскі. З формуванням і реалізацією державної інноваційної політики України, її пріоритетах та шляхах ознайомив присутніх голова Північно-Східного наукового центру НАН і МОН України, академік НАН України Володимир Семиноженко. Сутність фактора української національної ідеї в трансформаційних перетвореннях суспільства розкрив заст. міністра освіти і науки України, д-р іст. наук Василь Ткаченко. Про новий варіант Паннонської тези і македонсько-українські мовні контакти у найдавніших слов'янських текстах доповів член Відділення лінгвістики і літературознавства МАНМ, акад. Петар Хр. Ілієвскі, а Борко Зафіровскі, директор Народної та університетської бібліотеки «Св. Климент Охридскі» – про македонсько-українські культурно-інформаційні зв'язки. Академік-секретар Відділення загальної біології НАН України, академік НАН України Д. М. Гродзинський підбив підсумки досягнень сучасної біології і висунув аргументи, які змушують замислитися над феноменом її впливу на динаміку розвитку держав. Академік-секретар Відділення наук про Землю НАН України, академік НАН України В. М. Шестопапов порушив проблеми вивчення та використання ресурсів підземних вод, що вельми актуально для стабільного розвитку суспільства в сучасних умовах. Директор Інституту гідробіології НАН України, академік НАН України В. Д. Романенко проаналізував у своїй доповіді гідрологічні проблеми України. Директор Інституту філософії ім. Г. Сковороди НАН України, академік НАН України В. М. Попович розглянув науку як частину природи.

Під час Днів науки Республіки Македонія в Україні македонські вчені виступили з доповідями в академічних інститутах столиці, перед студентами київських вищих навчальних закладів.

Директор Народної і університетської бібліотеки «Св. Климент Охридскі» (НУБ) Борко Зафіровскі зустрівся з провідними науковими та бібліотечними працівниками НБУВ.

Найперше Борко Зафіровскі передав українським бібліотекарям щирий привіт від македонських колег. Він, розуміючи, що про Македонію, з огляду на її непросту історію, дуже мало відомо, спинився на її сторінках, оскільки саме особливості розвитку давньої країни і визначили сьогоднішню ситуацію, стан, діяльність і структуру Народної і університетської бібліотеки «Св. Климент Охридскі».

Як підкреслив Борко Зафіровскі, македонська

бібліотечна традиція сягає корінням часів Св. Кирила і Св. Мефодія. Засновником бібліотечного процесу в Македонії вважається Св. Климент Охридський (X ст.) (це він сказав: мудрість переможе все. – *Н. С.*), який є фундатором першої монастирської бібліотеки в Охриді, в монастирі Св. Пантелеймона.

Однак перші македонські бібліотеки, читальні, училища змогли розгорнути свою діяльність тільки на початку XIX ст. Закладалися традиції приватних книгозбірень; формувалася національна свідомість.

Фонд НУБ формувався на основі фонду Центральної бібліотеки філософського факультету і складався в основному з підручників, праць у галузі гуманітарних і суспільних наук: книгознавства, етнології, географії, історії тощо. Зберігалися тут і енциклопедії, словники, бібліографічні покажчики. Бібліотека одержала статус першої суспільно-наукової бібліотеки в Скоп'є. У перші повоєнні роки свого існування бібліотека молодій державі обслуговувала щоденно до 50 читачів і в ній працювало 12 чоловік. Документ, який підтверджував статус НУБ, вона отримала у січні 1945 р. Відтоді книгозбірня і стала централізовано одержувати югославську літературу, що тривало до набуття Республікою Македонія самостійності (1991 р.). Нині НУБ – головна бібліотека країни. Паралельно вона вирішує завдання як бібліотека університету «Кирила та Мефодія» в Скоп'є.

Бібліотека розміщена на 6500 квадратних метрах площі. Відділ бібліографії працює з 1951 р. Ретроспективна бібліографія розвивається в бібліотеці з 1956 р. Поступово організуються нові підрозділи.

У 1962 р. НУБ пережила трагедію повені, а в 1963 р. її спіткало нове лихо – землетрус. Майже повністю було знищено фонд у 500 тис. прим. Відновити його допомогли різні інституції.

Зв внесок у культурний та суспільний розвиток країни НУБ було нагороджено кількома орденами.

Нині це найбільша та найбагатша бібліотека Республіки Македонія, яка має книгообмін з 260 бібліотеками світу з 70 країн. Вона є центром бібліотечної мережі міст Скоп'є, Бітоли, Штіп, Тітов Велеса, Куманова, Тетова, Охрида і має сприяти розвитку бібліотечного процесу на всій території країни.

У її структурі – три сектори (комплектування та обробки бібліотечного матеріалу; бібліотечних фондів, збірань, колекцій і репрографії; об'єднаний, що займається міжнародною обробкою, автоматизацією бібліотечних процесів та видавничою діяльністю) та три відділи.

Функціонує спеціальний відділ, який займається вивченням проблематики та розвитку бібліотечної мережі; розробляє документацію, аналізує зарубіжні бібліотечний процес та літературу з бібліотекознавства і знайомить з ними вітчизняних бібліотекарів. Тут організуються різні курси і семінари для підвищення кваліфікації бібліотечних працівників та обміну досвідом. Це особливо цінно тому, що в Македонії поки що не існує спеціального закладу, де навчали б бібліотечній справі.

Служба культурної пропаганди здійснює пропагування книжкових фондів бібліотеки, популяризацію її діяльності, просвітню діяльність з метою ознайомлення широких кіл громадськості з історичним і культурним минулим Македонії. Широко використовуються різні форми роботи.

Як національна інституція бібліотека особливо го значення надає видавничій діяльності. Найголовніша увага – національній бібліографії, друкованим каталогам, оглядам. На науковій основі працює лабораторія консервації і реставрації (з 1970). З часом вона перетворилася на республіканський центр збереження документів.

Розширюються міжнародні зв'язки. Продовжується співробітництво з бібліотеками Москви (Росія), Ягеллонського університету (Краків, Польща), Німеччини, Великої Британії, Бібліотекою Конгресу (США), Національною бібліотекою Франції та ін. З 1993 р. Бібліотека «Св. Климент Охридські» стає членом різних міжнародних організацій.

Статус і функції НУБ визначають характер комплектування її книжкових фондів.

Сукупний бібліотечний фонд становить на сьогодні приблизно 3 млн од. зб. Це – монографії, патенти, стандарти, газети, а також близько 260 стародавніх рукописів (239 слов'янських і 21 од. не-слов'янськими мовами); стародрукована та рідкісна книга – більше 4 тис. од. зб.; масив орієнталістики сягає 12 тис. од.; колекція карт (карти, атласи, глобуси) – понад 7 тис.; музична (ноти друковані та рукописні, грамофонні платівки, магнітофонні стрічки, касети) – майже 30 тис. од. зб.; архівні зібрання – до 52 тис. од.; збірка мікрофільмів – до 4,5 тис. од.; збірка дисертацій – майже 8 тис. та ін. Три чверті користувачів – це студенти; 15 % – наукові працівники; решта – інші категорії населення. Всі користувачі мають доступ до міжнародних банків та баз даних, можливість виходу через Інтернет до всіх бібліотек світу. Особливою популярністю користується фонд періодики.

У Бібліотеці «Св. Климента Охридського» зберігається література різними мовами. Зокрема: англійською, російською, німецькою, французькою, італійською тощо.

У Бібліотеці «Св. Климент Охридські» здійснюються дослідження стародрукованої та рідкісної книги.

Археографічна збірка комплектується з 1974 р. До неї входять стародрукована та рідкісна книга, деякий рукописний додатковий матеріал. Основна мета цього фонду – зібрати, де можливо, вивчити та обробити слов'янські рукописи Македонії, оскільки в ній, землі слов'янської писемності та культури, було створено багатющу культурно-історичну спадщину. Безцінна спадщина македонських церков та монастирів, яка ще повністю не досліджена.

Борко Зафіровські називає відомі в усьому світі Зографське Євангеліє X – початку XI ст.; Охридське Євангеліє XI ст.; Синайський псалтир XI ст. (монастир Св. Катерини на Синаї) та ін. Слов'янські рукописи, які зберігаються в НУБ, датуються від XIII ст. Рукописи описано і внесено в друкований каталог слов'янських рукописів у Македонії (6 томів), що видавався протягом 1971–1993 рр.

Як наголосив наш гість, НУБ продовжує поповнювати і збірку орієнталістики (формується з 1967 р.). Найбільша кількість у ній ісламських рукописів і друкованих праць арабською та перською мовами, що є свідченням впливу цих культур на македонську. Найзначніший відсоток рукописів з шаріатського права та ісламської теології. Є світової ваги праці з філології, астрономії, математики, історії, географії, літератури. Найдавніший рукопис у збірці – Тахаві Абу Цафер «Мухтасар ал-фікс» (1195); є твори XII, XV ст.

Утім, рукописний фонд Бібліотеки «Св. Климент Охридські» опрацьований ще не повністю. Директор Бібліотеки «Св. Климент Охридські» наголосив, що в них є зібрання стародрукованої та рідкісної книги, що містить літературу, якою установа пишається, оскільки тут зберігаються першодруки, інкунабули (наприклад, «Цетински октоих», 1493 р.) постінкунабули, твори, видані воєводою Божидаром Вуковиком упродовж 1519–1570 рр.; єдиний у Македонії примірник «Часослова» (1566) та інші давні книги, які розкривають історію македонського народу; книги, надруковані в першій македонській друкарні; тут зберігаються роботи Крсте Мисиркова, Партенія Зографські, Горгі Пулевські, Кузмана Шапракева, збірка віршів «Бели Мугри» Кочо Рацина та ін. Надзвичайно цінну інформацію можна одержати з часто розрізнених, некомплектних, але вельми рідкісних видань періодичної преси.

Б. Зафіровські звернув увагу присутніх і на те, що НУБ формує (з 1993 р.) збірку рукописів і сучасних авторів Б. Конескі, С. Яневські, Д. Солева та ін. Рукописний фонд поповнюється і рукописами зарубіжних авторів. Інформацію про нього відбито в загальному алфавітному каталозі бібліотеки. Сама збірка має допоміжні каталоги: авторів, за першим словом, за назвою, хронологічний, за місцем видання, за назвою друкарні.

У 1983 р., підкреслив Борко Зафіровські, було видано «Каталог на старопечатаните и ретки книги во НУБ «Климент Охридски»; впродовж кількох років ведеться підготовка до видання праці «Централен каталог на ретките и старопечатани книги во Македонија», де буде відбито сукупний фонд збірки, а також стародрукована книга, що зберігається в інших бібліотеках Македонії.

Збірка образотворчого мистецтва формується від моменту створення бібліотеки. Це – твори графіки, картини, креслення, фотографії, наукові праці з теми. Цей відділ працює за музейними стандартами. Бібліотека організувала також свій художній салон.

Займається НУБ і формуванням збірки архівних примірників. Процеси бібліотечної обробки здійснюються за міжнародними стандартами. У бібліотеці є алфавітний, службовий алфавітний, топографічний каталоги; центральний каталог іноземної періодики; центральний каталог слов'янських рукописів Республіки Македонія. З 1976 р. починає розвиватися реферативний центр. Постійно вдосконалюється і поповнюється, як наголосив промовець, реферативна база даних Республіки Македонія (МАРЕБА), а також база даних науково-дослідних робіт, активно формуються і започатковуються інші бази даних і різні проекти: онлайн-новий центр дає можливість доступу до автоматизованих баз даних вітчизняних і зарубіжних; розвивається бібліотечний абонемент; запроваджується дистанційне навчання; ведуться роботи з македонської поточної бібліографії, з ретроспективної бібліографії Македонії (з 1944 р.); випускаються спеціальні бібліографії (наприклад, «НОБ во македонската книга»).

Із запитаннями до Б. Зафіровські звернулися зав. відділу національної бібліографії Інституту української книги НБУВ, проф., д-р іст. наук В. Ю. Омельчук (специфіка бібліографічної роботи); директор Інституту рукопису, проф., д-р іст. наук Л. А. Дубровіна (стратегія рукописного фонду НУБ); зав. відділу стародрукованої та рідкісної книги НБУВ, доц., канд. іст. наук Г. І. Ковальчук (робота аналогічної структури в македонській бібліотеці); для зав.

відділу, канд. іст. наук Я. О. Чепуренко становить особливий професійний інтерес політика НУБ щодо збирання офіційних видань; особливості цього процесу; думка щодо формування такої структури, як Фонд президентів.

Запитання, які поставила зав. відділу довідково-бібліографічного обслуговування НБУВ, канд. іст. наук Т. В. Добко, зумовлені зростаючим інтересом користувачів НБУВ до Македонії і, відповідно, зростаючою кількістю довідок, які доводиться виконувати співробітникам підрозділу. Її як його керівника цікавить стратегія комплектування зарубіжними електронними ресурсами Бібліотеки «Св. Климент Охридські». Зав. відділу іноземного комплектування Б. П. Якушко наголосив на дедалі тісніших контактах між обома бібліотеками, на активізації книгообміну. Однак, зазначив він, є потреба в одержанні більшої кількості довідкової літератури, енциклопедій, словників.

Фіналом зустрічі було підписання договору про співробітництво української та македонської установ. Договір в урочистій обстановці підписали генеральний директор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, акад. НАН України Олексій Онищенко та директор Народної і університетської бібліотеки «Св. Климент Охридські» Борко Зафіровські.

Отже, на сьогодні маємо вже сторінки літопису наукового співробітництва між Македонією та Україною:

2002 р. – Дні науки України в Республіці Македонія;

жовтень 2003 р., м. Охрид – міжнародна наукова конференція «Українсько-македонські культурні зв'язки (X–XX ст.);

2004 р., м. Київ – Дні науки Республіки Македонія в Україні. Відбулася Міжнародна наукова конференція «Роль науки в соціальній трансформації суспільств України та Республіки Македонія»; відкриття книжково-ілюстративної виставки «Республіка Македонія: історія, наука, культура, освіта» в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського; підписання договору про співробітництво між Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського та Народною і університетською бібліотекою «Св. Климент Охридські»,

що є свідченням перспективи подальшого сталого творчого співробітництва і, власне, його моделлю.

Наталія Солонська,
канд. іст. наук,

керівник культурно-просвітницького центру НБУВ

Феномен БАН: До 290-річчя від дня заснування Бібліотеки Російської академії наук

У листопаді 2004 р. виповнюється 290 років Бібліотеці Російської академії наук (БАН), одній з найбільших бібліотек світу, головній бібліотеці (зі статусом науково-дослідного інституту) Російської академії наук (РАН).

Заснована Петром I у 1714 р. як перша державна загальнодоступна книгозбірня Росії Бібліотека, за задумом свого фундатора, була універсальною за змістом фондів, формувала новий тип ученого – російського, який був тісно пов'язаний зі світовою науковою думкою, і разом з тим виконувала функції публічної, тобто була відкритою широкому загалу читачів. 1725 р. книгозбірню разом з кабінетом рідкісних речей – Кунсткамерою – було підпорядковано Імператорській Академії наук, і вся подальша історія Бібліотеки тісно пов'язана з розвитком російської науки.

Починалася Бібліотека з трьох книжкових зібрань: бібліотек Аптекарського приказу, герцога Курляндського та Готторпської (належала Петру I). Упродовж трьох століть унікальні фонди БАН примножувалися генієм і працею видатних учених і державних діячів Росії «для сохранения и использования впредь»: І. Д. Шумахера, Л. Л. Блюментроста, М. В. Ломоносова, С. К. Котельникова, Г. Ф. Міллера, В. М. Татіщева, К. М. Бера, А. А. Куніка, О. О. Шахматова, М. К. Нікольського, С. Ф. Платонова, С. І. Вавілова та багатьох інших. В основі формування фондів БАН – обов'язковий примірник (ОП) видань. З 1746 р. Бібліотека отримує ОП видань Російської академії наук, а з 1783 р. згідно з указом Катерини II «Про вільні типографії» – безоплатно всі друковані видання Росії, і цей порядок, незважаючи на величезні труднощі, зберігається і донині. Ядро фондів БАН складають унікальні бібліотечні колекції XVIII ст. – бібліотеки сподвижників Петра I: перекладача А. А. Вініуса, державного діяча Я. В. Брюса; першого директора Кунсткамери і бібліотеки Р. Арескіна, самого Петра I і його родини; історика В. М. Татіщева; бібліотека Радзивіллів, фонд Бера

«БАН на порозі XXI століття – це національна російська бібліотека Російської академії наук – послання з минулого сучасному і майбутньому Росії...»

(Леонов В. П. Судьбы библиотек России: Роман-исследование. – СПб., 2000. – С. 397).

(зібрання видань іноземними мовами, розташоване за оригінальною класифікацією, розробленою академіком К. М. Бером); Слов'янський фонд (видання слов'янськими мовами, крім російської, XVII–XIX ст.); унікальний фонд довідково-бібліографічних видань та багато інших.

Сукупний книжковий фонд сучасної БАН нараховує понад 20 млн прим. російських і зарубіжних видань, рукописів, карт, інших документів на різних носіях.

Історично Бібліотека Російської академії наук склалася як централізована бібліотечна система (ЦБС), котра здійснює бібліотечно-інформаційне забезпечення наукових досліджень за напрямками діяльності Академії і до складу якої нині входять центральна бібліотека та 35 спеціальних наукових бібліотек (на правах відділів і секторів при науково-дослідних установах РАН з фондом 8 млн прим.). Перші бібліотеки ЦБС виникли ще на початку XIX ст., наприклад бібліотека Обсерваторії та Нумізматичного музею – у 1804 р., Ботанічного музею – у 1824 р., і мають багатовікову історію та унікальні фонди.

Сьогодні БАН обслуговує понад 40 тис. користувачів, які мають змогу користуватися фондами всієї ЦБС. Індивідуальний абонемент для академіків, чл.-кореспондентів, докторів і кандидатів наук діє з 1750 р. Документально зафіксовано, що першим читачем Бібліотеки у 1715 р. був шведський мандрівник і письменник Лоренц Ланг. До послуг користувачів сучасної БАН, крім унікальних фондів і традиційних форм бібліотечно-інформаційного та довідково-бібліографічного обслуговування, електронні ресурси – каталоги періодичних видань, зарубіжних монографій, бібліографічні БД видань РАН, зарубіжних наукових журналів, база даних з питань збереження документів тощо. У рамках російської міжвідомчої програми «Електронні бібліотеки Росії» БАН реалізує проекти зі створення мультимедійної системи «Видання Санкт-Петербурзької Академії наук і академічної

друкарні XVIII ст.» та електронної колекції видань друкарні Свято-Успенської Почаївської лаври XVII – початку XVIII ст. Це сприяє доступу користувачів до електронних версій унікальних стародруків і фізичному збереженню їх друківаних оригіналів. У Бібліотеці функціонує служба електронної доставки документів, яка виготовляє і доставляє користувачам електронні копії першоджерел з використанням мережевих комп'ютерних технологій.

Творчий колектив фахівців БАН протягом трьох століть діяльності формує, зберігає, надає доступ широкому загалу користувачів, розвиває унікальну книгозбірню, яка сьогодні по праву посідає чільне місце серед національних бібліотек світу. Першим бібліотекарем і керівником БАН був І. Д. Шумахер (керував у 30–40-ві роки XVIII ст. також всіма справами Російської академії, очолюючи її Канцелярію), який працював в ній майже все своє життя – 47 років. Упродовж історичного шляху, пройденного книгозбірнею, її очолювали і нею опікувалися представники славної плеяди відомих російських учених, серед яких: С. К. Котельников, П. І. Соколов, Я. І. Березніков, Х. Д. Френ, К. М. Бер, К. Г. Залеман, М. К. Нікольський та інші.

Бурхливий розвиток сучасної БАН, багатогранність її науково-дослідної та практичної діяльності – результат творчого, наукового підходу до вирішення найважливіших проблем у галузі бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, науково-інформаційної діяльності, впровадження новітніх технологій консервації та реставрації фондів, гарантування безпеки бібліотек і архівів та згуртованості зусиль її колективу. Упродовж 17 років БАН очолює В. П. Леонов, доктор педагогічних наук, професор, заслужений працівник культури Російської Федерації, автор понад 150 наукових робіт, серед яких книги: «Библиотечный синдром: Записки директора БАН» (1996), «Судьба библиотек в России» (2000), «Пространство библиотеки: библиотечная симфония» (2003) – роздуми про унікальний соціальний феномен – Бібліотеку – і про Бібліотекаря, Фахівця, доля якого є віддзеркаленням долі Бібліотеки, її місця у суспільстві.

Сьогодні БАН – одна з найбільших універсальних бібліотек світу, підтримує наукові і творчі зв'язки з багатьма міжнародними організаціями, бібліотеками, інформаційними та реставраційними центрами.

Бібліотека – член ІФЛА; співпрацює з ЮНЕСКО, зокрема за програмою «Пам'ять світу» та проектом «Радзивілівський літопис»; з 1991 р. у рам-

ках спільного проекту з Бібліотекою Конгресу США реалізує програму «фазової консервації» видань, пошкоджених водою та вогнем. З 1996 р. БАН – член Міжнародної асоціації академії наук (МАН), діяльність якої спрямована на інтеграцію бібліотечно-інформаційних ресурсів країн Співдружності з метою забезпечення інноваційного розвитку науки, а В. П. Леонов є заступником Голови Ради директорів наукових бібліотек і інформаційних центрів академії наук – членів МАН, яка діє на базі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського – головної бібліотеки Національної академії наук України (НБУВ), членом Міжнародної редакційної колегії наукового збірника «Бібліотеки національних академії наук: проблеми функціонування, тенденції розвитку», який видає Рада директорів.

БАН і НБУВ поєднує багатолітня творча співпраця у галузі науково-дослідної роботи, зокрема у проведенні спільних наукових досліджень, обміні фахівцями, науковою інформацією в традиційному і онлайн-режимі, інформаційними ресурсами; участь у спільних конференціях, семінарах і нарадах; публікація результатів наукових досліджень і розробок у фахових виданнях цих бібліотек, зокрема у науково-теоретичному і практичному журналі «Бібліотечний вісник» та «Наукових працях Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського». У 2004 р. між бібліотеками укладено угоду про співробітництво, мета якої – інтеграція і взаємовикористання бібліотечно-інформаційних ресурсів, підтримка взаємних контактів і сприяння культурному обміну між нашими країнами.

Щиро вітаючи Бібліотеку зі славним ювілеєм, повністю поділяємо думку директора БАН В. П. Леонова, який сказав: «Великая библиотека является и великой индивидуальностью. У БАН есть не только великое прошлое, но и настоящее, и будущее».

Програма ювілейних заходів до 290-річчя від дня заснування БАН:

Ювілейна наукова сесія, яка відкриється 25 листопада 2004 р. урочистим засіданням у Петербурзькому науковому центрі. У рамках сесії пройдуть такі заходи:

- З 25 по 29 листопада 2004 р. – наукова конференція «290 років Бібліотеці Російської академії наук».
- З 29 листопада по 1 грудня – VI Міжнародна наукова конференція «Книга в Росії», на секційних засіданнях якої обговорюватимуться такі актуальні проблеми:

- Рукописна і стародрукована книга.
- Історія російської бібліографії.
- Книговидання і книгорозповсюдження.
- Приватні книжкові зібрання і бібліотеки громадського користування.
- Книга і суспільство.
- Книга у контексті міжнародних зв'язків.
- Проблеми збереження рукописної і друкованої книги.

У рамках конференції працюватиме круглий стіл «Книжковий знак».

Публікацію підготовлено за матеріалами веб-порталу «Социально-гуманитарное и политологическое образование» <http://orex.auditorium.ru/aud/afisha/> та виданнями:

1. История Библиотеки Академии наук СССР: 1714–1964. – М.: Наука, 1964. – 599 с.
2. *Леонов В. П.* БАН как послание настоящему и будущему России // Библиотека. – 2003. – № 6. – С. 13–17.
3. *Леонов В. П.* Сохранение знаний в библиотеках: опыт БАН // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития : Научно-практический и теоретический сборник. – Вып. 2. – К. : НБУВ, 2003. – С. 147–156.
4. *Леонов В. П.* Судьба библиотеки в России: Роман-исследование. – СПб., 2000. – 415 с.

Тетяна Кулаковська,
учений секретар Ради директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академій наук – членів Міжнародної асоціації академій наук

Національній бібліотеці Киргизької Республіки – 70

У вересні 2004 р. Національній бібліотеці Киргизької Республіки виповнилося 70 років.

Заснована 1934 р. як Державна бібліотека Киргизької Республіки книгозбірня згідно з постановою уряду країни від 27 жовтня 1999 р. набула статусу національної. Основна суспільна місія Бібліотеки: сприяння розвитку науки, культури, освіти та інших сфер життєдіяльності суспільства; забезпечення вільного і рівного доступу до вітчизняних і світових бібліотечно-інформаційних ресурсів; розвиток національного та інтеграція в світовий інформаційний простір; збереження документальної спадщини Киргизстану.

Сьогодні Бібліотека – провідна науково-дослідна установа країни у галузі бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, інформаційної діяльності; науково-методичний та координаційний центр для бібліотек усіх відомств; центр національної бібліографії та створення єдиної автоматизованої інформаційно-бібліотечної системи Киргизії; міжнародного книгообміну; підвищення кваліфікації та безперервної освіти бібліотечних працівників.

За роки свого існування Бібліотека сформувала унікальний фонд, який нараховує понад 6 млн документів 89 мовами народів світу. Книжкові па-

м'ятки національної культури зібрані в п'яти колекціях: видання киргизькою мовою; надруковані арабською графікою; книги киргизькою мовою, надруковані латиницею та кирилицею; періодичні видання Киргизстану (з початку їх заснування); колекція книг та рукописів відомого мовознавця професора К. Карасаєва.

У фонді зберігаються: одна з перших священних книг Середньої Азії, рукописна книга XII ст. – Коран, «Закон Кокандського ханства» (XVIII ст.), «Маглуматул» (Опис світу) персидською мовою (1820), «Бабурнаме» (Записки султана Бабура) (1957); видання 20-х років XX ст. арабською мовою та багато інших.

Пріоритетним напрямом формування фондів Бібліотеки на сучасному етапі є комплектування виданнями киргизькою мовою та краєзнавчими, незалежно від місця та мови публікації. Щорічно до Бібліотеки надходить близько 2330 тис. прим. книг, журналів, газет, грамзаписів, нормативно-технічної документації, бібліографічно-інформаційних видань, довідників, енциклопедій тощо. Відродження національної самосвідомості, мови, традицій, звичаїв у Республіці спонукало до відкриття на базі Бібліотеки у 1990 р. кафедри краєзнавчої літератури з підсобним фондом понад 7 тис. видань киргизькою мовою. До послуг користувачів Бібліоте-

ки єдиний у Республіці фонд кандидатських і докторських дисертацій на мікроносіях обсягом 97 тис. од. зб.

Користуватися унікальними фондами Бібліотеки та інформаційно-бібліотечними послугами мають право всі громадяни Республіки незалежно від національності, освіти, соціального стану, політичних переконань, віросповідання та які досягли 16-літнього віку. За кількістю користувачів і обсягом послуг Національна бібліотека – найбільша в країні. Щоденно вона обслуговує понад 1300 читачів, яким щорічно надається 300 тис. довідок з різних галузей знання, організовуються виставки, презентації, семінари, конференції.

До послуг користувачів – електронні інформаційні ресурси: електронний каталог книг «Киргизстан», електронна систематична картотека статей і цифрова колекція авторефератів дисертацій.

Вагомою є видавнича діяльність Бібліотеки – це щорічно понад 30–40 назв бібліографічних, методичних, інформаційних видань загальним обсягом понад 100 друк. аркушів і тиражем понад 20 тис. прим. Досягнення бібліотечної галузі країни висвітлюються на сторінках фахового інформаційного бюлетеня «Киргиз кітепканаси» (1960 р.).

Національна бібліотека сьогодні є головною бібліотекою країни, очолюючи Асоціацію публічних бібліотек Киргизстану; з року в рік зміцнює свої позиції у світовій бібліотечно-інформаційній спільноті, є членом IFLA, Єдності національних бібліотек тюркомовних країн, співзасновником міжнародного Некомерційного партнерства «Бібліотечна Асамблея Євразії» (НП БАЄ).

Діяльність Національної бібліотеки Киргизької Республіки як флагмана бібліотечно-інформаційної галузі країни, визнання її досягнень міжнародним співтовариством – результат творчої і натхненної праці колективу Бібліотеки, який з 1999 р. очолює Анара Даутівна Чинибаєва, Президент Асоці-

ації публічних бібліотек Киргизії, член Координаційного бюро НП БАЄ, головний редактор бібліотечного журналу «Киргиз кітепканаси», член міжнародної редколегії часопису «Вестник Библиотечной Ассамблеи Евразии».

З 21 по 27 вересня 2004 р. у рамках святкування 70-річчя Національної бібліотеки Киргизької Республіки відбулися:

✓ Міжнародна наукова конференція «Національні бібліотеки в епоху глобалізації».

✓ Нарада директорів Національних бібліотек СНД «Зростання ролі національних бібліотек у розвитку бібліотечно-інформаційного простору країн Співдружності в контексті процесів глобалізації».

✓ Урочисті збори, присвячені 70-річчю Національної бібліотеки Киргизької Республіки.

1–6 жовтня 2004 р. відбулася Міжнародна наукова конференція «Бібліотека і демократизація суспільства: електронна інформація».

Вітаючи Національну бібліотеку Киргизької Республіки зі славним ювілеєм, зичимо її колективу одностайності і висококваліфікованих фахівців міцного здоров'я, родинного щастя, натхнення і наснаги у діяльності на благо Киргизії, задля розвитку її економіки, науки, культури, духовних і творчих можливостей всього киргизького народу.

Інформацію підготувала н. с. відділу бібліотекознавства НБУВ Т. Кулаковська за матеріалами веб-сайту Національної бібліотеки Киргизької Республіки <http://www.nlkr.org/>, веб-сайту порталу СОНЕГОС <http://www.rsl.ru/SONEGOS/> та публікацій:

Гагарина Г. И. Из истории Национальной библиотеки Киргизской Республики // Вестник Библиотечной Ассамблеи Евразии. – 2003. – № 2. – С. 35–37.

Чыныбаева А. Д. Национальная библиотека Киргизской Республики на рубеже XXI века: состояние и проблемы развития // Вестник БАЕ. – 2000. – № 3. – С. 43–51.

Асоціація бібліотек України інформує

29–30 жовтня 2004 р. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України проводить другу наукову конференцію «Бібліотеки на західноукраїнських землях: сторінки історії».

Заявку на участь у конференції, тези доповідей та повідомлень слід надсилати за адресою:

79000, м. Львів, вул. Стефаника, 2

E-mail: nKun@lsl.lviv.ua

Довідки за телефоном: (0322) 72-39-58

Бібліотечний вісник

Науково-теоретичний та практичний журнал
Заснований у 1993 році
Виходить 6 разів на рік

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 189 від 09.11.1993 р.

Адреса редакції:
03039, Україна, Київ-39, пр-т 40-річчя Жовтня, 3, НБУВ.
Тел. 267-48-62.
E-mail: b_visnyk@csl.freenet.kiev.ua
www.nbu.gov.ua

Редакційна колегія журналу не завжди поділяє думку авторів.

Затверджено до друку рішенням вченої ради Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Редактори *О. Клименко, Н. Маслакова*
Комп'ютерна верстка *Л. Климова*
Комп'ютерний набір *Т. Галемова*

Підп. до друку 05.10.2004. Офс. друк. Формат 60x84/8. Папір офс. Ум. друк. арк. 6,51.
Обл.-вид. арк. 6,33. Наклад 1500 прим. Зам. 18.
Видруковано у Науково-видавничому центрі НБУВ.

05. 29. 06.

Передплатний індекс 74049